

A PALEOLITIKUM KŐIPARAI EGER KÖRNYÉKÉN

Zandler Krisztián

Dornyay Béla Múzeum, 3100 Salgótarján, Múzeum tér 2.

Kivonat A második világháború végétől egészen napjainkig Eger környékén számos őskőkori nyíltszíni telep vált ismertté Legányi Ferenc, Rozsnyói Márton, Vértes László, Fodor László, Saléti György és Béres Sándor terepbejárásainak köszönhetően. Néhány lelőhelyen ásatások is folytak Vértes László, Korek József és T. Dobosi Viola vezetésével. Az előkerült figyelemre méltó és sokszínű leletanyagot a '80-as évek elejéig a durvaeszközös mezolitikusnak meghatározott Eger-kultúrához kötötte a kutatás. 2001-2006 között Béres Sándorral folytattunk terepbejárásokat, gyűjtéseket a már ismert és még beazonosítható lelőhelyeken. Az Egri Bükkalja területéről eddig előkerült közölt és közöletlen anyagokat együttesen dolgoztuk fel az új szerzeményekkel együtt. A leletegyütteseket a Szeleta és Aurignaci kultúrákhoz kötöttük. A két kultúra nemcsak eszköztípusaiban és technológiájában különül el egymástól, hanem a nyersanyag-felhasználásában is eltéréseket mutat. A Szeleta kultúrára jellemző a bifaciális eszközök mellett a magas kaparó arány, eszközeik többségét helyi, dél-bükki nyersanyagokból és a Bükk keleti oldaláról származó kvarcporfirből készítették. Ezzel szemben az Aurignaci kultúrára a vakarók és különféle módon megmunkált pengék nagyobb száma, valamint a bükki és korláti hidrokvarcit-félek nagyobb arányú felhasználása jellemző a helyi nyersanyagokkal szemben. Területi, topográfiai eltérés is megrajzolható a két kultúra között, míg a Szeleta lelőhelyek a hegységfelső, addig az Aurignaci telepek a hegy láb Alföld felé eső részein sűrűsödnek. Jelen tanulmányunk 2006-ban leadott szakdolgozatunk rövidített, de tartalmában változatlan kiadása.

Kulcsszavak középső paleolitikum, felső paleolitikum, Szeleta, Aurignaci, kvarcporfir, bifacialitás, Bükkalja, műhelytelep

1. Bevezetés

Korábbi terepbejárások, ásatások, illetve amatőr gyűjtők adatai alapján Eger térségében számos középső, illetve felső paleolitikus nyíltszíni lelőhely vált ismertté az elmúlt 50 év során. Jelen dolgozat célja ezen lelőhelyek beazonosítása, állapotuk felmérése, új leletanyagok gyűjtése, illetve az elmúlt évtizedekben múzeumokba került leltározott, leltározatlan, közölt, vagy eddig közöletlen anyagok együttes feldolgozása.

A terepbejárás földrajzi határait északról Eger városának déli szegélye, délről Demjén és Andornaktálya, nyugatról a Laskó, keletről pedig a Novaji patakok vonala jelölte ki. A tengerszint feletti magasságokat a Balti alapszinthez viszonyítva adtuk meg.

Az új anyagok gyűjtésén kívül feldolgoztuk a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve az egri Dobó István Vármúzeum régészeti raktárában található leleteket is.

Az új gyűjtésekből származó anyagok Andornaktálya térségéből az egri Dobó István Vármúzeum, míg Demjén, Eger, Egerszalók és Ostoros vidékéről a Magyar Nemzeti Múzeum

gyűjteményébe kerülnek.

A leletanyag tipológiai feldolgozásához François Bordes (Bordes 1981), illetve D. de Sonneville-Bordes és J. Perrot (Sonneville-Bordes – Perrot 1953: 323-333; 1954: 327-334; 1955: 76-79; 1956: 408-412; 1956: 547-559) munkáit vettük alapul.

A technológiai megfigyelésekhez Inizan et al. (1999) munkáját használtuk.

A nyersanyagok meghatározásához a Magyar Nemzeti Múzeum összehasonlító nyersanyag-gyűjteményét vettük igénybe (T. Biró - T. Dobosi 1991; T. Biró et al. 2000).

A kéziratot 2006. március 26-án zártuk le.

2. A kutatott terület leírása

A Bükk javarészt mezozoos kőzetekből felépülő alaphegységét délről a Bükkalja határolja. A terület két részre osztható Kács és Tibolddaróc vonala mentén: Egri-Bükkalja és Miskolci-Bükkalja. A Bükkalja morfológiai határai Ny-on a Tarna völgye, D-en egy szerkezeti lépcsővel emelkedik ki a Heves-Borsodi-sík hordalékkúpi övezetéből, K-en határozott tereplépcsővel

különül el a Sajó-Hernád hordalékkúpjától, ÉK-en pedig a Szinva völgye választja el a Bükkháttól. Geomorfológiailag területünk 300 m átlagmagasságú hegyláb felszín, illetve 150 m átlagos magasságú hegység előtéri lejtő, melyeket az eróziós-deráziós folyamatok völgyek és völgyközi hátaik rendszerére, valamint aszimmetrikus réteglépcsőkre tagoltak. Az Egri-Bükkalja 126-480 m közti tszf magasságú, enyhén D-DK-nek lejtő felszínét ÉÉNy-DDK-i futású völgyek szabdalják. A tájegység felszíne talajfolyósodással (szoliflukcióval) átformált, a Ny-i, DNy-i kitétséggű lejtők közepesen vagy nagymértékben erózióvesztélyesek (Marosi & Somogyi 1990: 852; Dobos 2002: 217; Pentelényi 2002: 205).

3. Középső és felső paleolit környezet és kronológia B.P. 125000-10200 évek között

A B.P. 125 000-10 200 évek közötti időszak felosztható meleg, nedves interglaciális és egy utána következő hideg, száraz glaciális periódusra, melyet rövid felmelegedések (interstadiálisok) szakítottak meg. Az eltérő periódusokra eltérő növény- és állattársulások jellemzőek. Ezen időszakok környezeti jellemzőit üledéktani, talajtani, palinológiai, botanikai és faunisztikai adatok alapján rekonstruálták (Adams 1998: 24; Kordos & Ringer 2001: 36).

A napjainkban alkalmazott, fejlett kor meghatározó technikák bevezetése előtt a jégkorszak általunk vizsgált szakaszát három hideg periódusra (Würm I-III) és egy klimatikus javulási szakaszra (Würm I/II. interstadiális) osztották alpi üledékek alapján. Az újabb módszerek bevezetésével ez a felosztás túl egyszerűnek tűnt, és egy új, finomabb felosztást kellett készíteni. Starkel az utolsó glaciális két fő egységre, korai glaciálisra és pleniglaciálisra osztotta. Mások még jobban finomították ezt a felosztást korai Würmre (korai glaciális), alsó pleniglaciálisra (pleniglaciális A), interpleniglaciálisra, felső pleniglaciálisra (pleniglaciális B) és késő glaciálisra (Adams 1998: 24).

3.1. Az utolsó interglaciális (B.P. 125 000-115 000 év)

Ez a szakasz megfeleltethető az Eem, Mikulino, vagy Riss/Würm időszakoknak. Ez a periódus körülbelül 10 000 éven át tartott.

A klíma ebben az időszakban melegebb és nedvesebb volt a jelenlegi közép-európainál. A

mérsékelt, lombhullató erdők domináltak, de nem kizárt kis, sztyepei szigetek jelenléte sem. Az erdőket főleg hársfa-tölgy, tölgy-lucfenyő és gyertyán-lucfenyő-tölgy társulások alkották. A puhatestű fauna szintén meleg, nedves éghajlatot jelez ebben az időszakban. A hegyvidéki vegetációt túlevelű erdők alkották (Adams 1998: 24; Kordos & Ringer 2001: 36).

3.2. Korai würm (B.P. 115 000-75 000 év)

A korábbi beosztásban ez az időszak felelt meg a Würm I-nek. Ez a hideg időszak kezdete, kontinentális körülmények jellemzik. Ehhez az időszakhoz köthetők az Amersfoort és Brörup interstadiálisok, melyek jóval szárazabbak és melegebbek voltak a megelőző lehülési szakasznál. A Brörup során a Kárpát-medencére a fenyő-nyír-lucfenyő ligetekkel tarkított sztyepe volt jellemző, míg a Kárpátok magasabb térszínein a lucfenyő, illetve erdei fenyvesek domináltak. A csapadékmennyiség alacsony maradt. A gerinces faunában a sztyeppi fajok megmaradtak, a tundrai fajok száma csökkent, az erdei fajok elterjedtebbé váltak. A Brörup és Amersfoort közti interstadiálisban a síkságokon a löszös sztyepe, a hegyvidékeken pedig a tundra, erdős tundra és erdős sztyepe uralkodott (Adams 1998: 24-25; Kordos & Ringer 2001: 37).

3.3. Alsó pleniglaciális (B.P. 75 000-40 000 év)

A legridegebb eljegesedési szakaszok tartoznak ebbe az időszakba. Starkel szerint a világméretű lehülés körülbelül B.P. 73 000 évvel ezelőtt vette kezdetét. Hideg, száraz, kontinentális körülmények uralkodtak. Felgyorsult a szél által szállított lösz lerakódása. A nyílt füves sztyepek terjedtek el. Néhány helyen fennmaradtak hárs és gyertyán társulások, melyek azt jelzik, hogy az alsó pleniglaciális nem volt annyira szélsőségesen hideg, mint a felső pleniglaciális. A gerinces faunát a saiga antilopok, vadlovak, sarki nyulak és rókák, mamutok és gyapjas orrszarvúk képviselik. A Kárpát-medence déli területein, fás, erdős vidékeken előfordult az őz, jávorszarvas, hód, barnamedve, vaddisznó, vadmacska, hiúz és a farkas. A lehüléseket melegebb, nedvesebb interstadiálisok szakították meg. Ez a sarki jégtakaró visszavonulásával járt (Adams 1998: 25; Kordos & Ringer 2001: 37).

3.4. Interpleniglaciális (B.P. 40 000-30 000 év)

Általános felmelegedés jellemzi, ehhez az időszakhoz kapcsolódik a Hengelo és Denekamp interstadiális. Az úgynevezett középső és felső paleolit átmeneti időszak az interpleniglaciális idejére tehető. Az interstadiálisok alatt az átlagos évi csapadékmennyiség 200 mm, a leghidegebb átlagos hőmérséklet $-13\text{ }^{\circ}\text{C}$ fok volt. Lengyelországi adatok szerint nyílt vörösfenyő erdők uralták a vegetációt Észak-Közép-Európában, míg a tundrai fajok eltűntek. Morvaország és Alsó-Ausztria területén a füves sztyeppék terjedtek el. 300 m tengerszint feletti magasságban erdei fenyők, nyírfák, fűzfák uralták a tájat (Adams 1998: 25; Kordos & Ringer 2001: 37-38.).

3.5. Felső pleniglaciális (B.P. 30 000-13 000 év)

Újra a sarkvidéki éghajlat uralkodik Európa nagy részén, mely az alsó pleniglaciálisnál is ridegebb volt. Az eljegesedés B.P. 20 000 év körül érte el maximumát.

Az éghajlat a füves sztyeppe előretörésének kedvezett, a lombhullató erdők eltűntek. Sarkvidéki sivatagos területek alakultak ki az eljegesedések déli határán. A gerinces faunát ismét a száraz antilopok, vadlovak, rénszarvasok, sarki rókák, mamutok, gyapjas orrszarvúk, pézsmatulkok, sarki nyulak, hörcsögök és mormoták jellemzik (Adams 1998, 25-26; KORDOS 2001: 34).

3.6. Utolsó glaciális (B.P. 13 000-10 200 év)

A gyors felmelegedés időszaka volt, mely B.P. 10 200 évvel ezelőtt ért véget (Adams 1998: 26; Kordos & Ringer 2001: 38)

4. A terület régészeti kutatástörténete

4.1. Az Eger környéki őskőkori lelőhelyek kutatása a második világháború végétől a '80-as évek elejéig

Területünk őskőkori kutatásának első úttörője Legányi Ferenc volt. A Bükkben és Eger környékén sok régészeti (nemcsak őskőkori) lelőhelyet fedezett fel. Az ő és Dancza János

névéhez köthető Eger-Kőporos-tető felfedezése 1947-ben. A leletekről értesítette Vértes Lászlót, aki 1948-ban ásatást végzett a lelőhelyen. Az ásatásból és felszíni gyűjtésből származó leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeum paleolit gyűjteményébe került, de felszíni szórványanyag az Egeri Dobó István Vármúzeum régészeti raktárában is található. 1949-től kezdődően Legányi Ferenc, Rozsnyói Márton és Vértes László több alkalommal is végzett felszíni gyűjtést a területen. 1952-ben Rozsnyói válogatott eszközökből álló kollekciónak adományozott a Nemzeti Múzeumnak (Vértes 1951: 188; 1953: 35-36; 1954: 9; 1965: 217; Fodor 1984: 73-74; T. Dobosi 1995: 46).

A Kőporos-tetőről származó kisebb anyag, főleg az '50-es évekből Kovács Béla, Legányi és Rozsnyói gyűjtéseiből az egeri Dobó István Vármúzeum gyűjteményében is maradt.

Vértes László ásatási naplójában a mezolitikus Campignien kultúrába sorolja a Kőporos-tető anyagát. Véleménye szerint az ásatás során előkerült „lándzsahegyek” a Campignien II. típusú eszközei (Vértes 15. E. I.). Az '50-es években írott cikkeiben is mezolit népesség hagyatékaként tárgyalja az előkerült eszközöket. Szemléletes képet fest az egykor itt élt emberek mindennapjairól. Megemlíti, hogy bár növényi magvak nem kerültek elő, de az eszköztípusok földművelésre, íjjal és lándzsával történő vadászatra utalnak. A lelőhelyet 8000-8500 évesnek tartja (Vértes 1953: 36-37.). A lelőhely datálását egy 1951-ben talált recens, a Földközi-tengerből származó kagylólelettel is alátámasztja. Ezen lelet kapcsán a népességet Kis-Ázsiából vagy Észak-Afrikából származtatja. Egyidősnek gondolja a skandináv Maglemose kultúrával és a Campignien genetikus előzményének tartja, bevezetve az „Eger-kultúra” terminust. Megállapítja, hogy a levélhegyek kidolgozásuk alapján különböznek a Szeleta eszközöktől (Vértes 1954: 9).

A '60-as évek közepén írt kézikönyvében Vértes továbbra is mezolit lelőhelyként említi a Bükk hegység területén és a Hernád völgyében található lelőhelyeket. Ezek közös jellemzőjének tartja, hogy makrolitikus iparok, melyek fő eszköztípusai a babérlevél alakú hegyek, szakócák, nagyméretű szilánkvakarók. Az eszközök készítésének technológiája is megegyezik (*bloc en bloc* technika). A lelőhelyek egy része kerámiamentes, de akadnak olyan neolitikus telepések, melyek kovaanyaga hasonlóságot mutat a kerámiával

nélküli lelőhelyek anyagával. A Kőporos-tető eszközanyagában a nagyméretű vakarók és kaparók dominálnak, de jellemzőek a babérlevél-hegyek és szakócák is. Tipológiailag hasonló leletanyaggal rendelkezik Eger-Nyerges, Ostoros-Rácpa, Csokvaomány-Határ-tető és Bükk-mogyorósd (Vértes 1965: 211-217).

Eger-Nyerges lelőhelyről Legányi Ferenc és Szabó János Győző szolgáltatott be anyagot a Dobó István Vármúzeumnak az 1950-es évek elején és végén (Fodor 1984: 73-74; Vértes 1965: 217).

Ostoros körzetében fontos még megemlítenünk a Rácpa-tetőt. 1966-ban Mazán Géza és Fodor László gyűjtött eszközöket. Egy évvel később Vértes László és Korek József végzett néhány napos szondázást, kultúrregeget sajnos nem találtak (T. Dobosi 1972; Fodor 1984: 73-74).

Lóska György és Bányai Zoltán Ostoros-Csúnya-munka és Arany-Bika-tetőről gyűjtött felszíni szórvány anyagot (Fodor 1984: 73-75).

Nekézseny- (Csokvaomány)-Határtetőn és Bükkmogyorósd-Hosszúbercen Rozsnyói Márton végzett terepbejárást 1951-54 között. Előbbi levéleszközös lelőhelyet mezolitikusnak, míg utóbbit paleolitikusnak írta le (Rozsnyói 1963: 69-80).

A makrolitikus, vagy más néven durvaeszközös mezolitikus lelőhelyek csoportjához sorolja Vértes a Miskolc környéki lelőhelyeket. Miskolc-Avason Hillebrand Jenő tárt fel egy szerinte protocampignien időszakban is használt kovabányát. Az avasi Alsószentgyörgyön Vértes és Korek 1961-ben végzett ásatást, ahol sikerült megtalálniuk a kultúrregeget. Hiányoznak a nagy egrí formák, de jelentős a vakarók, kaparók, levélhegyek és szakócák száma. A levélhegyek Vértes szerint morfológiailag nehezen választhatók el a Szeletien levélhegyektől. Mint fentebb említettük a kőporosi levélhegyeket viszont megmunkálás szempontjából elkülöníti a Szeleta anyagtól. Az alsó-szentgyörgyi anyaghoz hasonlítja Vértes a Miskolc Zöldfa és Molotov utcai leleteket is.

Vértes felsorolásában a harmadik, nagyobb durvaeszközös mezolitikus lelőhely a korláti Ravaszlyuk-tető. Először Roska gyűjtött felszíni leleteket innen, melyeket ő felső Chellesiennek határozott meg, majd Saád Andor folytatott terepbejárást a területen. Korek és Vértes 1959-60-ban folytatott ásatást. A felső kultúrregegben a bükki kultúra, míg az alsóban kerámia nélküli kovaipar anyagát tárták fel. Főbb eszköztípusok a

pengevakarók, szakócák és levélhegyek, valamint a kaparók. Az előbbieken felsorolt durvaeszközös mezolitikus lelőhelyek között Vértes az alábbi fejlődési sort állította fel: legősibbnek a kőporos-tetői leleteket tartotta, majd ezt követte a Ravaszlyuk-tető, melyet az avasi ipar kötött össze az arka-völgyi bükki kultúra kovaiparával. Vértes a fentiekben leírt durvaeszközös mezolitikus kultúrát a neolitikumot közvetlenül megelőző prekeramikus-neolitikus fokozaton átfejlődő kultúráként írja le, mely lassan átvette a neolitikus vívmányokat (Vértes 1965: 217-222).

Saad Andor az alsószentgyörgyi eszközöket a Kőporos-tető anyagával gondolta megegyezőnek (Saád 1955: 12). Saád Korlát-Ravaszlyuk-tetőn is végzett gyűjtést, mely lelőhely hovatartozása több szakember eltérő véleményét okozta. Roska Márton Chelleen-nek tartotta a Csoma József által begyűjtött leleteket. Breuil és Obermayer Acheulien-Micoquien jellegűnek gondolta, Červinka pedig Aurignaciennek tartotta. Hillebrand, Eisner, Babor és Skutyl a mezolitikumba, vagy neolitikumba sorolta a tárgyakat (Saád 1964: 5; Simán 1999: 29). Patay Pál természetesen eredetűnek tartotta a szilánkokat (Patay 1937: 139-141). Saád egyetért Vértesrel, aki a korláti leleteket a mezolitikumba sorolta a kőporosi, miskolc-avasi és nekézseny-határtetői leletekkel való összehasonlítás alapján (Saád 1964: 7-8.).

T. Dobosi Viola 1975-ben szondát nyitott Eger-Püskös-hegyen, kultúrregeget nem talált. Jobb eredménnyel zárult a Püskös-hegyhez közel eső, de már Demjénhez tartozó hegyeskőbérci leletmentés, ahol neolitikus települészetet sikerült feltárnia. Jelentős lelőhelynek tarthatjuk Demjén-Hegyeskő-tetőt is felszíni szórványanyaga alapján (T. Dobosi 1975: 70; 1976: 12-14; Fodor 1984: 73, 75).

A Vértes által a kézikönyvben mezolitikusnak mondott lelőhelyek kulturális besorolását T. Dobosi Viola is elfogadta és átvette (T. Dobosi 1971: 39-60). Őskőkori lelőhelykataszterében is a mezolitikus lelőhelyek közt sorolja fel Eger-Kőporost, Eger-Nyergest, Ostoros-Rácpát, Csokvaomány- és Nekézseny-Határ-tetőt, Bükkmogyorósdot, Miskolc-Avast, Zöldfa és Molotov utcát, Alsószentgyörgyöt valamint Korlát-Ravaszlyuk-tetőt (T. Dobosi 1975: 68-69). Mezőlitikus lelőhelyként írja le Demjén-Hegyeskő-bércet is, ahol neolitikus cserepekkel együtt archaikus kőeszközipart talált. Az eszközök tipológiailag az Eger kultúrával mutattak hasonlóságot, maga a

sztratigráfiai helyzet is a lelőhely mezolitikus korát támasztotta alá, a neolitikummal való kapcsolatokra a kerámiák, csiszolt és egyes pattintott kőeszközök utaltak (T. Dobosi 1976: 9-12, 39). Nemcsak tipológiailag vizsgálta a lelőhelyek eszközeit, hanem nyersanyag-meghatározást is végeztetett az alábbi lelőhelyekkel kapcsolatban: Demjén-Hegyeskő-bérc, Demjén-Pütkös-tető, Andornaktálya, Ostoros, Eger-Kőporos-tető, Arka, Avas és Korlát (T. Dobosi 1978: 7-9). Későbbi cikkében a szerző Korlát-Ravaszyuk-tető mellett Boldog-kővára-lja-Órhegy kőeszközüanyagát is az Eger kultúrába sorolja a kőporosi, ostorosi, korláti anyaggal való tipológiai összehasonlítás alapján (T. Dobosi 1981: 11, 29-30).

Külön ki kell emelnünk Fodor László munkásságát, aki 1964-68 között újra bejárta a már ismert telephelyeket és újakat is talált. 1984-es dolgozatában 11 lelőhelyet említ, ebből négynek az anyagát részletesen leírja (Andornaktálya-Szukszerdomb, Demjén-Hegyeskő-tető, Egerszalók-Egerlátó-tető és Kővágó-dűlő). Az Andornaktálya-Pütkös-tetőn 1965-66-ban gyűjtött leletek a Magyar Nemzeti Múzeum őskőkori gyűjteményébe kerültek. Ezzel párhuzamosan folyt a szukszerdombi lelőhely felszíni anyagának gyűjtése (Fodor 1984: 73-75).

Fodor László a már fentebb ismertetett, általa vizsgált lelőhelyeket az Eger kultúrához sorolta, melyet egy középső paleolitikus kultúra késői, a neolitikumot megelőző fázisának tartott (Fodor 1984: 109).

4.2. Az Eger környéki őskőkori lelőhelyek kutatása a '80-as évek elejétől napjainkig

Gábori Miklós tanulmányában az Eger kultúrához tartozó lelőhelyeket (Eger-Kőporos, Korlát-Ravaszyuk-tető) középső paleolitikus iparnak tartja (Gábori 1982: 4, 6).

Ringer Árpád a Miskolci-Bükkalján 6 nyíltszíni lelőhely anyaga alapján körvonalazott egy középső paleolitikus kultúrát, melyet Bábonyiennek nevezett el. A kultúrát Acheulien és Micoquien gyökerekből eredeztette. Bükkmogyorósd-Hosszú-bérc leletanyagát a Bábonyien fiatalabb szakaszához kötötte (Ringer 1983: 114, 131-134).

Allsworth-Jones a kőporosi leletgyűjtést a Szeletienhez kötötte (Allsworth-Jones 1986: 99-100).

Mester Zsolt a Kőporos-tetőn gyűjtött anyagot több ipar felszínén összekeveredett anyagának

tartja (Mester 2000, 89.).

1978-tól kezdődően Simán Katalin végzett terepbejárásokat a Bükk-hegység területén és a Hernád völgyében. Új anyagot gyűjtött többek közt Korlát környékéről és Miskolc-Avas, Alsószentgyörgyről (Simán 1983: 37, 42-46). Korláton több alkalommal végzett feltárást 1983-85 között, 1992-ben és 1994-ben. Tipológia alapján az előkerült bifaciális eszközöket leginkább a morva Szeletienhez, vagy valamely bronzkori kultúrához próbálta kötni. Határozottan nem foglalt állást, a lelőhelyen több korszak emlékeanyagának keveredését sem zárta ki (Simán 1999: 29, 32-36.).

A '90-es évek közepén T. Dobosi revízió alá vette a kőporosi anyagot, tipológiailag és nyersanyag felhasználás szempontjából összehasonlította a Suba-lyuk alsó és felső kultúrrétegének, valamint a Bábonyien lelőhely iparával, továbbá Ostoros-Rácpával, Vedrovicevel és Moravany-val. Mindezek alapján szerinte a levélhegyek és kaparók középső paleolitikus jellegűek, míg a magas vakarók és orros vakarók felső paleolitikus (Aurignacien) hatást tükröznek. Mindazonáltal az ipar egységes, a középső és felső paleolitikum közti átmeneti kultúra emléke lehet (T. Dobosi 1995: 45, 51-53).

Azt, hogy az Eger környéki lelőhelyek, – leginkább a Kőporos-tető – anyaga átmenetet képez a középső és felső paleolitikum között, érintőlegesen már korábbi cikkeiben is tárgyalta. Összehasonlításokat tett a dunántúli Jankovichien, a bükki Bábonyien és Szeletien, valamint a kőporosi bifaciális eszközök méretei és retusszögei alapján (T. Dobosi 1989: 233-237). Külön cikkben összegyűjtötte az addig ismert olyan lelőhelyeket, melyekről bifaciális megmunkálású eszközök kerültek elő. Középső paleolitikus karakterűnek írta le a Miskolc-Avasról, Korlátról, Sajóbáonyból, Bükkmogyorósd-Hosszú-bércről, Csokvaomány-Nekézseny-Határtetőről, Hontról, Lovasról, Eger-Kőporosról, Ostoros-Rácpáról és Sajószentpéterről származó leleteket (T. Dobosi 1990: 175-181.). A Kőporos-tető anyagát a Suba-lyuk felső rétegével hozta kapcsolatba a felhasznált nyersanyagok alapján, valamint a kaparók változatossága, a laminarizáció hasonló mértéke, a Bábonyien kések hiánya, és a Moustérien hegyek megléte, valamint a kavicsnyersanyagokon látható Levallois leválasztások miatt. Ostoros-Rácpa anyagát felső paleolitikus karakterűnek írta le. Véleménye szerint a középső paleolitikus

hagyományok nem olyan jellemzőek, mint a Kőporoson. További lelőhelyekként még megemlíti Andornaktálya-Szukszer-dombot és Egerszalókot (T. Dobosi 1990: 179-180). Az 1996-ban rendezett haifa-i konferencián már nem foglal határozott állást a kőporosi leletek hovatarozását illetően. Nem tartja elégségesnek, hogy akár középső paleolit, akár átmeneti iparnak tartsuk a fent említett anyagot a középső és késő paleolitikum között (T. Dobosi 2000: 56).

T. Dobosi Violához hasonlóan Simán Katalin újabban a kőporosi anyagot határozottan egy olyan levéleszközös iparhoz köti, mely átmenetet képez a középső és felső paleolitikum között. Miskolc-Avas anyagát is ehhez az iparhoz sorolja (Simán 2003: 84).

Ringer Árpád és Janusz K. Kozłowski végzett szondázó jellegű feltárást Andornaktálya körzetében 2002. nyarán. 2003. augusztusában pedig a Kőporos-tetőn folytatott szondázó feltárást (Ringer Á. szíves szóbeli közlése).

Az utóbbi években Béres Sándor és Saléti György végeznek folyamatos gyűjtőmunkát Andornaktálya, Demjén, Eger, Egerszalók, valamint Ostoros térségében.

5. A pattintott kő nyersanyagok

A kőnyersanyagokat makroszkópiusan vizsgáltuk és különítettük el felhasználva a Magyar Nemzeti Múzeum összehasonlító kőnyersanyag gyűjteményét (Litotéka).

A helyi nyersanyagok közé azokat soroltuk, melyek 25 km-es körzeten belül találhatóak. A regionális nyersanyagok 50 km-es körzeten belül gyűjthetőek. Az ennél messzebb fellelhető kőzetfajtákat a távolsági nyersanyagok közé soroltuk a Zúgó-dűlői anyagfeldolgozást alapul véve (Kozłowski & Mester 2003-2004: 117).

5.1. Helyi nyersanyagok

Radioláriás kovapala: szilikátos anyagú kőzet, közepes minőségű, szürke és fekete színben fordul elő, zöldes patinával. A Suba-lyuk tipikus Moustérien iparának kedvelt nyersanyaga. A Hór völgyében Cserépfalu környékén fordul elő (Kozłowski & Mester 2003-2004: 116-117).

Mátraháza-felnémeti típusú opál: könnyen felismerhető, szemcsés felületű, szürke, barna színű. Egerbakta környékén, a Tó-hegyen található természetes előfordulása (Kozłowski &

Mester 2003-2004: 117).

Szarukő: általában dolomit közé ékelődik, dió-ököl nagyságú gumókban, esetleg néhány cm vastag telérekben, kiválásokban. Szürke, aprókristályos, csak élein áttetsző. Szilánkos törésű (T. Dobosi 1978: 14; T. Biró 1984: 48). A Subalyuk iparainak fő nyersanyaga. Szürke és fekete színű. A Bükk DNY-i részén fordul elő, Bükkzsérc környékén (Kozłowski & Mester 2003-2004: 116).

Kvarcit: a SiO₂ kristályos módosulata, igen kemény, ellenálló. Egyenetlenül törik, üvegfényű. Szerkezete lehet tömöttebb vagy nyitottabb. Ha teljesen tiszta, akkor színtelen, de gyakori benne a szilárd (a kvarcnál idősebb ásványok kristályai) vagy légnemű (esetleg víz) zárványok. A gáz- és folyadék-zárványok tömege fehérre színező (T. Dobosi 1978: 15; T. Biró 1984: 51).

5.2. Regionális nyersanyagok

Hidrokvarcit és limnokvarcit: a két kvarcit-féleség eltérő módon keletkezik. A hidrokvarcit források, a limnokvarcit álló édesvizek üledéke. A kőzet üveges csengésű, kissé érdes tapintású, szélein, vékony lemezekben áttetsző. Apró hézagok üregek, erek vannak benne. Színe rendkívül változatos. Az északról érkező folyók völgyében a felső pleisztocén löszfelszín több helyen szakítják meg pliocén végi nyirok- és miocén hidrokvarcit foltok (T. Dobosi 1978: 12; T. Biró 1984: 47-48). Több változata elkülöníthető.

Avasi hidrokvarcit: több színben előfordul (fehér, sárga, barna), jellemzője, hogy sávozott. A miskolci Avas-Tűzkövesen található.

Dél-bükki hidrokvarcit: világos és sötétbarna színű, harmadidőszaki formációkban fordul elő (Kozłowski & Mester 2003-2004: 116).

Mátrai hidrokvarcit: vörös színárnyalatú, gyakran fehér patinával.

Üveges kvarcporfir: a középső triász ladini emeletében paleovulkáni tevékenység során a Bükkben felszínre jutott kőzet, mely homokkőrétegek közé ékelődött. Újkori megfelelője a riolit, kémiai összetételében mindkettő megegyezik a gránittal, ami mélységi kőzet (T. Dobosi 1978: 10; T. Biró 1984: 46; Markó et al. 2003: 297-314).

Igen jellegzetes, könnyen felismerhető, hamuszürke színű nyersanyag. A Bükk keleti oldalán, Bükkzentlászló környékén található

körülbelül 40 km-re lelőhelyeinktől (Kozłowski & Mester 2003-2004: 115, 117).

Kalcedon: szervesen eredetű kovaközet, akkor képződik, ha lúgos kémhatású talajvizek a homokból kovasavat oldanak, majd ez a kovasav összecementálja a homokot. Tiszta formájában fehér, gyengén szürkés vagy kékes, legfeljebb áttetsző, káلیلúgban könnyen oldódik. Többnyire cseppköves, vesés, gömbös alakban vagy párhuzamosan rétegződve tölti ki a kőzetüregeket (T. Dobosi 1978: 12).

Jáspis: tömött, szemcsés kvarcváltozat, vörös (ha vasoxid színezi) vagy barnássárga (ha vashidroxid színezi) (T. Dobosi 1978: 12).

Radiolarit: szerves eredetű kovaközet, kovavázú szerkezetek (diatomák, radioláriák, kovaszivacsok) vázrészeiből halmozódik fel, feltehetően többszöri oldódás és kicsapódás után. Általában karbonát kőzetekbe beágyazva, kisebb-nagyobb gumók alakjában jelenik meg (T. Dobosi 1978: 12; T. Biró 1984: 48-49).

Főleg barna színű, de előfordul a szürke is. A bükken mezozoikus formációkban is előfordul. Jó minőségű, fényes felületű változata Szlovákia területéről, a Kárpátokból származhat (150-210 km távolságból) (Kozłowski & Mester 2003-2004: 115, 117).

5.3. Távolsági nyersanyagok

Obszidián: kiömlési (effuzív) kőzet, a neovulkánikus riolit teljesen üveges változata. Fekete, barnásfekete, ritkán vöröses kőzetüveg, 1-2% víztartalommal. Jól megmunkálható, kagylós törésű, átlátszó-áttetsző (T. Dobosi 1978: 10.).

A kárpáti 1-es típus átlátszó, fekete vagy sötétszürke színű. Kelet-Szlovákiában a Zempléni hegységben található.

A kárpáti 2E típus fekete színű, nem átlátszó, Tokaj-Erdőbénye környékén található.

A kárpáti 2T típus szintén fekete színű, nem átlátszó, szürke patina borítja. Tolcsva környékén fordul elő 80-120 km távolságban lelőhelyeinktől (T. Biró 1981: 194-205; T. Biró 1984: 47; Kozłowski & Mester 2003-2004: 115, 117.).

Opál: a hidrokvarcithoz hasonlóan hidrotermális folyamatok során képződő megszilárdult kovagél. Víztartalma, mely 1-21% között változhat, határozza meg tulajdonságait. Jó minőségű,

csillogó felületű. Ismert fa-, tej-, viasz- és üvegopál. Hazánk területén Neogén vulkáni formációkban: a Hegyalján, a Mátra és a Börzsöny andezitjében fordul elő (T. Dobosi 1978: 12; Kozłowski & Mester 2003-2004: 116).

Kovaközetek: szerves vagy szervesen eredetű, különböző kristályszerkezetű kvarcváltozatok gyűjtőneve.

Északi tűzkő: krétakori mészkőben, gumók, gömbök formájában fordul elő, nemes, szép, szürke-sárgás színű, élein kissé áttetsző, homogén nyersanyag. Tömör, kagylós törésű (T. Dobosi 1978: 12-14). Karakteres, könnyen felismerhető, jó minőségű nyersanyag. Több típusát is megkülönböztethetjük:

Sziléziai kova: mely barnásszürke színű, homogén szerkezetű, vékony szilánkjai majdnem átlátszóak. Finom, vékony kéreg borítja. Felszínén fehér patina is előfordulhat. Mint nevei is mutatja, származási helye Szilézia (250-300 km).

Krakkói kova: sötétszürke színű, Jura kori képződmény, Krakkó környékén található 250-300 km távolságra az Eger környéki lelőhelyektől.

Pruti kova: barna színű, homogén szerkezetű, kissé átlátszó. Ukrajnában, a Dnyeszter és Prut vidékén fordul elő 350-400 km távolságra.

Świeciechów-i kova: karakteres, barnásszürke színű, fehér pöttyökkel tarkított nyersanyag. A Visztula völgyében Świeciechów környékén található szintén 350-400 km távolságra lelőhelyeinktől (Kozłowski & Mester 2003-2004: 115-117).

6. A lelőhelyek

6.1 Az Eger környéki levéleszközös ipar (Szeletien) lelőhelyei

Demjén-Hegyeskő-tető (I. Terület)

A lelőhely Demjéntől K-re, a 25-ös út Ny-i oldalán, az úttól mintegy 200 m-re található. A kis, ÉNy-DK irányú, nyújtott ovális dombtető a Laskó és Eger patakok közt húzódó riolittufa dombvonulat tagja. Tengerszint feletti magassága körülbelül 250 m. A Laskó pataktól 1,9 km-re K-re fekszik. Relatív magassága a patak szintjéhez viszonyítva 110 m. A Pünkösds-hegy 550 m-re ÉK-re, a Hegyeskő-bérc 1,1 km-re ÉNy-ra, a Szőlő-hegy pedig 1,2 km-re DNy-ra található lelőhelyüinktől (I. és II. térkép).

A lelőhelyet Fodor László azonosította be,

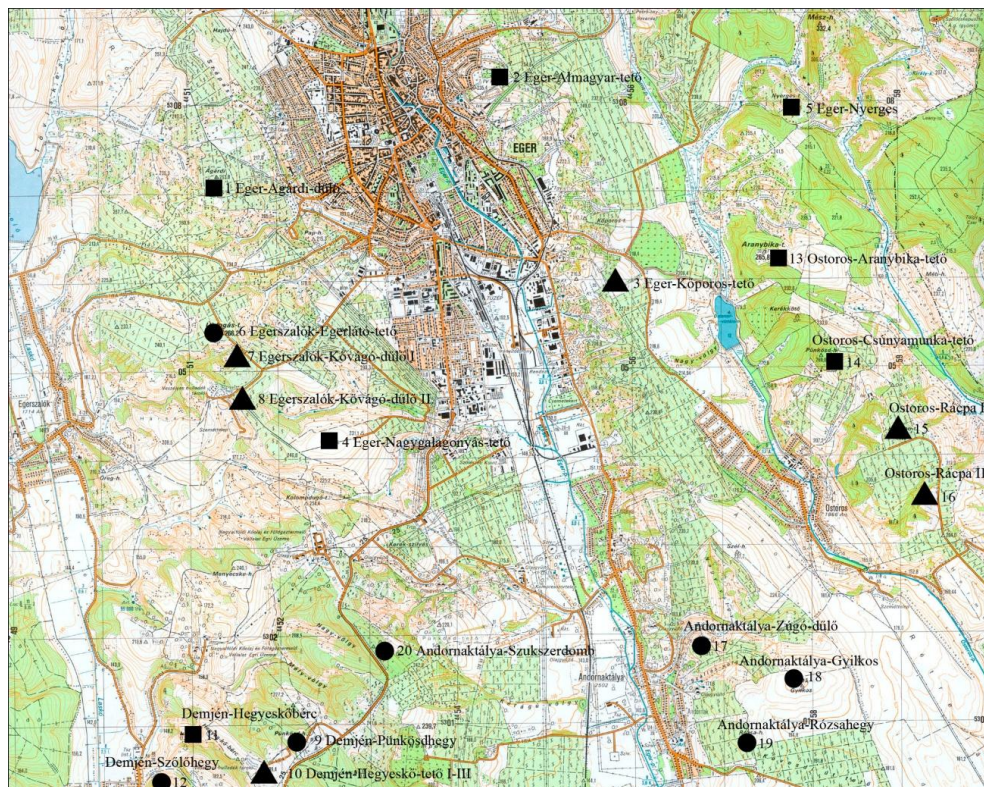
jelentős felszíni szórványanyagot gyűjtött (Fodor 1984, 74.). Mivel az idők során több kisebb gyűjtés került be a múzeumokba Hegyeskő-tető megnevezéssel, és valószínű, hogy több települési folttal kell számolnunk a térségben, ezért ehelyütt csak a Béres Sándor által pontosan lokalizált és gyűjtött 1. és 1A terület anyagát közöljük.

Összesen 61 db leletet vizsgáltunk meg a lelőhelyről. Ez 13 db eszközt, 11 db magkövet, 31 db szilánkot és 6 db pengét jelent. Az eszközök közt találhatóak levélhegyek, egy kaparókés, különböző kaparók, retusált, illetve fogazott szilánkok, pengevakaró és egy mindkét élén retusált penge (I. típusábra).

Az eszközök közül a leggyakoribbak a középső paleolit típusok, mint a különböző kaparók (I. képtábla 2.), illetve retusált szilánkok,

valamint a bifaciális kidolgozású eszközök (I. képtábla 1.). Felső paleolit típusból 1-1 pengevakaró (I. képtábla 3.), illetve mindkét élén retusált penge található (I. képtábla 4.).

A 13 eszközből 11 db készült szilánkon, 2 db pedig pengén. 9 db eszköznek sima talonja van. 5 esetben biztosan megállapítható, hogy kemény ütővel választották le az eszközökké alakított szilánkokat a magkőről, de kemény ütő feltételezhetünk a levéleszközök leválasztásakor is. Bifaciális retus, illetve kidolgozás 5 esetben látható, és 1 alkalommal fogazott retus használtak. A bifaciális eszközök kivétel nélkül a hossz tengelyre aszimmetrikusak, keresztmetszetük 2 esetben plankonvex, 1 esetben pedig bikonvex.

I. térkép.

Az eszközök nyersanyaga döntően regionális hidrokvarcit, majd ez után következik a kvarcporfir és a helyi radioláriás kovapala, illetve szarukő. A középső paleolit típusok nyersanyaga főként helyi illetve az üveges kvarcporfir, míg a pengék, illetve pengén készült eszközök

nyersanyaga a hidrokvarcit és jáspis.

Mindent egybevetve az ipar középső paleolit jegyeket hord magán. Ezt igazolja a középső paleolit eszköztípusok túlsúlya, jellemző a sima talonok dominanciája és a kemény ütő használata. A bifaciális eszközök aszimmetrikus formája,

plan- és bikonvex keresztmetszete, valamint nyersanyaguk (főként kvarcporfir és helyi kovafélék) alapján lelőhelyünket a továbbiakban bemutatásra kerülő Eger környékén található (Eger-Kőporos-tető, Egerszalók-Kővágó-dűlő I. és II., valamint Ostoros-Rácpa I. és II.) levéleszközös lelőhelyek körébe soroljuk. A leletanyagban a nagyszámú magkő jelenléte alapján ezt a telepet műhelytelepnek tartjuk.

Demjén-Hegyeskő-tető (2. Terület)

A lelőhely a Laskó és az Eger patak közt húzódó ÉNy-DK irányú riolittufa vonulat egyik tagja. Az ÉNy-DK-i tájolású Hegyeskő-tető (1. terület) Ny-i végén fekszik a 25-ös út Ny-i oldalán, az úttól 300 m-re. A Hegyeskő-tető 1. terület a 25-ös úttól 150 m-re fekszik. Tengerszintfeletti magassága körülbelül 250 m, relatív magassága 110 m (I. és II. térkép). A lelőhelyről Béres Sándor gyűjtéséből ismert egy kisebb anyag.

A korábbiakban bemutatott levéleszközös teleptől 100-150 m távolságban talált anyag. Összesen 27 db leletet ismerünk innen, ebből 1 db retusált szilánk és 3 db magkő, valamint 23 db szilánk.

Bár csekély számú és jellegtelen anyagról van szó a néhány típus és a nyersanyag eloszlása alapján a korábbiakban a levéleszközös iparoknál bemutatott, Béres Sándor gyűjtéséből ismert hegyeskő-tetői műhelytelep egy kisebb műhelyfoltjának tarthatjuk lelőhelyünket (II. típusábra).

Demjén-Hegyeskő-tető (3. Terület)

A lelőhely a Laskó és Eger patak közt húzódó riolittufa dombsor tagja. A 25-ös út Ny-i oldalán az úttól mintegy 600 m-re, a 2. területtől 300, az 1. területtől 450 m-re ÉNy-i irányban található. Tengerszint feletti magassága körülbelül 245 m, relatív magassága 103 m (I. és II. térkép).

Béres Sándor az előzőekben bemutatott 2. területtől 300 m-re ÉNy-ra neolitikus környezetben talált két eszközt. Az egyik egy egyszerű ívelt élű kaparó meredek retussal faopáliból, valamint egy ívelt keresztelű kaparó lépcsős retussal kvarcporfirból (I. képtábla 2.). Mindkettő tipikus

középső paleolitikus eszköz és nagy valószínűséggel a területéről már korábban bemutatott levéleszközös lelőhelyhez tartozhat

Eger-Kőporos-tető

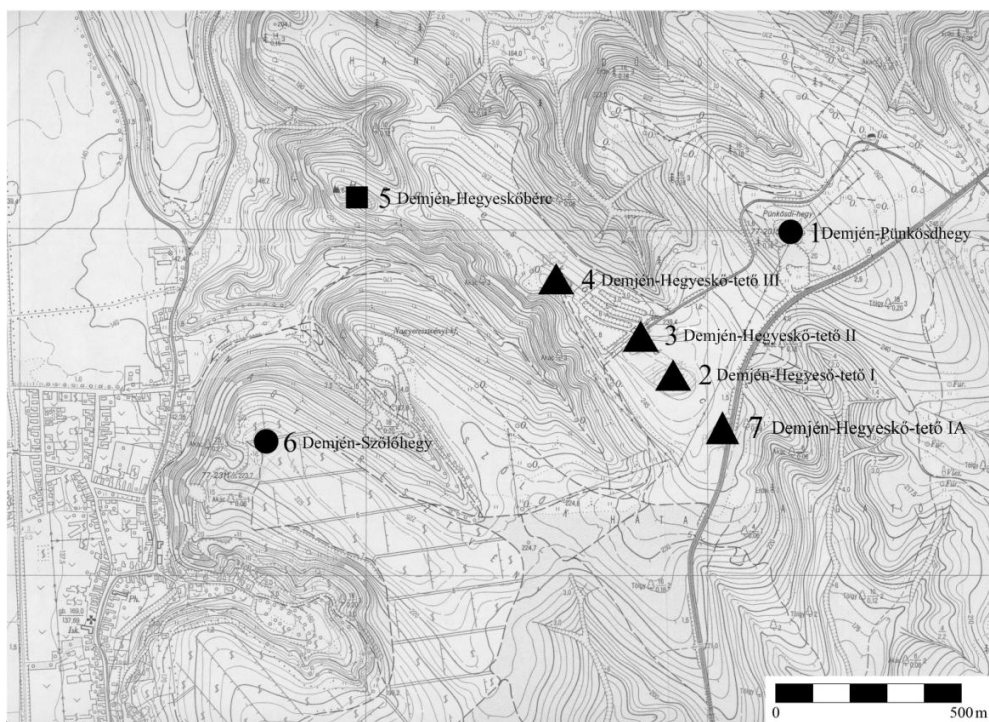
A lelőhely Egertől közvetlenül keletre található. A Kőporos-tető az egymással párhuzamosan futó ÉÉNy-DDK-i irányú Eger és Ostoros patakok által közrezárt azonos irányú dombvonulat egyik tagja. A domb szabálytalan ovális alakú, tengerszint feletti magassága 242,3 m, relatív magassága az Eger patak szintjéhez képest körülbelül 85 m. Az Eger pataktól 1 km, az Ostoros pataktól pedig 1,3 km választja el légvonalban. A domb É-i és Ny-i oldala meredek, vízmosásokkal tagolt, a K-i lankásabban lejt. A domb Ny-i oldalából hasították ki a Tihaméri kőfejtőt (I. és III. térkép).

Az első leleteket ifj. Mészáros János találta 1945 őszén. 1946. május 30-án Dancza János és Legányi Ferenc a találoval együtt újabb helyszíni szemlét tartottak és további leleteket gyűjtöttek. 1948. február 12-én Dancza próbaásatást is végzett.

Vértes László 1948. március 30. és április 5.-e között tartott ásatást a lelőhelyen. Leírása szerint a felszínen, nagy területen voltak az eszközök és szilánkok fellelhetőek.

A rétegsor a következő volt: 0-30 cm között átforgatott humusz, 30-70 cm között szívós barna nyírok, mely a kultúrreteget tartalmazta, 70-80 cm között világosodó átmeneti réteg, mely riolitzemcséket tartalmazott. Ez alatt már a szálban álló riolittufa következett. A leletek 40-50 cm mélységben feküdtek. Jelentősebb anyagot csak a felszínről sikerült gyűjteni. Vértes megjegyzi, hogy a rétegben a leletek nem egyedül, hanem csomókban fordultak elő. Ez véleménye szerint bizonyíték volt a réteg bolygatatlanságára. A leletek a nyírok és a riolitzemcsés réteg határán feküdtek (Vértes 1948, 15.E.I.). Az ásatási anyag Pb 48/1-418 leltári számokon található a Magyar Nemzeti Múzeum paleolitikus gyűjteményében.

1949-ben Legányi Ferenc végzett kisebb gyűjtést a területen, az anyag Pb 58/826. számon került beletárolásra a Nemzeti Múzeumba.

II. térkép.

III. térkép.

Rozsnyói Márton 1952-ben folytatott felszíni gyűjtést a lelőhelyen, a válogatott eszközanyag Pb 52/44-56 leltári számokon találhatóak a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében.

Ringer Árpád dolgozatában összehasonlítva a Bábonyien lelőhelyekkel, a kőporosi leletanyagot Acheulien tradíciójú Moustérienként írta le (Ringer 1983: 134).

Az egri Dobó István Vármúzeumban található több kisebb, leltározatlan gyűjtés Kovács Bélától, Legányi Ferentől és Rozsnyói Mártontól 1952-ből, valamint 1954-60-ból.

Az utóbbi években Béres Sándor tartott helyszíni szemlét a Kőporos-tetőn. 2001. november 24-én Béres Sándorral, Domboróczki Lászlóval, Fodor Lászlóval és Kerékgyártó Gyulával helyszíni szemlét tartottunk a lelőhelyen (Domboróczki 2003: 160.).

2003-ban Mester Zsolt és Ringer Árpád végzett két hetes próbaásatást a lelőhelyen (Mester Zs. szíves szóbeli közlése).

2002. augusztus 10-én, valamint 2004. december 29-én terepbejárásokat végeztünk Béres Sándorral a területen, kevés és jellegtelen szilánkanyagot sikerült gyűjtenünk (Zandler 2005: 211).

Eddig összesen 2204 db leletet ismerünk a lelőhelyről. Eszközből 299 db, ütőkőből 5 db, magkőből 36 db, szilánkból 1680 db, pengéből 130 db, és nyersanyagból 54 db. Az eszközök között egyaránt találhatók középső és felső paleolit típusok. Legnagyobb számban a kaparók (112 db) (I. képtábla 10; II. képtábla 1-5.) és vakarók (70 db) (II. képtábla 6-8; III. képtábla 1-4.) fordulnak elő. Utánuk a bifaciálisok (33 db) (I. képtábla 5-8.) és retusált szilánkok (26 db), valamint a retusált pengék (22 db) (III. képtábla 5-8.) következnek. Raclette (8 db) és fogazott szilánk is ismert (7 db) ismert. A fúrók, vésők, kések és hegyek száma külön-külön öt, illetve az alatti.

A kaparók (112 db) főleg ívelt és egyenes élűek (I. képtábla 10; II. képtábla 1-5.). A vakarók (70 db) leggyakoribb típusa a szilánkvakaró, de található néhány orros, illetve hajógerinc alakú is (II. képtábla 6-8; III. képtábla 1-4.).

A 299 eszközből 94 db-nak állapítható meg a talonja. Messze legnagyobb számban a sima talonok (56 db) fordulnak elő. Preparált talonból már csak 15 db található, s a többi típusból csak néhány darab fordul elő. Az eszközözzé alakított szilánkok és pengék magkőről való leválasztásának módja 123 esetben kemény, míg

14 alkalommal lágú ütővel történt. Szilánkon 259 db, míg pengén csak 40 db eszköz készült. Bifaciális eszközökből 35 db került elő, levélhegyek és levélkaparók. Hossztengelyre aszimmetrikusak. Közel egyenlő arányban fordul elő a plankonvex (13 db), bikonvex (11 db) és a paralelogramma (9db) keresztmetszet. Ferdén csonkított bázisból fordul elő a legtöbb (7 db), de megtalálható a lekerekített, a hegyes és a homorú bázis is (I. képtábla 5-8.). A magkövek közül az unipoláris szilánkmagkövek a leggyakoribbak, a bipoláris pengemagkövekből kevesebb van (III. típusábla).

Egerszalók-Kövágó-dűlő I.

A Kövágó-dűlő a Laskó és Eger patakok közt húzódó ÉNy-DK irányú dombosor tagja. Tengersizint feletti magassága 254,8 m. Relatív magassága a Laskó patak szintjéhez viszonyítva 104 m. A Laskó patak 2,3 km-re Ny-ra folyik a lelőhelytől. A szomszédos Egerlátó-tetővel (Újfogás-tető) egy keskeny nyereg köti össze. A két lelőhely légvonalban mért távolsága 400 m (I. és IV. térkép).

Elsőként Legányi Ferenc végzett gyűjtést a lelőhelyen (Fodor szíves szóbeli közlése), majd a '60-as években Fodor László tartott terepbejárást, aki a Kövágó-dűlő és az Egerlátó-tető anyagát egy lelőhelyként közölte (Fodor 1984: 74.). Az utóbbi évek során Béres Sándor és Saléti György folytatott gyűjtést. 2003 és 2004 folyamán Béres Sándorral több alkalommal végeztünk terepbejárást a lelőhelyen. Három koncentrációt sikerült beazonosítanunk a magassági pont környékén, illetve további, lemosódott anyagot gyűjtöttünk a domb északi és nyugati lejtőjéről is (Zandler 2005: 211).

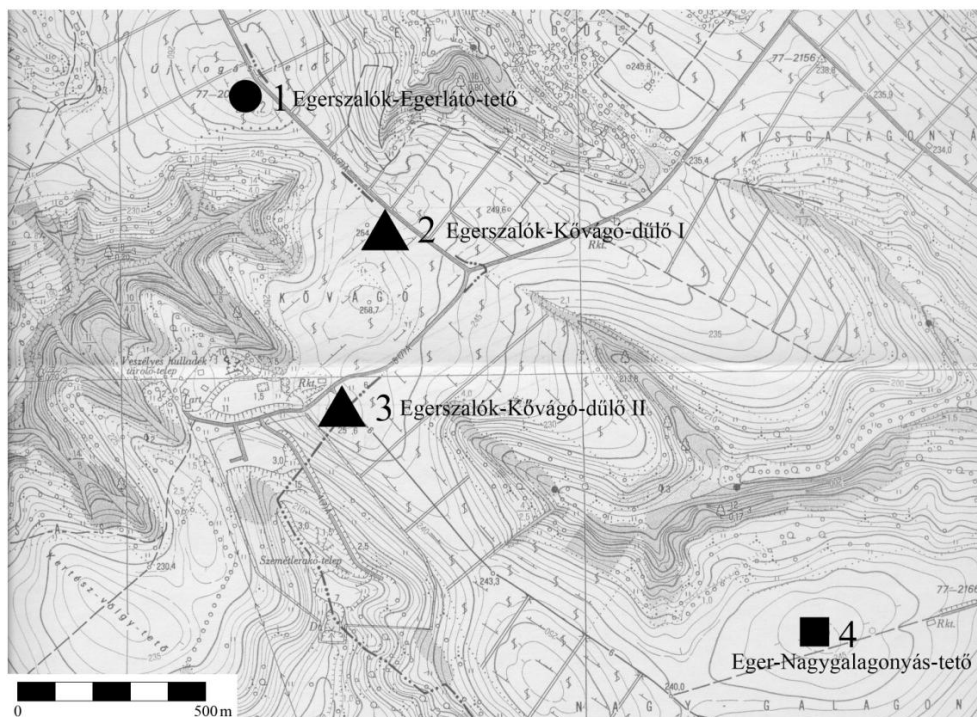
A lelőhelyről összesen 624 db leletet vizsgáltunk meg, ebből 81 db eszköz, 2 db ütőkő, 31 db magkő, 419 db szilánk, 51 db penge és 40 nyersanyagdarab.

Az eszközök közül 19 db kaparót, 13 db levéleszközt, 12 db megmunkált szilánkot, 21 db vakarót, 3 db árvésőt, 12 db megmunkált pengét és 1 db choppert azonosítottunk, illetve határoztunk meg (IV. típusábla).

A leggyakoribb két eszköztípus a kaparó (IV. képtábla 1-4.) és a vakaró (V. képtábla 1-8.). Ezután következnek a bifaciális kidolgozású eszközök és a retusált pengék (V. képtábla 11-15.), melyek száma szinte azonos. A különféle retusált szilánkok száma 12 db. Árvésőből már csak néhány darab található (V. képtábla 9-10.).

Bifaciális retus, illetve megmunkálás összesen 16 db eszközön figyelhető meg. Fogazott, illetve meredek retus (IV. képtábla 5.) csak 1-1 alkalommal található. A bifaciális eszközökre jellemző, hogy a tengelyre szimmetrikusak, de kisebb arányban előfordul az aszimmetrikus alak is. A keresztmetszetük legnagyobb részét plan-konvex, de található bikonvex, illetve paralelog-

ramma keresztmetszetű is. Az eszközök bázisa főleg lekerekített (IV. képtábla 8-9.), de található 1 hegyes (IV. képtábla 7.), illetve nyelezett darab is (IV. képtábla 6.). A talonok közül leggyakoribb a sima talon 17 esetben. Található még preparált talon 4 esetben és kérges talon 1 esetben.

IV. térkép.

Az eszközök 64 esetben szilánkon és a fennmaradó 17 alkalommal pengén készültek. A szilánk–penge arány a débitage anyagban is hasonló, a magköveknél közel kiegyenlített.

Kemény ütő használata 22 esetben állapítható meg, lágy ütőé csak 3 alkalommal.

A középső paleolit típusok (kaparók és bifaciálisok) legnagyobb részét kvarcporfirból, míg a felső paleolit típusok (vakarók és retusált pengék) mátraháza–felnémeti típusú opálból készültek. Kisebb számban előfordul még a hidrokvarcit és a helyi nyersanyagok közül a radioláriás kovapala és a szarukő. Távolsági nyersanyagként feltűnik kis számban a pruti kova, a kárpáti 1-es obszián, illetve a kárpáti radiolarit is.

A leletanyag egészére vonatkozó nyersanyag-eloszlása tükrözi az eszközökről a fentiekben elmondottakat.

Mindent egybevetve a fentiekben bemutatott lelőhely beleillik a fejezetrészben vázolt levél-eszközöket tartalmazó lelőhelyek sorába. A magkövek viszonylag nagy számaránya alapján a kővágó-dűlői lelőhelyet műhelytelepnek tartjuk, mely elsősorban a felnémeti típusú opál feldolgozására specializálódott.

Egerszalók-Kővágó-dűlő II. (hulladéktároló fölött)

Az előzőekben bemutatott I. számú lelőhelytől D-re fekszik, légvonalban 420 m-re, az 5(7)A jelű betonút K-i oldalán, az úttól 60 m-re (I. és IV. térkép).

Az utóbbi években Béres Sándor és Saléti György tartott helyszíni szemlét a lelőhelyen.

A következőkben a Béres Sándor gyűjtéséből

ismert anyagot elemezzük. 60 db leletet ismerünk, ebből 13 db az eszköz, 44 db a szilánk, 3 db a penge (V. típusábla).

Leggyakoribb típus a retusált szilánk, illetve a kaparók és bifaciálisok (VIII. képtábla 1-4.).

12 db eszköz szilánkon, 1 db pedig pengén készült. Bifaciális retus, illetve megmunkálás három eszközön látható. A bifaciális eszközök a hossz tengelyre aszimmetrikusak, bikonvex és plankonvex keresztmetszet egyaránt található köztük. Az egyikük bázisa lekerekített (VIII. képtábla 5-6). A leütés módja 8 esetben kemény ütővel, 1 esetben lágy ütővel történt. A talon 5 esetben sima, 3 kétlapú, 2 preparált, 1 madár-szárny alakú.

Az eszközök nyersanyaga főleg kvarcporfir (7 db), ezt követi a mátraháza-felnémeti típusú opál (3 db). Az egész leletanyagot tekintve legkedveltebb a mátraháza-felnémeti típusú opál, majd a radioláriás kovapala, kvarcporfir és hidrokvarcit. Opál, kárpáti radiolarit és pruti kova csak néhány darabban képviselteti magát.

Mindent egybevetve a bifaciális eszközök jelenléte más középső paleolit eszközökkel, valamint a nyersanyagok eloszlása – a helyi nyersanyagok és a kvarcporfir túlsúlya, valamint kis számban egzotikus nyersanyagok megléte (pruti kova) – alapján a most bemutatott lelőhelyünk jól illeszkedik a nagyobb mennyiségű anyagot szolgáltató Eger környéki levéleszközös ipar eddig bemutatott telephelyeihez.

Ostoros-Rácpa (Hálás-tető)

A lelőhely a Rácpa-dűlő Hálás-tető nevű dombján található, mely K-re fekszik Ostorostól. Az ÉNy-DK-i irányú Ostoros és Novaji patakok által közrezárt dombvonulat egyik tagja. A domb K-i és Ny-i oldala meredek, vízmosásokkal tagolt. Tengerszint feletti magassága körülbelül 245 m, relatív magassága az Ostoros patak szintjéhez viszonyítva körülbelül 80 m. A lelőhely a 3(8)MBI jelű betonúttól 200 m-re É-ra található. Légvonalban mért távolsága az Ostoros pataktól 1,3 km, a Novaji pataktól pedig 750 m. Tőle 1,2 km-re ÉNy-ra fekszik a Csúnyamunka-tető, D-re pedig az Ostoros-Rácpa II (I. és V. térkép).

A lelőhelyet Legányi Ferenc találta. Néhány leletet Vértes Lászlónak adott, aki 36/1948 számon a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében beletárolta. Vértes László maga is végzett egy kisebb gyűjtést a lelőhelyen. leletanyag Pb 51/160 leltári számon található a

Nemzeti Múzeum Régészeti Tárában.

A területről 1966-ban Mazán Géza és Fodor László is gyűjtött anyagot. A következő évben Vértes László és Korek József szondázó ásatást végzett, de kultúrrejteget nem találtak (Fodor 1984: 74) Az ásatásból származó leleteket T. Dobosi Viola közölte (T. Dobosi 1972: 42-50, 58). A Mazán Gézával gyűjtött anyag Pb 66/1-28 leltári számokon, míg a Korek Józseffel folytatott terepbejárási és ásatási anyag Pb 68/26-93 és Pb 70/1-51 leltári számokon került be a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe. 1966 szeptemberében Fodor László újabb leleteket gyűjtött, melyek az egri Dobó István Vármúzeumba kerültek. Leltározatlan.

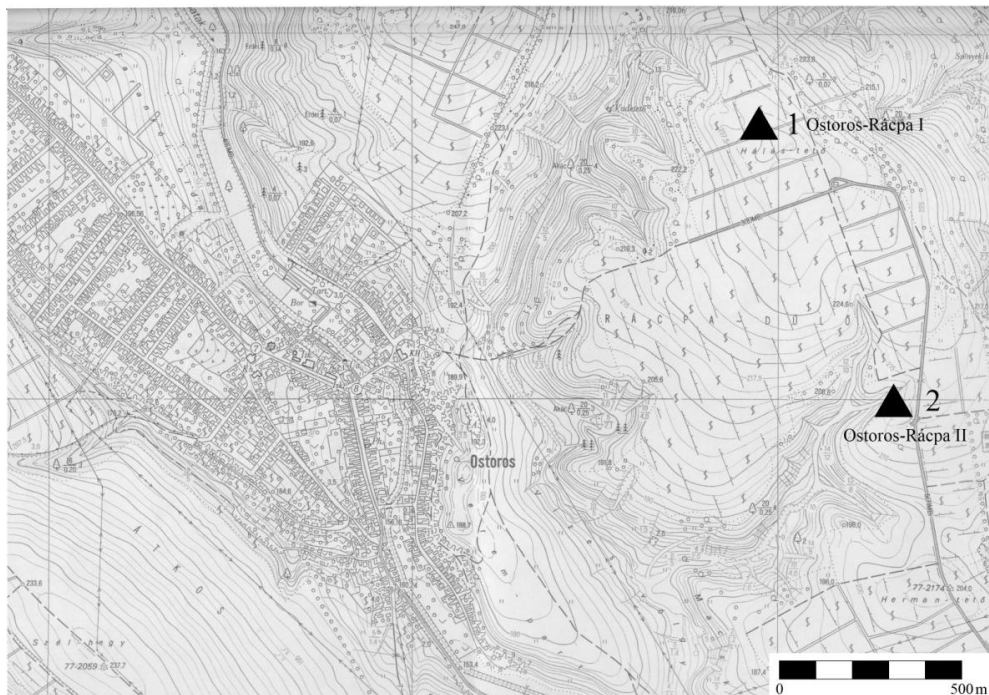
T. Dobosi Viola a lelőhely anyagát Acsa-Rovnyához hasonlóan az Aurignacien kultúrába sorolta lelőhelykataszterében (T. Dobosi 2005: 61).

Az utóbbi években Béres Sándor végzett helyszíni szemlét a lelőhelyen. Béres Sándorral közösen 2004. november 27-én tartottunk terepbejárást a dűlő Hálás-tetőnek nevezett részén (Zandler 2005: 260). A vizsgált terület nem állt mezőgazdasági művelés alatt, de a környező földek mind szőlőművelésűek.

Összesen 1446 db leletet elemeztünk a lelőhelyről, ebből 200 db eszközt, 4 db ütőkövet, 16 db magkövet, 1101 db szilánkot, 103 db pengét és 22 nyersanyagdarabot.

A 200 eszközből szám szerint 51 db vakaró, 44 db megmunkált penge, 40 db kaparó, 33 db retusált szilánk, 12 db bifaciális eszköz, 11 db árvéső, 2-2 db raclette, szilánkolt eszköz és fűrő, valamint 1-1 db Moustérien illetve pengehegy, valamint lamella ismert (VII. típusábla).

Legnagyobb számban a felső paleolit típusok: vakarók (VII. képtábla 1-9.), retusált pengék (VII. képtábla 14-16.) és árvésők (VII. képtábla 10-12.) fordulnak elő. A középső paleolit típusok: kaparók (VI. képtábla 6-9.), bifaciálisok (VI. képtábla 1-4.), retusált szilánkok együttes száma kisebb. A vakarók között a leggyakoribb típus a szilánkvakaró, de előfordulnak az Aurignacien kultúra jellemző darabjai is (orros, magas és hajógerinc vakarók) (VII. képtábla 1-9.). A kaparók között az ívelt élűek dominálnak (VI. képtábla 6-9.). A bifaciálisok egyezést mutatnak a korábban bemutatott kőporosi és kővágói darabokkal (VI. képtábla 1-4.). Érdekes kiemel-nünk egy szépen kidolgozott Moustérien hegyet is (VI. képtábla 5.). Az ipar ugyanolyan kevert középső paleolit - Aurignacien jelleget mutat.

V. térkép.

Az eszközök 10%-ánál megfigyelhető a bifaciális életus. Meredek, váltakozó, hátlapi retus és fogazás csak néhány esetben fordul elő. Az eszközök közel 70 %-a szilánkon készült, 30 %-a pengén. Az eszközök talonja 39 esetben sima, 18 alkalommal preparált. A többi talontípus csak néhány esetben fordul elő. A kemény ütő (61 db) használata háromszorosa a lágy ütőnek (20 db).

Az eszközök túlnyomórészt (144 db) hidrokvarcitből készültek. Egy részük korlát környékéről származik, más részük helyi, Kács környéki változat. Második helyen a kvarcporfir (22 db) áll. A helyi radioláriás kovapala és mátraháza-felnémeti típusú opál jóval kisebb számban fordul elő (12-12 db). Távolsági nyersanyagként 3 Tokaj környéki obszidiánt említhetünk. Az összesített nyersanyageloszlás is ugyanezt a képet tükrözi, annyi eltéréssel, hogy távolsági nyersanyagként a kárpáti radiolaritot és a pruti kovát is megemlíthetjük.

Mindent egybevetve lelőhelyünk az eszköztípusok és technológia terén nagyfokú hasonlóságot mutat a köporosi és kővágói lelőhelyekkel. Eltérés csak a nyersanyagok arányában mutatható ki.

Ostoros-Rácpa II.

A lelőhely a Rácpa-dűlő déli végén fekszik, a Hálás-tető és a Herman-tető közt félúton. Előbbtől 750 m DK-i irányban, míg utóbbtól 500 m választja el É-i irányban. A leletek közvetlenül az 5(7)MBI jelű út Ny-i oldalán található szőlőből kerültek elő (I. és V. térkép).

Az utóbbi időszakban Béres Sándor gyűjtött a területéről kis számú leletanyagot.

A lelőhelyről eddig összesen 42 db lelet ismert, ebből 11 db eszköz, 3 db magkő, 23 db szilánk, 4 db penge és egyetlen nyersanyagdarab. Mivel minden egyes eszköz más típust képvisel, ezért messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le belőlük. A 11 db eszközből 2 db vakaró (VIII. képtábla 9.), 2 db retusált penge (VIII. képtábla 11.), valamint 1-1 db kaparó (VIII. képtábla 7-8.), kés, vakaró-árvéső (VIII. képtábla 10.), csonkított penge, lamella, fűrő és chopper ismert (VI. típusábra).

A csekély számú anyagban szinte minden eszköz más típust képvisel.

A 11 db eszközből 6 db pengén, 5 db pedig szilánkon készült, ez az egyenlő arány a débitage anyagban nem látszik, ott a szilánkok túlsúlya

érvényesül. Három esetben állapítható meg az eszközöknél a talon, mely minden esetben eltérő: sima, kétlapú, pontszerű. A leütés módja is csak három esetben állapítható meg: 2 kemény és 1 lágy ütő. Az eszközök között egyaránt találhatóak középső paleolit típusok és a bifaciális megmunkálás, valamint az Aurignacien kultúra típusai. Az eddig bemutatott levéleszközös lelőhelyekhez soroljuk.

A nyersanyag eloszlása alapján inkább az Aurignacien lelőhelyekhez köthető az anyag, ui. túlsúlyban vannak a hidro/limnokvarcitok, -csakúgy, mint a Rácpa I. anyagában - kisebb számban vannak jelen a helyi nyersanyagok, kvarcporfir egyáltalán nincs, 1-1 db képviseli a kárpáti kvarcitot és a sima kvarcitot.

Mindent egybevetve a fentiekben bemutatott Eger környéki levéleszközös lelőhelyek anyagához tartjuk hasonlóknak az itt bemutatott leletegyüttest.

6.2. Bükki levéleszközös lelőhelyek

Bár az alább bemutatásra kerülő 3 lelőhely a Bükk belsejében található, nem pedig a Bükkalján, revíziójukat mindenképp szükségesnek tartottuk az Eger környéki levéleszközös lelőhelyek kapcsán.

Bükkmogyorósd-Hosszú-bérc

A község maga Ózd és Szilvásvár között terül el. A Hosszúbércnek nevezett lapos dombhát a falu fölött helyezkedik el. A hegy keleti oldalán az erózió teljesen lekoptatta a humuszréteget, a talaj itt kavicsos. A magassági pont környékén a mezőgazdasági művelés következtében sok helyütt előbukkan ugyanez a kavicsos réteg. A telep fekvése nagyon hasonlít a nekézsényi Határtetőhöz, minden oldala enyhén lejtős, teraszos, három oldalról víz veszi körül, magasságuk is közel megegyezik (Rozsnyói 1963: 73-74).

Rozsnyói először 1954. május 12-én tartott terepbejárást a lelőhelyen, majd május 27-én és június 22-én, valamint 23-án további gyűjtéseket végzett. A négy nap alatt összesen 455 db eszközt, illetve gyártási hulladékot talált. Pontosabban 56 db eszközt (levélhegyek, vakarók), 20 db pengét, 379 db szilánkot (Rozsnyói 1963: 74).

Ringer dolgozatában a legfiatalabb Bábonyien fázisként említi Miskolc-Avas-tetővel együtt (Ringer 1983: 114, 131).

Dolgozatunkban a Magyar Nemzeti Múzeum Paleolit gyűjteményében található anyagot tárgyaljuk (Pb 74/162-184), mely az egész anyag töredéke, jórészt válogatott eszközöket tartalmaz. Az ózdi múzeum megszűnését követően a többi leletről nincs információnk.

Összesen 31 db tárgy került beletárolásra a lelőhelyről, ebből 24 db eszköz, 1 db szilánk és 6 db nyersanyag (VIII. típusú tábla).

Az eszközök közül a vakaró és kaparófélékből található a legtöbb.

Az eszközöket három fő csoportba sorolhatjuk: vakarók, kaparók és bifaciálisok. Leggyakoribb típusok a szilánkvakarók, ívelt élű egyszerű kaparók és a levélhegyek. Ez az eloszlás jellemző Eger-Kőporos-tetőre és Ostoros-Rácpa I-re is.

Az eszközöket szinte kivétel nélkül szilánkon készítették, a szilánkok magkőről való leválasztásához kemény ütőt használtak. Főleg sima és preparált talonok fordulnak elő. A bifaciálisokra a hossz tengelyre aszimmetrikus alak, a plan-, valamint bikonvex keresztmetszet jellemző, akárcsak a kőporosi és ostorosi darabokra. Előfordul a paralelogramma keresztmetszet és a ferdén csonkított bázis is, mely a Bábonyien jellemvonása.

Az eszközöket kétféle nyersanyagból állították elő: kvarcporfirból és hidrokvarcitból. Az eszközök nagyobb hányada kvarcporfir, a hidrokvarcitok közt található korláti változat is (Ringer 1983: 55, 60-61).

Csovaomány-Határ-tető

A lelőhely ma már pontosan nem beazonosítható.

Vértes László terepbejárásából került anyag a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe Pb 52/58-77. leltári számokon.

A 70 db tárgyból 8 db eszköz, 1 db magkő, 44 db szilánk, 16 db penge és 1 nyersanyagdarab ismert (IX. típusú tábla).

A levélhegy mellett megtalálhatóak az Aurignacien kultúra típusai is.

Öt eszköz szilánkon, három pengén készült. Két eszköznek preparált, egynek sima talonja van. A kemény és lágy ütő használata egyenlő arányban fordul elő.

Az eszközöknél a leggyakoribb a hidrokvarcit és a sziléziai kova, de előfordul a kvarcporfir és az obszidián is.

Nekézsény-Határ-tető

A lelőhely Nekézsenytől délnyugati irányban található, nyugatról a Kismező-tanya, délről Lénárddaróc, északról az eger-putnoki vasútvonal határolja. A csúcson található háromszögelési pont egyúttal Nekézseny és Nagyvisnyó határa. A lelőhely három völgy érintkezési pontján fekszik, jó kilátással a környező vidékre (Rozsnyói 1963: 69-70). A telep ma már nehezen beazonosítható, ugyanis nem áll mezőgazdasági művelés alatt.

1951-ben végzett terepbejárást Rozsnyói Márton. Öt települési foltot különített el, melyek a következők:

1. A háromszögelési pont körül. Leletanyag: 16 db eszköz (levélhegy, kés, vakarók, árvéső), 129 db szilánk.

2. A hegy ÉNy-i oldalán, Csokvaomány irányában, a határtetőtől 250 m-re, egy vízmosás peremén van a következő települési folt. Leletanyag: 7 db eszköz (főleg vakarók), 43 db szilánk, 1 db ütőkő.

3. Az előzővel egyező irányban a Határtetőtől 350 m-re van a következő folt. Leletanyag:

26 db eszköz (levélhegyek, vakarók, fűrők, valamint egy csiszolt kőbalta töredék), 5 db ütőkő, 2 db csiszolókö, 352 db szilánk, 3 db penge, 20 db őskori, díszítetlen edénytöredék.

4. Az előző települési folttól 150 m-re, a csokvaományi vasútállomás irányában. Leletanyag:

3 db eszköz (kés, vakaró), 1 db magkő, 52 db szilánk, 1 db penge, 11 db őskori díszítetlen edénytöredék.

5. Az előző települési folttól 100 m-re, ÉNy-i irányban, a lejtő alsó lapályán van az utolsó koncentráció. Leletanyag: 2 db vakaró, 33 db szilánk, 3 db őskori edénytöredék (Rozsnyói 1963: 69-71).

A Rozsnyói által gyűjtött anyagban a települési foltokra lebontva és azok anyagát egyben számolva is azt kapjuk, hogy az összes kovaanyag 1/10-e eszköz. Az első két telepfoltban nem talált kerámiát, mindazonáltal mind az öt telepet a mezolitikusnak tartotta (Rozsnyói 1963: 72-73) (X. típusábla).

A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében csak 12 db eszköz került bejelentésre. Mivel kevés és válogatott anyagról van szó, nem adhatunk valós értékelést. A leletanyag többi része

valószínűleg a miskolci Herman Ottó Múzeumba került.

Leggyakoribbak a levélhegyek, egy tipikus Bábonyien kés is található (Ringer 1983: 131), de megtalálhatóak az Aurignacien kultúra jellegzetes eszközei is.

Az eszközök többsége szilánkon készült, főleg kemény ütővel választották le őket a magkőről.

A kvarcporfir, hidrokvarcit és kárpáti radiolarit egyenlő arányban található. Távolsági nyersanyagként feltűnik a sziléziai kova.

A hidrokvarcitok közt korláti változat is van (Ringer 1983: 61).

6.3. Az Aurignacien kultúra lelőhelyei Eger környékén

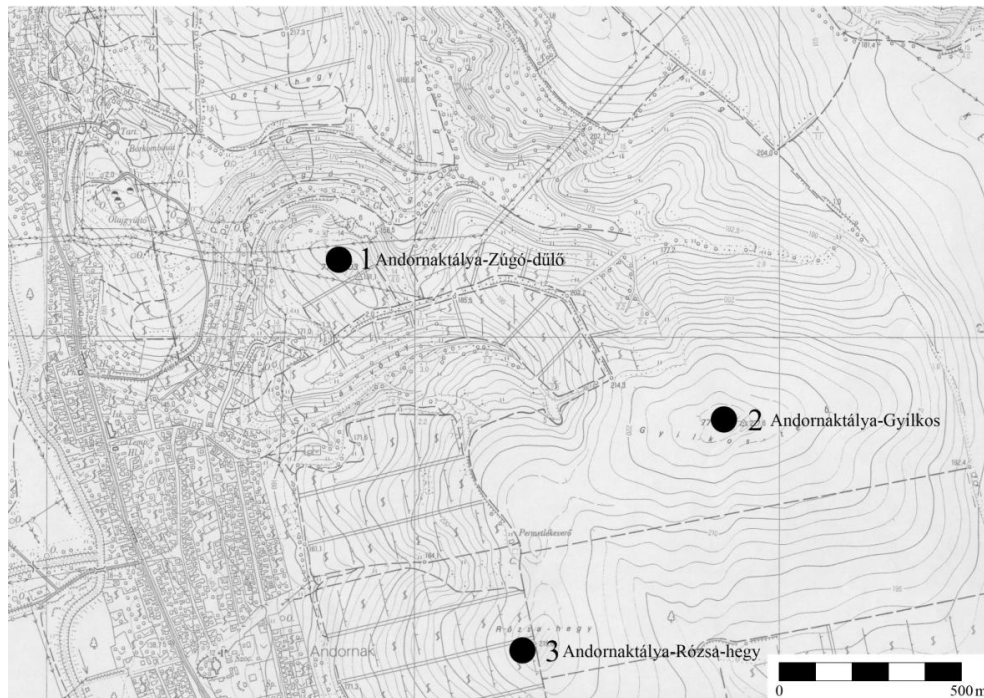
Andornaktálya-Alsó-tető

A lelőhely ma már nem beazonosítható. T. Dobosi Viola végzett terepbejárást 1974. májusában a területen. A leletek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerültek Pb 74/260-306 leltári számokon. Nem kizárt, hogy azonos Andornaktálya-Szukszer-dombbal (T. Dobosi 2005: 61).

Összesen 131 db felszíni szórvány került a múzeum gyűjteményébe. Ebből 19 db (14.5%) eszköz, 7 db (5.34%) magkő, 93 db (70.99%) szilánk, 9 db (6.87%) penge és 3 (2.29%) nyersanyagdarab (XI. típusábla).

Az eszközanyag 4 db kaparóból, 4 db vakaróból, 4 db árvésőből és 7 db retusált pengéből áll.

Kaparók: 3 db egyszerű egyenes élű kaparó (XIII. képtábla 1.), melyek hidrokvarcitból készültek. A negyedik kaparó szintén egyenes élű, de bifaciálisan retusált. Ennek az eszköznek külön érdekessége, hogy hegyikristályból készült. Eger környékén eddig ez az egyetlen ismert lelőhely, ahol ez a ritka, de jól megmunkálható nyersanyag előfordul. Mivel meziális töredékről van szó, az eszköz talonjáról és a magkőről való leválasztás módjáról semmit sem mondhatunk. Mind a négy eszköz szilánkon készült, kettőnek megállapítható, hogy sima talonja van, ezeket kemény ütővel választották le a magkőről.

VI. térkép.

Mivel kevés anyag áll rendelkezésünkre, ezért messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le. A 131 leletből csupán 19 eszköz, ezek közül csak egy orrosvakaró és egy Aurignacien retusú penge alkalmas kor és kultúra meghatározásra, melyek alapján lelőhelyünket az Aurignacien kultúrához köthetjük. Leggyakoribb eszköz a retusált penge, a kaparók, vakarók és árvésők egyenlő arányban fordulnak elő.

Öt eszköznek állapítható meg a talonja, ezek közül háromnak preparált, kettőnek sima. Hat eszköznél állapítható meg, hogy kemény ütővel választották le a magkőről. A 19 db eszökből 11 db készült szilánkon, 8 db pedig pengén. A débitage anyagban már nem ilyen kiegyenlített az arány, a 93 db szilánkhoz képest csak 9 db penge van, nagyjából a készlet egytizede.

Ez esetben is megfigyelhető a regionális hidro/limnokvarcitok nagy száma mind az eszközök között (10 db), mind a débitage anyagban (45 db). Ezután a helyi nyersanyagok következnek (radioláriás kovapala, szarukő, mátraháza-felnémeti opál). Érdekes, hogy a bükkszentlászlói kvarcporfir bár a levéleszközös iparok kedvelt nyersanyaga, az eddig bemutatott Aurignacien lelőhelyeken is előfordul kisebb számban, lelőhelyünkön viszont teljesen hiányzik. A pruti kova az eddig bemutatásra került

lelőhelyeken is képviseltette magát csekély számban. A hegyikristály (egy bifaciális retusú kaparó és egy megmunkálatlan szilánk) viszont csak ezen a lelőhelyen fordul elő Eger környékén. Bifaciális megmunkálású eszközök Andornaktálya-Zúgó-dűlő (Kozłowski & Mester 2003-2004: 131), Demjén-Pünkösöd-hegy, Egerszalók-Egerlátó-tető Aurignacien lelőhelyeken is előfordulnak.

Az eszközkészletben található felső paleolit típusok, köztük karakteres Aurignacien eszközök megléte, a magkövek viszonylagos nagy száma, valamint a felhasznált nyersanyagok eloszlása alapján lelőhelyünket az Aurignacien kultúra műhelytelepének tartjuk

Andornaktálya-Gyilkos-tető

A lelőhely az ÉNy-DK irányú Eger és Ostoros patakok völgyei közt húzódó, azonos irányú dombvonulat egyik tagja. A Gyilkos-tető DNy-i nyúlványa a Rózsa-hegy, melynek leletanyagát szintén ebben a fejezet részben mutatjuk be. Ovális, KNy-i tengelyű dombtető, a Rózsa-hegynél és a Zúgó-dűlőnél nagyobb kiterjedésű. Nyugati oldala meredeken lejt az Eger patak felé. Tengerszint feletti magassága 227,6 m, mintegy 12 m-rel magasabban fekszik a Rózsa-hegynél.

Relatív magassága mintegy 90 m. Az Eger pataktól mért távolsága 1,8 km, az Ostoros patakétól pedig 2,1 km. A rózsza-hegyi lelőhelytől 0,8 km (ÉK-i irányban), a zúgó-dűlői teleptől pedig 1,1 km (DNy-i irányban) választja el légvonalban. Az egész tető szőlőművelés alatt áll. A leletek a 77-2061 számú magassági pont körül koncentrálnak, déli határa a magassági ponttól 50 m-re délre található KNy-i irányú földút (I. és VI. térkép).

Az utóbbi években Béres Sándor végzett gyűjtéseket a lelőhelyen, majd 2004.11.13-án végeztünk közösen terepbejárást a magassági ponttól Ny-ra fekvő, szőlővel telepített területen. Összesen 1152 db leletet gyűjtöttünk, ebben 115 db eszköz, 77 db magkő, 826 db szilánk, 121 db penge és 12 db nyersanyag található (XIII. típusábra).

Legnagyobb számban a felső paleolit típusok, ezen belül is a különböző vakarófélék fordulnak elő a leletegyüttesben. Leggyakoribbak a szilánkvakarók. A pengevakarók és retusált pengén készült vakarók aránya már jóval kisebb, csakúgy, mint a kultúrahatórozó hajógerinc alakú, magas, illetve orros vakaróké.

Második helyen a különféle retusált, illetve csonkított pengék állnak. Őket már a középső paleolit hagyományokat tükröző különféle megmunkált szilánkok és kaparók követik. Ezután már kisebb számban az árvésők következnek. A további eszköztípusok, mint például a gyaluk és szilánkolt eszközök már csak egy-két darabban képviseltetik magukat.

A vakarók esetében az eszközök felénél figyelhető meg a hosszanti élek retusálása. Néhány esetben, például árvésőkön ez tipikus Aurignacien retussal történt. Előfordul, hogy egyes eszközöket leválasztott magkőgerincen képezték ki. Ilyeneket a vakarók és a retusált szilánkok közt találunk. Ezek a jellemzők a fejezetrészben bemutatott többi Aurignacien lelőhely említett típusain is megfigyelhetők. Közel egyenlő a szilánkon (61 db) és pengén (50 db) készült eszközök száma. A szilánk-penge arány a débitage anyagban már nem ilyen kiegyenlített, a szilánkok száma közel hétszerese a pengékének. Az eszközök talonjának kiképzése a legtöbb esetben sima, kisebb számban előfordulnak még preparált, illetve kétlapú talonnal rendelkező darabok is. A vonal-, illetve pontszerű, a madárszárny és eperon talonok csak egy-két darabban képviseltetik magukat az anyagban. A sima talonok a felső, illetve a

középső paleolit típusoknál egyaránt nagy számban találhatóak. Az eszközök leválasztásának módja leggyakrabban lágú ütővel történt. A lágú ütő használata inkább a felső paleolit típusokra (vakarók, retusált pengék) jellemző, míg a kemény ütő a középső paleolit típusoknál (kaparók, retusált szilánkok) figyelhető meg.

Az eszközök döntően különböző, főleg regionális bükki hidrokvarcitból készültek. A helyi nyersanyagok, mint a radioláriás kovapala, mátraháza-felnémeti típusú opál, illetve dél-bükki szarukő, valamint a távolabbi kvarcporfir már csak elhanyagolható szerepet játszott az eszközök készítésénél. Főként a kaparóknál használták fel őket. Távolsági nyersanyagként kis számban feltűnik a kárpáti radiolarit, illetve a krakkói és északi tüzkő. A szilánkanyag nyersanyageloszlása megegyezik az eszközökével, annyi különbséggel, hogy távolsági nyersanyagként feltűnik a kárpáti 1-es és 2-es obszidián is.

Mindent egybevetve a felső paleolit eszközök túlsúlya, illetve az Aurignacien kultúra jellegzetes típusainak, illetve technológiai jellemzőinek jelenléte, a magkővek nagy száma, valamint a nyersanyagok eloszlása alapján lelőhelyünket a fejezetrészben bemutatott lelőhelyekkel együtt az Aurignacien kultúra nyíltszíni lelőhelyének, pontosabban műhelytelepének tartjuk.

Andornaktálya-Rózsza-hegy (Pütkösd-tető)

A lelőhely az ÉNy-DK irányú Eger és Ostoros patakok völgyei közt húzódó, azonos irányú dombvonulat egyik tagja, pontosabban az előzőekben bemutatott Gyilkos-tető DNy-i nyúlványa. Ovális, ÉD-i tengelyű kis dombtető, a Gyilkos-tetőnél kisebb kiterjedésű. Nyugati oldala meredeken lejt az Eger patak felé. Tengerszint feletti magassága 215,8 m, mintegy 12 m-rel alacsonyabban fekszik a Gyilkos-tetőnél. Relatív magassága mintegy 77 m az Eger patak szintjéhez képest. Az Eger pataktól mért távolsága 1,2 km, az Ostoros patakétól pedig 2,8 km. A Gyilkos-tetői lelőhelytől 0,8 km (DNy-i irányban), a Zúgó-dűlői teleptől pedig 1,1 km (DK-i irányban) választja el légvonalban. Az egész tető szőlőművelés alatt áll. A leletek az ÉNy-DK irányú földút nyugati oldalán, a magassági pont vonalában koncentrálnak (I. és VI. térkép).

Elsőként Fodor László és Vértes László gyűjtött felszíni szórványanyagot a területről 1967-ben. A leletek az egrői Dobó István Vármúzeumba kerültek Andornaktálya,

Mezőkövesdi út bal oldalán megjelöléssel. Leltározatlan.

T. Dobosi Viola 1973.05.15-én végzett terepbejárást a lelőhelyen (T. Dobosi 1976: 36). A leletek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében találhatóak Pb 74/30-58 leltári számokon.

Az utóbbi időben Béres Sándor is végzett terepbejárást a területen, kevés leletanyagot talált. A két múzeumban lévő leletanyagot együtt közöljük.

Összesen 278 db lelet került feldolgozásra, ebből 25 db eszköz, 5 db magkő, 3 db ütőkő, 222 db szilánk, 18 db penge és 5 nyersanyagdarab. Az eszközanyag 3 db kaparóból, 1 db retusált és 1 db völgyelt szilánkból, 12 db vakaróból, 1 db árvésőből, 1 db fűrőből és 6 db retusált pengéből áll (XIV. típus tábla).

Az anyagban a felső paleolit típusok dominálnak, főként a különféle vakarók és a retusált pengék. A hajógerinc és az orros vakaró jelleg az Aurignacien kultúrára jellemzőek.

Az eszközök közül 15 db pengén, 10 db szilánkon készült, ez fordítottan arányos, ha a megmunkálatlan szilánkok és pengék arányához hasonlítjuk, ott a pengék száma még a 10%-ot sem éri el. A magkövek közül is a pengemagkövek dominálnak. Az eszközök közül 3-at magkőgerincen alakítottak ki, ez Andornaktálya-Gyilkos-tetőn és Demjén-Pünkösöd-hegyen is megfigyelhető. Csak kevés eszköznek állapítható meg a talonja, ez 2 esetben sima, 1-1 esetben pedig kétlapú, illetve preparált. A leütés módja 5 alkalommal biztosan kemény ütővel, míg 4 esetben lágy ütővel történt.

Az eszközök nyersanyagában a valószínűleg bükki hidrokvarcitok dominálnak, egy darabbal egy szokatlanul mondható nyersanyag is képviselteti magát, az andezit. Az összes lelet nyersanyagát tekintve is a bükki hidrokvarcitok vannak túlsúlyban, ezt követik a helyi nyersanyagok, mint pl.: az Eger-Almári völgyben előforduló radioláriás kovapala, a Felsőtárkány környékéről származó szarukő és az egerbaktai mátraháza-felnémeti típusú opál.

Tokaj környékéről került a telepre obszidián, valamint a közelebbi Bükkszentlászlóról üveges kvarcporfir. Mindezekon kívül ismert még 1-1 bükki radiolarit, jáspis, andezit, valamint egy pruti kova szilánk.

Az eszköztípusok felső paleolit iparra utalnak, a hajógerinc kettősvakaró és az atipikus orrosvakaró jelenléte, valamint a nyersanyagok

eloszlása alapján a dolgozatban bemutatott Aurignacien lelőhelyekhez soroljuk ezt a leletanyagot is.

Andornaktálya-Szukszer-domb

A lelőhely a Laskó és az Eger patak közt húzódó ÉNy-DK-i irányú dombsor egyik tagja. A leletek az Andornaktályától Ny-ra, a 25-ös út jobb oldalán található keskeny, ÉNy-DK irányú domb gerincén gyűjthetőek. A lelőhely tengerszint feletti magassága 260 m, relatív magassága az Eger patak völgyéhez viszonyítva 127 m (I. és VI térkép).

Fodor László 1965-68 folyamán végzett gyűjtéseket a lelőhelyen. A közölt anyag alapján a lelőhelyet az Aurignacien kultúrához köthetjük, főbb eszköztípusok a különböző vakaró-, árvéső- és kaparófélék, valamint bifaciális darabok (Fodor 1984, 75-91.). Az anyag az egri Dobó István Vármúzeumba került. 2001. november 24-én helyszíni szemlét tartottunk a lelőhelyen, de leletanyagot nem találtunk (Domboróczki 2003: 160).

Fodor László levéleszközös lelőhelyként említi az anyagot (Fodor 1984: 112). Az általunk átnézett anyagban erre utaló jeleket nem találtunk. Valószínű, hogy a leletanyag egy részét a múzeumi raktárban nem sikerült fellelnünk, bár 326 db leletet írtunk le, míg Fodor László 154 db-ot említi dolgozatában (Fodor 1984: 108, 112). Elemzése szerint az eszközanyagban a kaparók és retusált pengék, valamint kisebb számban a vakarók és árvésők dominálnak. Előfordul még néhány levélhegy és szakóca is (Fodor 1984: 112).

Összesen 326 db tárgyat vizsgáltunk meg a lelőhelyről, ebből 17 db eszközt, 3 db magkövet, 1 nyersanyagdarabot, 271 db szilánkot és 34 db pengét. Az eszközök közül 4 db vakarót, 12 db retusált pengét és 1 db retusált szilánkot írtunk le (XII. típus tábla).

Mindenképpen feltűnő, hogy az általunk vizsgált anyagban magas a retusált pengék száma a többi eszköztípushoz képest. Újfént megemlítjük, hogy nem volt módunk a teljes anyagot megvizsgálni, így az itt leírt arányok nem tekinthetőek teljes értékűnek a lelőhely egészére vonatkozóan.

Az eszközök közül 3 esetben állapítható meg, hogy sima talonnal készültek. Lágy ütőre 4, míg kemény ütőre 2 alkalommal van példa. Pengén 14 db eszköz készült, szilánkon pedig 3 db, ez fordítottja a débitage anyagban tapasztalt szilánk-

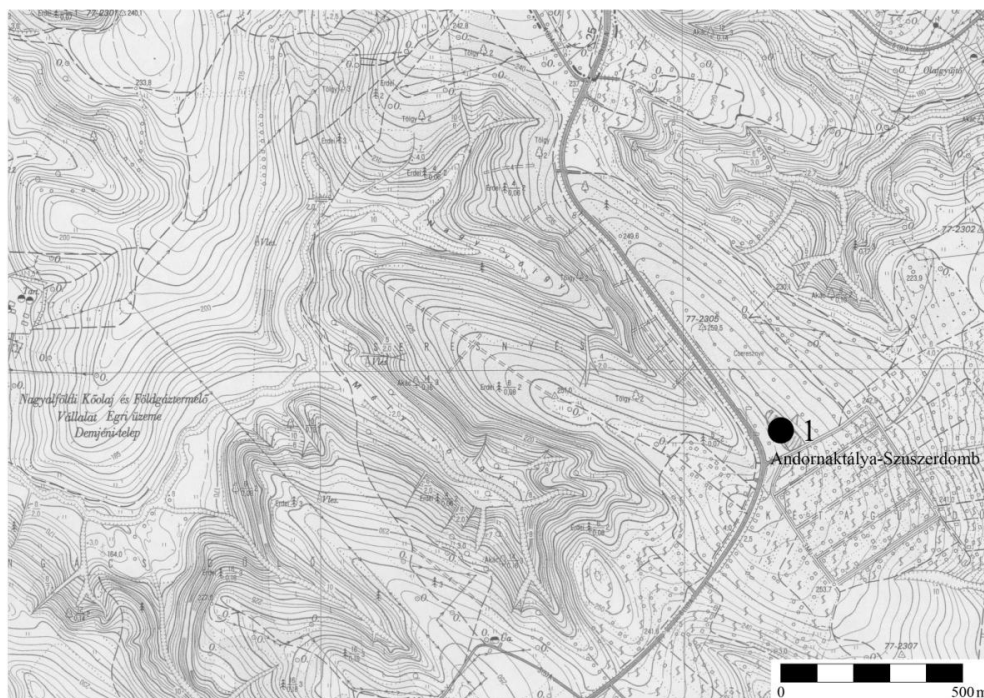
penge arányának.

A 17 eszközből 11 db készült hidrokvarcitból, 3 db mátraháza-felnémeti típusú opálból, 2 db radioláriás kovapalából és egy szarukőből. 14 db eszköz készült pengén, 3 pedig szilánkon. A nyersanyageloszlás a már korábban bemutatott Aurignacien lelőhelyekét tükrözi, vagyis túlsúlyban hidrokvarcit félekből áll, ezután

következnek a szarukő és a mátraháza-felnémeti típusú opál. Opál, radiolarit, obszidián kvarcporfir és andezit csekély számban fordul elő.

Mindent egybevetve esetünkben feltételezhető, hogy a felső paleolit anyag az Aurignacien kultúra nyíltszíni telepét reprezentálja.

Nem kizárt, hogy azonos Andornaktálya-Alsótető lelőhellyel (T. Dobosi 2005: 61).

VII. térkép.

Demjén-Pünkösd-hegy (Eger-Pünkösd-hegy)

A lelőhely az ÉNy-DK irányú Laskó és Eger patakok közt húzódó riolittufa dombsor egyik tagja. Maga a lelőhely az ÉNy-DK tengelyű, nyújtott ovális dombtetőn, a magassági pont körül található. A dombtető tengerszint feletti magassága 266,9 m, relatív magassága 127 m a Laskó-patak szintjéhez viszonyítva. A telep a 25-ös út Ny-i oldalán fekszik, az úttól mintegy 180 m-re. Tőle Ny-ra 1,3 km-re fekszik a hegyeskő-bérci lelőhely. DNy-i irányban 550 m-re a hegyeskő-tetői, illetve 1,6 km-re a demjén-szőlő-hegyi településfoltok találhatóak. A Laskó-patak 2,3 km-re folyik. A domb É-i, Ny-i és D-i lejtői meredek, vízmosásokkal tagoltak (I. és II. térkép).

A lelőhelyet Fodor László azonosította be a '60-as években. Kisebb ásatást T. Dobosi Viola

folytatott 1973. június 4-9. között. Pattintott kőeszközök, illetve rosszminőségű kerámia-töredékek kerültek elő. Településre utaló jelenséget nem találtak (T. Dobosi 1973; MNM Adattár XIII. 192/1973; T. Dobosi 1976: 12; Fodor 1984: 74).

Összesen 745 db tárgyat számlál a gyűjtemény, ebből 67 db eszköz, 2 db ütőkő, 32 db magkő, 603 db szilánk, 22 db penge és 19 nyersanyagdarab ismert.

A 67 eszközből 31 db vakaró, 11 db retusált penge, 8 db árvéső, 5 db retusált, illetve más módon megmunkált szilánk, valamint 11 db kaparó ismert (XV. típusábra).

A leletanyagban túlsúlyban találhatóak a felső paleolit típusok: vakarók, retusált pengék, árvésők. Középső paleolit típusok is akadnak, mint például a kaparók és retusált szilánkok. A vakarók közül az eddig bemutatott lelőhelyekhez

hasonlóan a szilánkvakarók száma a legnagyobb. A kaparóknál az ívelt élű egyszerű kaparóké a vezető szerep. Az Aurignacien kultúra jellegzetes eszköztípusai (orros és hajógerinc alakú vakarók, Aurignacien retusú penge) szép számmal találhatóak a leletanyagban. Az eszközök számához képest jelentős a magkövek aránya, közel 50 %.

Az eszközök nagy része szilánkon készült, pengén csak 13 db, egy eszközt pengemagkövön, egyet pedig magkőgerincen képeztek ki. Az eszközök talonja 8 esetben sima, 4 esetben preparált, egy-két vonal, illetve pontszerű talon is előfordul. Jelentős a kemény ütő használata a lágy ütővel szemben.

Az eszközök nyersanyagaként főleg hidrokvarcitot használtak, de jelentős a kárpáti radiolarit aránya is, melyek kavicsgumó formájában kerültek a lelőhelyre. A helyi nyersanyagok és a kvarcporfir kis számban, de megtalálható, főként a középső paleolit típusok készültek belőlük. Távolsági nyersanyagként az obszidián mellett megjelenik a krakkói tűzkő is.

Összegezve az eddigieket, lelőhelyünket Andornaktálya-Gyilkoshoz hasonlóan az Aurignacien kultúra műhelytelepének tartjuk.

Demjén-Szőlő-hegy

A lelőhely a Laskó és Eger patakok közt húzódó riolittufa dombsor egyik tagja, Demjén ÉK-i szélén fekszik, légvonalban 700 m-re K-re a pataktól. Tengerszint feletti magassága 225 m, relatív magassága körülbelül 85 m. É-i, Ny-i és D-i oldala meredek, vízmosásokkal tagolt. A hegyeskő-bérci teleptől 750 m-re DNy-ra fekszik (I. és II. térkép).

T. Dobosi Viola 1974. júniusában találta a lelőhelyet. A Nemzeti Múzeum gyűjteménye 23 db leletet tartalmaz, ebből 4 db eszköz, 14 db szilánk, 3 db penge és 2 nyersanyagdarab (XVII. típusábra).

A két retusát penge igazán figyelemre méltó, mindkettő típusos aurignacien darab.

Az eszközök közül kettő szilánkon, kettő pedig pengén készült. A talont egy esetben töréssel eltávolították, egy esetben pedig kétlapú (diédre). A leütés módja egy esetben kemény ütővel történt.

A regionális hidrokvarcit és a helyi mátraházafelnémeti típusú opál egyenlő arányban fordul elő. Távolsági nyersanyagként a kárpáti radiolarit említhető.

A kis leletszám ellenére a két típusos

Aurignacien retusú penge jelenléte alapján a lelőhelyet az Aurignacien kultúra Eger környéki telepeihez soroljuk.

Egerszalók-Egerlátó-tető (Újfogás-tető)

A lelőhely az ÉNy-DK irányú Laskó és Eger patakok által közrefogott, azonos irányú dombvonulat egyik tagján található. A tőle Ny-ra folyó Laskó pataktól mintegy 2,2 km, a K-re folyó Eger pataktól pedig 4 km választja el. A tető tengerszint feletti magassága 266,2 m, relatív magassága a Laskó patakhöz viszonyítva 112 m. Szabálytalan, kerek dombtető, DK felé keskeny nyereg köti össze a Kővágó-dűlővel. A leletek a magassági pont körül koncentrálnak (I. és IV. térkép).

Fodor László végzett terepbejárást a tető északi, valamint a nyereg délkeleti részén a 1964-től (Fodor 1984: 75.). A feldolgozáshoz csak az utóbbi időben Béres Sándor által gyűjtött anyag állt rendelkezésünkre. Összesen 69 db leletet vizsgáltunk meg, ebből 18 db eszközt, 1 db magkövet, 48 db szilánkot, 1 db pengét és 1 nyersanyagdarabot. Az eszközanyag 9 db vakaró, 1 db retusált pengét, 2 db retusált szilánkot, valamint 1-1 darab völgyelt, fogazott és szilánkolt eszközt, árvésőt és kaparót, illetve 1 db bifaciális töredéket tartalmaz (XVI. típusábra).

A 18 db eszközből 5 db visel magán olyan jegyeket, melyek alapján a felső paleolit Aurignacien kultúrához tartozónak véljük ezt a lelőhelyet, a csekély leletszám ellenére is. Az eszköztípusok szerint a két orrosvakaró, az aurignacien retusú pengén készült vakaró, valamint a magasvakaró és az aurignacien retusú penge ezen kultúra jellegzetes típusa.

Bifaciális megmunkálású darabok, levélhegyek előfordulnak más Eger környéki (Andornaktálya-Alsó-tető és Zúgó-dűlő, Demjén-Pünkösdi-hegy) illetve szlovákiai lelőhelyeken is.

Technológiailag a hajógerinc (careoid), valamint az orros kiképzés, illetve az aurignacien retus megléte utal a fent említett kultúrára.

A 18 db eszközből 14 db szilánkon, míg 4 db pengén készült. Az eszközök talonja 6 esetben állapítható meg: eszerint 3 preparált, 2 sima, valamint 1 db éperon található az anyagban. 12 esetben nem megállapítható a talon. Az eszközök leválasztásának módja 4 esetben lágy ütővel, 3 esetben kemény ütővel történt, 11 esetben nem megállapítható.

A szilánkanyagban jóval kisebb a penge arány,

csak egyetlen darab ismert. A talonok közt viszont a sima talon a leggyakoribb (6 db), ezt követi a 2 preparált, valamint az 1-1 kétlapú (diédre) és madárszárny alakú. Kemény ütővel való leválasztásra 7 esetben, lágy ütőre 1 esetben találtunk példát. A kétféle ütő használata az eszközöknél kiegyenlítettebb.

Az eszközök többsége (14 db) regionális hidrokvarcitből készült, míg a helyi mátraháza-felnémeti opál csak kettő, a szarukő, valamint a regionális bükki radiolarit 1-1 darabban képviselteti magát.

A nyersanyageloszlás az egész anyagra nézve is hasonló képet mutat. Túlsúlyban vannak a különféle hidro- és limnokvarcit félék, melyek egy részét Miskolc-Avas, Korlát-Ravaszyuk-tető, illetve a Mátra vidékéről szerezték be. A helyi nyersanyagoknak jóval kisebb szerep jutott, az Eger-Almári-völgyből származó radioláriás kovapalán kívül az Egerbakta környéki mátraháza-felnémeti típusú opál és a Felsőtárkány környéki szarukő már csak elenyésző számban fordul elő. A távolsági nyersanyagok (obszidián, északi tűzkő) az általunk vizsgált anyagban nem voltak.

Ez a nyersanyaggyűjtési stratégia jellemző a többi Eger környéki Aurignacien lelőhelyre is, mint például Andornaktálya-Alsó-tető, Gyilkos és Rózsa-hegy, Demjén-Pütkös-hegy és Szőlő-hegy.

A fentebb említett Aurignacien jellegek, a nyersanyagfelhasználási stratégia alapján a lelőhelyet az Aurignacien kultúra nyíltszíni lakótelepének tarthatjuk.

6.4 További lelőhelyek

Az alábbi részben azon lelőhelyek anyagát tárgyaljuk, melyek pontos holléte már nem azonosítható be teljes bizonyossággal, vagy a leletanyag olyan kevés és típusatlan, hogy kulturális besorolásuk nem lehetséges, illetve leletanyaguk alapján valamely fiatalabb őskori (neolitik, rézkori) kultúrához tartozhatnak.

Demjén-Hegyeskő-bérc

A lelőhely a Laskó és Eger patak közt húzódó ÉNy-DK irányú riolittufa dombor egyike. A domb maga is ÉNy-DK irányítású, északi, nyugati és déli lejtője meredek, vízmosásokkal tagolt. A vonulat DNy-i végén látható a „Hegyeskő”, egy kétszárnyú riolittufa kúp melybe méhkaptárakat

váltak (T. Dobosi 1976: 12). A Hegyeskő-bérc Demjén településtől É-ra, a 25-ös számú úttól 1,2 km-re Ny-ra fekszik. A lelőhelytől DNy-ra, légvonalban 800 m-re található a szőlő-hegyi felső paleolit telep. DK-i irányban 1 km-re a hegyeskő-tetői, míg 1,2 km-re ÉK-re a pütkös-hegyi lelőhelyek fekszenek.

A lelőhelyet elsőként Fodor László találta (T. Dobosi 1976: 12). T. Dobosi Viola végzett terepbejárást a területen (Fodor 1984: 73, 75) a kaptárkövek szomszédságában 1973. május 15-én. Tárgyév júniusában kisebb szondázó jellegű ásatást is folytatott. A leletek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerültek.

A felső 35 cm vastag humuszréteg alatt egy 25-30 cm vastag világossárga steril agyagréteg volt. Leletek (kerámiatöredékek és pattintott kövek) már az első ásónyomban felszínre kerültek, de a második ásónyom volt a leggazdagabb. Két további szonda nyitására került sor a kaptárkövektől ÉNy-ra, illetve K-DK-re. A feltárt terület nagysága összesen 161 négyzetméter volt. Csak az első ásatási terület (131 négyzetméter) tartalmazott régészeti leleteket (T. Dobosi 1976: 12-15).

2001. novemberében Béres Sándorral, Domboróczki Lászlóval, Fodor Lászlóval és Kerékgyártó Gyulával helyszíni szemlét tartottunk a lelőhelyen, melyet beazonosítottunk (Domboróczki 2003: 160). A terület hosszú ideje műveletlen.

Összesen 95 db lelet került beletárolásra a Magyar Nemzeti Múzeumba. Ezek közül említésre méltó egy unipoláris kúpos mikropenge magkő, mely görgetettség és kopás nyomait viseli magán. Nyersanyaga opál, Tokaj-Erdőbénye térségéből származhat.

A leletanyag kevés és jellegtelen. Annyit megállapíthatunk, hogy a nyersanyagok eloszlása nem mutat egyezést a korábban bemutatott levéleszközös és Aurignacien lelőhelyekével, valószínűleg neolitik lehet.

Demjén-Hegyeskő-tető

A lelőhely a Laskó és Eger patakok közt húzódó ÉNy-DK irányú riolittufa vonulat tagja. A 25-ös úttól Ny-ra fekszik. A pontos gyűjtés helye nem ismert.

Mihály Péter 1987. április 23-án végzett terepbejárást a területen. A leletek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerültek.

Összesen 4 db lelet ismert a lelőhelyről.

Értékelésre kevés az anyag, a középső paleolit típusok és a helyi nyersanyagok alapján a korábban bemutatott levéleszközös iparok anyagához sorolhatjuk.

Demjén-Hegyeskő-tető

A lelőhely a Laskó és Eger patakok közt húzódó ÉNy-DK irányú riolittufa vonulat tagja. A 25-ös úttól Ny-ra fekszik. A pontos gyűjtés helye nem ismert.

Fodor László 1967-ben gyűjtött a területről egy kis számú anyagot. A leletek az egri Dobó István Vármúzeumba kerültek.

Összesen 34 db lelet ismert a gyűjtésből, ebből 7 db eszköz, 1 db magkő, 12 db szilánk és 14 db penge. Az eszközök közt található 2 db szilánkvakaró és 5 db retusált penge.

Az anyag nagyon kevés és nem tartalmaz típusos darabokat, tartozhat felső paleolit vagy fiatalabb őskori kultúrához is.

Demjén-Hegyeskő-tető és Pünkösd-hegy között

A lelőhely a Laskó és Eger patakok közt húzódó ÉNy-DK irányú riolittufa vonulat tagja. Mindkét lelőhely a 25-ös úttól Ny-ra fekszik. Egymástól mért távolságuk légvonalban 500 m. A pontos gyűjtés helye nem ismert.

T. Dobosi Viola 1973. május 15-én végzett terepbejárást a területen. Két tárgy ismert a lelőhelyről. Egy pengevakaró, melynek jobb éle völgyelt és retusált, a bal éle részben retusált. Lány ütővel történt a magkőről való leválasztás, nyersanyaga kárpáti radiolarit. A másik tárgy egy radioláriás kovapala nyersanyagdarab. A vakaró mind nyersanyagában (kárpáti radiolarit), mind megmunkálásában (élek retusálása, völgyelése) kapcsolatba hozható a már korábban bemutatott felső paleolit Aurignacien lelőhelyek egyes vakaróival.

Demjén-Pünkösd-tető

A gyűjtés pontos helye már nem beazonosítható. Nem zárható ki, hogy a lelőhely azonos Andornaktálya-Szukszer-dombról.

Mihály Péter 1977-ben talált néhány pattintott követ a lelőhelyen, melyek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerültek.

A 3 db megmunkálatlan mátraháza-felnémeti típusú opál penge kevés a kulturális besorolás megállapításához.

Demjén-Szántott-tető (Hegyeskő-tető és Hegyeskő-bérc között)

A lelőhely a Hegyeskő-tető és Hegyeskő-bérc között húzódó nyergen található. Nem kizárt, hogy azonos lehet a Béres Sándor által Demjén-Hegyeskő-tető 2. vagy 3. területnek nevezett lelőhellyel.

Fodor László 1968 októberében tartott terepbejárást a lelőhelyen. Az anyag az egri Dobó István Vármúzeum gyűjteményébe került. Leltározatlan.

Összesen 86 db tárgy ismert a területről. Eszközökről nincs tudomásunk.

Az anyag kevés és nem tartalmaz kultúráhatározó darabokat, ezért besorolásától eltekintünk.

Eger-Agárdi-dűlő

A lelőhely a Laskó és Eger patakok közt húzódó ÉÉNy-DDK-i irányú dombsor egyik tagja. Mindkét pataktól mintegy 2,6 km-re található, nagyjából közepén. Tengerszint feletti magassága 263,8 m, relatív magassága körülbelül 97 m a Laskó patak szintjéhez képest. Szabálytalan ovális dombtető, Ny-i oldala meredeken lejt, itt-ott vízmosásokkal tagolt (I. térkép).

Fükökh Levente 1986-os terepbejárásából két eszköz került a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe. Egy faopálból készült szilánkvakaró és egy szintén faopálból készült egyik élén retusált penge alkotja a leletanyagot. A retusált penge talonja preparált, kemény ütővel választották le a magkőről. A vakarónak nincs talonja. A leleteket valamely fiatalabb őskori kultúra anyagának tarthatjuk. A nyersanyag valószínűleg Erdőbénye térségéből származhat.

Eger-Almagyar-tető

A lelőhely az Eger és Ostoros patakok közt húzódó ÉÉNy-DDK-i irányú dombsor egyik tagja. Az Eger pataktól 1,1 km-re keletre, az Ostoros pataktól pedig 1,8 km-re nyugatra található kis, ovális dombtető. Tengerszint feletti magassága 241 m, relatív magassága az Eger patak szintjétől mintegy 80 m. Egy része gyümölcsös, illetve szőlőművelésű (I. térkép).

Az egri Dobó István Vármúzeum gyűjteményében egyetlen, nem megmunkált és nem korhatározó kvarcporfir szilánk található a „lelőhelyről”.

Eger-Császár-tető (cseresznyés között)

A lelőhely pontos fekvése nem ismert.

T. Dobosi Viola végzett terepbejárást a területen 1974 májusában. A leletek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerültek.

A lelőhelyről 14 db tárgy ismert, 3 db eszköz, 9 db szilánk, 2 db penge, valamint egy paticsdarab.

A leletanyag minimális, nem tartalmaz típusos darabokat, a kis leletszám miatt a nyersanyag-felhasználásról sem kaphatunk biztos képet. A paticsdarab jelenléte is valószínűsíti, hogy egy fiatalabb őskori kultúra lelőhelyéről van itt szó.

Eger-Nagygalagonyás-tető

A lelőhely Eger és Egerszalók közigazgatási határán fekszik, Egerszalóktól keletre, Egertől délre. Egy ÉNy-DK-i irányú, keskeny, meredek oldalú kis dombgerinc, mely megtelepedésre nem igazán alkalmas. Két magassági pont is található rajta, az északi 254,4 m-rel van a tengerszint felett. A Laskó pataktól mintegy 2,8 km-re keletre, az Eger pataktól pedig 3,2 km-re nyugatra fekszik. Az EOY 77-213 jelű térképen ez a domb van Galagonyás tető néven jelölve, míg Nagygalagonyás néven a tőle északabbra fekvő, településre alkalmasabb 246,9 m magas dombot tüntették fel. A két domb távolsága légvonalban mindössze 0,7 km. Morfológiailag ez utóbbi domb hasonlít az eddig leírtakhoz. A Laskó pataktól mintegy 3,2 km-re keletre, az Eger pataktól pedig 2,4 km-re nyugatra található. Valószínűleg ez utóbbi lehet a lelőhely (I. és IV. térkép).

Nagy Antal 1952. júliusában járt a lelőhelyen, s az egyetlen megmunkálatlan hidrokvarcit szilánkot beszolgáltatta az egri Dobó István Vármúzeumnak. A lelőhelyről származó további anyagról nincs tudomásunk.

Eger-Nyerges

A lelőhely az Ostoros és Novaji patakok közt húzódó ÉNy-DDK-i irányú dombsor tagja. Egertől keletre, Ostorostól északra fekszik. Az Ostoros-pataktól 1,5 km-re keletre, a Novaji-pataktól pedig 1 km-re nyugatra található. Hosszan elnyúló ovális kis dombtető, ÉNy-ról lápos, mocsaras völgy határolja. Tengerszint feletti magassága körülbelül 260 m, relatív magassága az Ostoros patak szintjéhez képest

mintegy 70 m (I. térkép).

Legányi Ferenc ajándékaaként került a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe néhány szilánk mezolitikus besorolással 1948-ban. Vértes László 1952-ben 3 db szilánkot gyűjtött a lelőhelyről, ezek szintén a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerültek Pb 52/57 1-3. leltári számokon. A legtöbb anyag a területről az egri Dobó István Vármúzeum gyűjteményében található 1960-ból a gyűjtő neve nélkül, leltározatlanul.

Valószínűleg ez az anyag az, melyet Fodor László, Legányi Ferenc és Szabó János Győző gyűjtéseként említ az 1950-es évek elejéről és végéről (Fodor 1984: 74).

30 db szilánk és 2 db penge alkotja a leletgyűttest. Leggyakoribb nyersanyag a különböző, valószínűleg bükki eredetű hidro- és limnokvarcitok, szám szerint 17 db. A Bükkszentlászló térségéből származó kvarcporfir és a dél-bükki szarukő egyenlő arányban képviselteti magát, azaz 4-4 darabban. Található még kevés jáspis, illetve Tokaj-Eperjes környékéről származó opál is csekély számmal. A helyi Eger-Almári-völgyből származó radioláriás kovapala, illetve az Egerbakta környéki mátraháza-felnémeti típusú opál csak 1-1 db-bal képviselteti magát a gyűjteményben.

Mivel eddig sem eszközök, sem kerámiaanyag nem ismert lelőhelyünkről, tartózkodunk a csekély számú leletanyag kulturális besorolásától. Zárójelben annyit megjegyezhetünk, hogy nyersanyag-felhasználás szempontjából a korábbiakban bemutatott Aurignacien kultúra Eger környéki lelőhelyeivel mutat hasonlóságot. Azon lelőhelyekhez hasonlóan a hidro- és limnokvarcit féleségek fordulnak elő nagyobb mennyiségben, míg a közelebbi, kissé rosszabb minőségű radioláriás kovapala és mátraháza-felnémeti típusú opál, valamint a kvarcporfir nem játszanak jelentős szerepet.

Eger környéke

A lelőhely sajnos már a Nemzeti Múzeumba kerülésekor sem volt beazonosítható.

Sem a lelőhely, sem a gyűjtő kiléte nem ismert. Vértes László bejegyzése szerint Hillebrand Jenő Legányi Ferencnek tulajdonítja az anyagot, aki 1948. szeptember elsején keltezésű kis levelében, – mely a leleteket tartalmazó dobozban található – leírja, hogy nem tőle származik az anyag. Vértes László 1964-es bejegyzésében feltételezi, hogy az eszközök

Sajóbabony-Kisméhész-dűlőről származnak, ugyanis hasonló anyagot gyűjtött onnan Tóth Lajos 1963-ban. A leltárkönyvi bejegyzés szerint 4 db eltűnt, vagy az egri Dobó István Vármúzeumban maradt, 2 db tárgy pedig leltározatlan.

20 db tárgy található jelenleg a múzeumi gyűjteményben, ebből 19 db eszköz. A szilánkanyag hiánya és az eszköztípusok egysíkúsága miatt egyértelműen válogatott anyagról van szó. A 19 db eszközből 2 db bifaciális megmunkálású levélhegy, 3 db unifaciális hegy, 12 db bifaciális hegy, 1 db bifaciális retusú szilánk és 1 db mindkét élén retusált penge.

A két levélhegy bifaciálisan megmunkált, aszimmetrikus, ferdén csonkított bázisú és jáspisból készült. Az egyik keresztmetszete bikonvex, a másiké plankonvex. Egyértelmű párhuzamai a kőporos-tetői levélhegyeknek, csak nyersanyagukban térnek el azoktól.

Az unifaciális kidolgozású hegyek is hasonlítanak a kőporosi levélhegyekre, azok miniatűr változatainak tűnnek, akár csak a bifaciális hegyek. Mindegyik aszimmetrikus, plankonvex keresztmetszetű és kvarcporfirből készült. A ferdén csonkított és a hegyes bázis egyaránt előfordul.

A 12 db bifaciális megmunkálású hegy is aszimmetrikus, bázisuk ferdén csapott, egy kivétellel kvarcporfirből készültek. A tizenkettőből nyolcnak plankonvex, négynek bikonvex keresztmetszete van.

A bifaciális retusú szilánk kárpáti 2-es obszidiánból készült.

A mindkét élén retusált szilánk talonja pontszerű, lágy ütővel készült kárpáti 1-es obszidiánból.

A leletanyaghoz még egy megmunkálatlan kvarcporfir penge tartozik.

A bifaciális megmunkálású hegyek és levélhegyek legközelebbi párhuzamai a kőporosi, valamint a bükkmogyorósi, csokvaományi és nekézsenyi darabok. Ezt mutatja az aszimmetrikus alak, a ferdén csonkított bázisok, a plan- és bikonvex keresztmetszetek, valamint a kvarcporfir, mint felhasznált nyersanyag magas aránya. A leletek erős rokonságot mutatnak a Ringer Árpád által Bábonnyien-nek nevezett anyaggal (Ringer 1983). Nem kizárt, hogy Vértes Lászlónak van igaza, aki a leletanyagot Sajóbabony környékéről származtatta.

Ostoros-Aranybika-tető

A lelőhely az Ostoros és Novaji patakok által szegélyezett ÉNy-DK irányú dombsor egyik tagja. Az Aranybika-tető Ostorostól É-ra fekvő szabálytalan ovális alakú domb. Tengerszint feletti magassága 265,8 m, relatív magassága az Ostoros-patak szintjéhez képest körülbelül 90 m. É-i, Ny-i és D-i oldalai meredeken lejtnek, K-ről a Kerékkötő nevű domb csatlakozik hozzá. A domb nyugati lábánál folyik az Ostoros-patak, mintegy 400 m-re a lelőhelytől. A tőle K-re fekvő Novaji pataktól 1,3 km választja el légvonalban. A lelőhelytől DK-re, 1,3 km távolságban fekszik a Csúnyamunka-tető (I. térkép).

Lóska György és Bátonyi Zoltán találta a lelőhelyet (Fodor 1984: 74). Fodor László a '60-as években végzett terepbejárást a területen. A leletanyag az egri Dobó István Vármúzeumba került.

Összesen 88 db tárgy került be a Dobó István Vármúzeumba. Az anyag kevés eszközt tartalmaz, azok sem kultúrahatórozó típusok. Ezek a következők: 1 db vakaró, 3 db retusált penge, 1 db árvéső, valamint 64 db szilánk, 16 db penge és 3 nyersanyagdarab.

Csak két eszköznek állapítható meg a talonja, az egyik sima, a másik preparált. A leválasztás módja az eszközöknél két esetben lágy ütővel, egyben pedig kemény ütővel történt. Az eszközök száma és típusa nem elégséges a kulturális besoroláshoz, a helyi nyersanyagok és a hidrokvarcit dominanciája alapján felső paleolitik korúnak tarthatjuk a lelőhelyet.

Ostoros-Csúnyamunka-tető (Elő-hegy)

A lelőhely az Ostoros és Novaji patakok által szegélyezett ÉNy-DK irányú dombsor egyik tagja. A Csúnyamunka-tető Ostorostól É-ra fekvő szabálytalan ovális alakú domb. Tengerszint feletti magassága 269,2 m, relatív magassága az Ostoros-patak szintjéhez képest körülbelül 106 m. É-i, Ny-i és D-i oldalai meredeken lejtnek, K-i irányban lankásabb. A domb nyugati lábánál folyik az Ostoros-patak, mintegy 900 m-re a lelőhelytől. A tőle K-re fekvő Novaji-pataktól 1,2 km választja el légvonalban. A teleptől DK-re, 1,2 km távolságban fekszik a Csúnyamunka-tető (I. térkép).

Kevés, de típusos anyagot gyűjtött a lelőhelyről Lóska György és Bátonyi Zoltán (Fodor 1984: 74).

Nincs tudomásunk arról, hogy az egri Dobó István Vármúzeumba, vagy a Magyar Nemzeti Múzeumba került volna anyag a lelőhelyről.

7. Párhuzamok

7.1. Bohunicien

A kultúrát első feltárt lelőhelye, Brno-Bohunice alapján, mint Levallois fáciesű Szeletient írta le Karel Valoch, önálló kultúraként Bohunicien néven Martin Oliva említi először (Valoch 1990: 121-123; Oliva 1981: 7-45).

A kultúra lelőhelyei (Bohunice, Ondratice, Stránská Skála) Morvaország déli részén találhatóak, közel a nyersanyagforrásokhoz.

Kronológiailag ez az első felső paleolit ipar Morvaország területén, mely az első würmi Pleniglaciális és az Interpleniglaciális (Hengelo) közt virágzott.

Az elsőként feltárt lelőhely Brno-Bohunice 4. rétege radiokarbon adatok alapján B.P. 43 000 - 40 000 évre keltezhető. Az ipar Levallois technikán alapul, a nyersanyagokat főleg a helyi kovák teszik ki. Az eszközanyag nagy részére a Levallois hegyek, egyszerű kaparók, völgyelt és fogazott eszközök jellemzőek. Az egyszerű vésők gyakoribbak a vakaróknál. A vakarók főleg lapos, széles szilánkon készültek. Előfordulnak Aurignacien típusok is (Svoboda & Simán 1989: 293-294.).

Stránská Skála IIIa lelőhely 4. rétege B.P. 41 300 évre keltezhető, a felette található 3. rétegben, mely egy interpleniglaciális talaj Aurignacien leleteket találtak. A fő nyersanyag szintén a Stránská Skála típusú kova. A levélhegyek teljesen hiányoznak, a Levallois hegyek, kaparók, völgyelt és fogazott eszközök gyakoriak. A vakarókat és vésőket szintén Levallois hegyek végén képezték ki. Bohunicével ellentétben itt a vakarók gyakoribbak a vésőknél, Aurignacien formák is nagyobb számban találhatóak (Svoboda & Simán 1989: 294-295.).

Stránská Skála IIa lelőhelyen a Bohunicien réteg (5.) szintén Aurignacien rétegek (4-3.) alatt feküdt. Ebből az anyagból a Levallois hegyek teljesen hiányoznak (Svoboda & Simán 1989: 296.).

Stránská Skála III radiokarbon adatok alapján B.P. 38 000 évre keltezhető. A legtöbb eszköz távoli nyersanyag (radiolarit) készült. Ez egy műhelytelep, mely Levallois hegyek, pengék és előmagkövek gyártására specializálódott. Az

Aurignacien típusok ritkák, a vésők teljesen hiányoznak, csakúgy, mint a levélhegyek. Előfordulnak még kaparók, völgyelt és fogazott eszközök (Svoboda & Simán 1989: 293-298.).

Az egyik nekézsényi levélhegy (IX. képtábla 10.) pontos párhuzamát Mohelno-ról ismerjük (Škrdla 1997-1998: 40, Obr. 4:6). Eszközünk nyersanyaga is morvaországi (krétakori szpongolit). A közölt leletanyag felszíni szórvány, melyben egyaránt találhatóak bohunicien és szeletien elemek. A szerző Bohunicien telepnek tartja erős Szeletien befolyással (Škrdla 1997-1998: 50).

Mint a fentiekben láttuk, a Bohunicien kultúrára a Levallois technika nagymértékű használata és a bifaciális eszközök középső paleolit kaparófélék nagy száma jellemző. Mindemellett megtalálhatóak az Aurignacien kultúra jellegzetes típusai is kis számban.

A korábbiakban bemutatott Eger környéki levéleszközös lelőhelyeinkre nem jellemző a Levallois technika. Néhány magkő és szilánk előfordul, de elenyésző számban. Az eszköztípusok terén, Eger környékén is megfigyelhető, hogy a kaparók és bifaciális eszközök együtt fordulnak elő Aurignacien típusokkal.

Közvetlen genetikus kapcsolatot nem tartunk valószínűnek, de valamilyen szintű kapcsolatot feltételezhetünk a két terület között (lásd az előbb említett nekézsényi szpongolit levélhegyet). Ez bizonyítéka lehet a nekézsényi és a hozzá kapcsolódó Eger környéki levéleszközös iparok, valamint a morvaországi Bohunicien és Szeletien lelőhelyek egyidejűségének.

7.2. Jankovichien

A kultúra kutatástörténete az 1920-as évekre vezethető vissza. Az iparban található levéleszközök miatt a Szeleta kultúrával rokonították, létrehozva a Dunántúli Szeleta terminust. A '60-as években Gábori Miklós volt az első, aki felhívta a figyelmet a Szeletától eltérő jellegzetességekre. A dunántúli levéleszközös ipar teljes revízióját Gáboriné Csánk Veronika készítette el (Gáboriné-Csánk: 1993; Svoboda & Simán 1989: 291).

A kultúra barlangi lelőhelyei: Jankovich, Szelim, Kiskevény, Bivak, Remete Felső, Dzeravá Skála (egykori Pálffy barlang), a pilisszántói és csákvári kőfülkék. A lelőhelyek, két kivétellel a Dunakanyartól D-re, 40 km átmérőjű körben

találhatóak (Gáboriné-Csánk 1990: 97).

A botanikai és faunisztikai vizsgálatok eredményei alapján a lelőhelyek az Alsó Pleniglaciálisra keltezhetőek. Ezt alátámasztja egy neandervölgyi ember fogmaradványa, mely a Remete Felső barlangból került elő ugyanezen ipar leleteivel együtt. Gáboriné szerint az ipar túlélhette az Interpleniglaciális, de a Késő Interpleniglaciális már nem.

Az iparra jellemző a Levallois technika, az eszközkészletben nagy mennyiségben fordulnak elő a kaparók, levélhegyek és bifaciális kaparók. A levélhegyekre a plankonvex keresztmetszet jellemző, a talonok közt gyakori a preparált, a laminaritás nulla. Olyan középső paleolit ipar tehát, mely nem mutat felső paleolit jellegzetességeket.

A közép-európai Micoquien-ből eredeztethető, kapcsolatban áll a Bockstein-típusú iparokkal, még közelebről az ausztriai Gudenus barlang anyagával (Gáboriné-Csánk 1990: 99; Svoboda & Simán 1989: 292-293).

Kozłowski és Otte szerint inkább a délkelet-európai Levallois fáciesű Moustérien-nel állhat kapcsolatban, melyre szintén jellemzőek a levélhegyek (Kozłowski & Otte 1987). Ez a kapcsolat csak akkor fogadható el, ha néhány bükki lelőhely bizonyosan a Jankovichien-hez köthető.

Simán nem zárja ki a dunántúli és a bükki lelőhelyek közti kapcsolat lehetőségét (Svoboda & Simán 1989: 291-293).

Kvarcporfir és obszidián előfordul kész eszköz formájában a Jankovich-barlangban illetve a Pilisszántó II. kőfülkében. A Bükkben található Kecskégalya barlang és a háromkúti sziklaüreg anyaga tipológiailag és technológiailag Jankovichien-ként határozható meg. (Mester 2000a: 247-255; Markó & Péntek 2003-2004: 174; Markó 2004: 10).

A Bohunicien karakterében nagyon hasonlít a Jankovichien-re, bár felső paleolit jegyeket is magán visel.

A Jankovichien lelőhelyek nagyrészt barlangokban találhatóak, tehát valószínűleg rövid ideig lakott vadásztribók lehettek, mely funkció kihat az eszközkészlet összetételére. A radiokarbon adatok hiányában a kultúra pontos időrendi besorolása nem lehetséges (Svoboda & Simán 1989: 293).

A dolgozatunkban bemutatott Eger környéki levéleszközös lelőhelyek, mind nyíltszíni telepek (műhelytelepek, illetve szálláshelyek). Az

eszközkészletre a középső paleolit típusok (kaparók, bifaciálisok) mellett felső paleolit típusok (vakarók, retusált pengék, árvésők) is jellemzőek. Levallois technikára utaló jel csak elvétve akad a leletanyagban. A felhasznált nyersanyagok közt nagy számban található a kvarcporfir és néhány obszidián is. Dunántúli nyersanyagot nem sikerült kimutatnunk. Lelőhelyeinket jelenlegi adataink alapján nem köthetjük a Jankovichien-hez.

7.3. Bábonyien

Ringer Árpád írta le ezt a kultúrát 6 lelőhely – Sajóbáony-Méhész-tető és Köves-oldal, Miskolc-Kánás-tető és Szabadka-tető, Mályi-Öreg-hegy I-II. - felszíni szórványanyaga – 70 eszköz - alapján. A lelőhelyek a Bükk keleti oldalán, a Miskolci Bükkalja hegyláb felszíni területén, a Sajó mentén találhatóak. Az ipar legjellemzőbb eleme a bifaciálisan megmunkált eszközök (30 %) magas száma, melyet a kaparók (27 %) követnek. A felső paleolit típusok aránya 9 %. Technológiailag az ipar nem Levallois, a penge index alacsony. Egy kelet Acheulien ipart tart a Bábonyien előzményének, melyet Korlát-Ravaszyuk-tető anyagában vél felfedezni (Ringer 1983).

A kultúra legkorábbi fázisa a Késő Interglaciálisra keltezhető, jellemzője az Acheulien elemek dominanciája. A későbbi fázisokban a Micoquien és bizonyos helyi elemek elterjedése jellemző. Az utolsó fázisban az Acheulien elemeket felső paleolit típusok váltják fel. Ez utóbbi fázist a korai Szeletien előzményének tartja (Ringer 1983, 15-38, 96, 118-119, 126; Svoboda & Simán 1989: 303-306).

A Szeleta barlang alsó rétegének típusai majdnem mind megtalálhatóak a korai Bábonyien anyagokban. Nem zárható ki, hogy a nyíltszíni Bábonyien lelőhelyek a korai Szeletien kvarcporfir megmunkálására specializálódott műhelytelepei, a névadó lelőhely pedig ideiglenes vadásztanya. A leletanyag nagy része ugyanis szilánk, nyersanyag, illetve gyártási hulladék, eszköz elenyésző mennyiségben fordul elő. A nyíltszíni lelőhelyek és a Szeleta barlang bifaciálisainak nagy része kvarcporfirból, míg a felső paleolit típusok limnokvarcitból készültek. (Svoboda & Simán 1989: 306-307.).

Ez a nyersanyag felhasználási stratégia figyelhető meg Eger-Kőporos-tető (III. típus tábla) esetében is. Egerszalók-Kővágó-dűlő I.

anyagában a középső paleolit típusok szintén elsődlegesen kvarcporfirból, míg a felső paleolit eszközök a várt hidrokvarcit helyett helyi mátraháza-felnémeti típusú opálból készültek (IV. típus tábla). Ostoros-Rácpa I. esetében mind a középső, mind a felső paleolit típusok nyersanyaga főként hidrokvarcit (helyi Kács környéki, illetve korláti, lásd VII. típus tábla).

Tehát – Simán véleménye szerint – a fent említett Bábonyien lelőhelyek, beleértve Avas-Alsó- és Felsőszentgyörgyöt, illetve Eger-Kőporos-tetőt a Szeleta-barlang alsó kultúrrétegével hozhatók kapcsolatba. Közös jellemzőjük az Acheulien bifaciálisok, a viszonylag nagy számban található bifaciális kidolgozású, aszimmetrikus, vállazott kaparók jelenléte, és a velük közel egyenlő arányban található felső paleolit típusok megléte. A talonok nagy része preparált, az ipar nem Levallois jellegű.

A lelőhelyek datálása bizonytalan, egyetlen dátumunk a Szeleta barlang alsó rétegéből származik (B.P. 41 700 év). (Svoboda & Simán 1989: 307.).

Brian Adams is elfogadja a Bábonyien-t, mint helyi közép-európai Micoquien ipart, melynek közép-európai lelőhelyeiről neandervölgyi embermaradványok is előkerültek (Adams 2000). Az ipar nem Levallois technikájú és jellemző rá a kisméretű bifaciálisok használata (Svoboda & Simán 1989: 303).

Habár két lelőhelyen (Sajóbáony-Méhész-tető, Mályi-Öreg-hegy) is folytak ásatások, sajnos maga a Bábonyien még nem került elő hitelesnek mondható kultúrrétegből. Legalábbis még nincs publikálva.

Sajóbáony-Méhész-tetőn a leletek a felszíntől 1,3 m mélységig mindenhol előfordultak. Nagyobb koncentráció 25-50 cm mélységben volt megfigyelhető (Adams 2000).

A leggyakoribb típusok a levéleszközök, kaparók és vakarók. Az ipar nem Levallois, a magkövek közt dominálnak az unipoláris darabok. A leggyakoribb nyersanyag a kvarcporfir, majd a hidrokvarcit félék. Az anyagban található még obszidián, radiolarit, opál és Świeciechów-i kova (Adams 2000).

Ugyanez figyelhető meg Eger-Kőporos-tetőn (III. típus tábla), Egerszalók-Kővágó-dűlő I (IV. típus tábla) és Ostoros-Rácpa I (VII. illetve XIX. típus táblák) lelőhelyeken.

A radiokarbon adatok pedig a vártnál fiatalabbak B.P. 185, valamint 2 545 és 2 515 év

(Adams 2000.).

A publikált adatok alapján a lelőhely anyaga kapcsolatokat mutat Korolevo korai felső paleolit iparaival, melyek a radiokarbon adatok alapján B.P. 38 500-26 000 évre keltezhetőek (Adams 2000.). Ha ez a datálás a Méhész-tetőre is igaz, akkor a leletanyag kapcsolatba hozható a Szeletien-nel (Adams 2000: 172-175, 177-179).

Mályi-Öreg-hegyen a felszíni szórványanyagból ismert egy Szeletien levéleszköz valamint számos Bábonyien bifaciális, kaparó, néhány Levallois hegy. Ásatásból csak két eszköz és mintegy 200 gyártási hulladék került elő, mind kvarcporfir. A pengék hiánya és a Levallois technika jelenléte inkább egy középső paleolit Moustérien iparhoz köti a lelőhelyet. A radiokarbon adatok a vártnál fiatalabbak: B.P. 19 850 és 18 680 év (Adams 2000: 176-178).

Mind a Bábonyien, mind az Eger környéki lelőhelyek földrajzilag megegyező tulajdonságú és összetartozó területen, a Bükk hegyláb felszínén találhatóak, azonos tengerszint feletti magasságú (200-250 m) dombtetőkön.

A korábbiakban bemutatott Eger környéki levéleszközös lelőhelyeinkre szintén nem jellemző a Levallois technika. Néhány magkő és szilánk előfordul, de elenyésző számban.

Az eszköztípusok terén, Eger környékén is megfigyelhető, hogy a kaparók és bifaciális eszközök együtt fordulnak elő felső paleolit típusokkal.

Néhány kőporosi bifaciális megmunkálásában egyezéseket mutat Sajóbáony-Méhész-tetőről közölt eszközökkel (Ringer 1983, Tab. 9 és 36).

A két terület eszközei típusban és megmunkálásban egyezéseket mutatnak:

Miskolc-Szabadka-tetőről ismert egy levélhegy (Ringer 1983: Tab. 12.), melyhez hasonlót közlünk Egerszalók-Kővágó-dűlőről (IV. képtábla 6.).

A miskolc-kánás-tetői kvarcporfirból készült vakarónak (Ringer 1983: Tab. 65.) pontos párhuzamát Egerszalók-Kővágó-dűlő I lelőhelyen találjuk (V. képtábla 7.).

Ostoros-Rácpa I lelőhelyről közlünk egy levélhegyet (VI. képtábla 1.), melynek párhuzamait Miskolc-Szabadka-tetőről (Ringer 1983: Tab. 39.), illetve Sajóbáony-Méhész-tetőről (Ringer & Adams 2000: 124. Fig. 7: 1a-b) ismerjük.

A nyersanyag felhasználásban és azok eloszlásában (kvarcporfir, hidrokvarcit, obszidián)

is hasonlóságot mutatnak a Bábonyien és az Eger környéki lelőhelyek (XIX. típusábra).

Ringer ahogy arra már korábban utaltunk a Bükkmogyorósi lelőhelyet Miskolc-Avas-tetőhöz hasonlóan a Bábonyien legfiatalabb fázisához köti (RINGER 1983: 114).

Véleményünk szerint a Miskolc és Eger környéki lelőhelyek ugyanazon iparhoz tartoznak.

7.4. Cserhádi lelőhelyek

Az elmúlt évek intenzív terepbejárásainak köszönhetően számos új paleolit lelőhellyel – Galgagyörk-Csonkás-hegy 2, Szál-hegy, Komárka, Öreg-hegy, Májóka 1-3. – gazdagodott ez a térség. Ezen lelőhelyek legérdekesebb jellemzője a bifaciális megmunkálású eszközök, illetve a kvarcporfir jelenléte a leletanyagokban (Markó et al 2002: 245-255).

Galgagyörk-Csonkás-hegy 2 lelőhelyről hozzávetőlegesen 273 db leletet ismerünk, melyek nyersanyaga döntően helyi limnokvarcit, de megtalálható a kvarcporfir is. Kisebb számban előfordul még obszidián, dunántúli radiolarit, erratikus kova és andezit is. Néhány eszköz középső paleolit jegyeket visel magán, nyersanyaguk kvarcporfir. Található köztük bikonvex keresztmetszetű szakóca váltakozó retusú élmegmunkálással, mely közép-európai Micoquien jellemző, akárcsak a Bockstein kés. Ez utóbbi eszökhöz hasonló darab ismert a Jankovich barlangból is. Egyes kaparókon Quina típusú retus figyelhető meg. A felső paleolit eszközök – penge és szilánkvakarók – helyi limnokvarcitból, illetve északi tűzkőből készültek (Markó et al 2002: 246-247). Új gyűjtésből ismertté vált egy finoman kidolgozott kvarcporfir levélhegy, melyet a szerző a Szeleta barlang felső kultúrrétegében találtakhoz hasonlított (Markó 2004: 11-12, 1. tábla 2. kép). Ezzel megegyező darabot Eger-Kőporos-tetőről (I. képtábla 5.) és Bükkmogyorósd-Hosszú-bércről (IX. képtábla 2.) ismerünk.

Legénd-Káldi-tanyáról 1006 db leletet ismert. A leggyakoribb nyersanyag a helyi limnokvarcit. Viszonylag nagy számban található még kvarcporfir. A radiolarit, obszidián és a krakkói jura tűzkő kis mennyiségben fordul csak elő. Az eszközök közt található Bockstein kés, plankonvex keresztmetszetű bifaciálisok, kaparók és vakarók. A bifaciális eszközökre jellemző a „wechselseitig-gleichgerichtete Kantenbearbeitung”. Egyes darabokon Quina, illetve

Aurignacien retus figyelhető meg. A leletanyag párhuzamokat mutat Galgagyörk-Csonkás-hegyel és Sajóbáony-Méhész-tetővel (Markó & Péntek 2003-2004: 172-173.).

Az unifaciális retusú késhez (Markó & Péntek 2003-2004: 170. Fig. 5.3.) hasonlót Egerszalók-Kővágó-dűlő I. lelőhelyről ismerünk (IV. képtábla 5.).

Összegezve az eddigieket a kvarcporfir számos lelőhelyen előfordul a Cserhát területén, nemcsak kész eszközként, hanem a hulladék anyagban is.

Egyes eszköztípusok, illetve technológiai jellemzők alapján a fent említett lelőhelyek a közép-európai Micoquien-hez, illetve a Bábonyien-hez köthetők.

A középső paleolit típusok együtt fordulnak elő felső paleolit eszközökkel, melyek főleg limnokvarcitból, illetve északi kovából készültek.

Ilyen kevert leletanyagok ismertek Sajóbáony-Méhész-tetőről és Hontról (Ringer 1983; Gábori 1964 70-72).

A Májóka 3 lelőhelyről származó levélhegy nyersanyagában és kidolgozásában kapcsolatot mutat a dunántúli Jankovichien-nel.

Andezit használata a Csonkás-hegyen kívül eddig szlovákiai középső paleolit lelőhelyekről volt ismert (Markó et al 2002: 255-257). Andezitből készült levélkaparót Eger-Kőporos-tetőről ismerünk.

A szerzők a bemutatott cserhádi lelőhelyeket, különösen Legénd-Káldi-tanya anyagát megbízható korú bajor- és morvaországi lelőhelyekkel való tipológiai hasonlóságok, valamint Brian Adams méhész-tetői datálása alapján a középső Würmre helyezik (Markó 2004: 10; Markó & Péntek 2003-2004: 173-175).

Technikailag egyik ipar sem Levallois, de Levallois szilánkok, illetve magkövek előfordulnak.

Mindkét területre jellemző a bifaciális kidolgozású eszközök, váltakozó retusú élmegmunkálása, – mely a Micoquien iparok egyik sajátossága (Bosinski 1967; Markó 2004: 10).

Megfigyelhető, hogy a vakarókat az előlapon proximális irányból vékonyították: Demjén-Hegyeskő-tető I (I. képtábla 3.), Eger-Kőporos-tető (II. képtábla 7-8.), Egerszalók-Kővágó-dűlő I (V. képtábla 1, 2, 7.), Bükkmogyorósd (IX. képtábla 6.), Galgagyörk-Csonkás-hegy (Markó et al 2002: 249, Fig 2: 1,4), Legénd-Káldi-tanya (Markó & Péntek 2003-2004: 169, Fig. 4:4, 170,

Fig 5:5).

Középső paleolit kaparó típusok az Eger környéki lelőhelyeken is nagy számban előfordulnak. Az ezekhez a típusokhoz felhasznált nyersanyag ott is kvarcporfir, hidrokvarcit, illetve helyi kovafélék.

Az Eger környéki lelőhelyek anyagában nagyobb mennyiségben találhatóak felső paleolit típusok, főleg vakarók és retusált pengék. Az Aurignacien retus szintén megfigyelhető, néhány típusos eszköz is. Kis számban árvésők is megjelennek. Ezen felső paleolit típusok nyersanyaga főleg hidrokvarcit, (illetve helyi felnémeti opál a Kővágó-dűlő esetében, IV. típusú tábla).

Ugyanez a tendencia Sajóbáony-Méhész-tető nyersanyag összetételére is igaz (Svoboda & Simán 1989: 306; Adams 2000: 175).

A cserhádi lelőhelyek anyagát, a korábbiakban bemutatott Bábonyien lelőhelyekhez hasonlóan az Eger környéki iparok legközelebbi párhuzamainak tartjuk.

A csonkás-hegyi és káldi-tanyai (Markó & Péntek 2003-2004) lelőhelyek datálását az Eger környéki lelőhelyekre is érvényesnek fogadjuk el.

7.5. Szeletien

A Szeleta barlangot 1906-tól kezdődően több évadban tárta fel Kadić Ottokár. Az első összefoglaló publikáció 1915-ben jelent meg (Kadić 1915). A '20-as, '40-es és '60-as években is folytak ásatások, de a sztratigráfiához, mindig az első, Kadić-féle publikációt vették alapul.

A középső paleolitikumot néhány szilánk és retusált eszköz képviseli a legalsó rétegekben. Mivel kis számban kerültek elő és jellegtelenek, nem köthetőek egy iparhoz sem. Az alsó Szeletien réteg 2 m-rel ezen betöltés fölött kezdődik, radiokarbon dátum adatok alapján B.P. 41 800 évre keltezhető. A felső Szeletien réteg B.P. 32 500 éves. A hasított alapú csonthegek és az Aurignacien eszközök az alsó, míg a Gravettien eszközök a felső Szeletien réteghez köthetőek (Svoboda & Simán 1989: 300-301).

Az alsó tűzhely rétegben középső paleolit bifaciális eszközök együtt fordulnak elő felső paleolit típusokkal. Két települési szint mutatható ki (Svoboda-Simán 1989: 302).

Néhány eszköz az alsó kultúrréteghez tartozhat, elkülönülve a tűzhely szintektől. Többek közt néhány penge, vakarók, egy árvéső vakaró, retusált pengék, egy plankonvex

keresztmetszetű bifaciális kaparó, vállazott plankonvex bifaciális eszközök, árvésők említhetőek. A 30 eszközből 17 középső, míg 10 felső paleolit típus, 3 közelebbiről nem meghatározható. Bifaciális retus 18 db-on figyelhető meg (Svoboda-Simán 1989: 302-303).

A bifaciális eszközök keresztmetszete legtöbbször plankonvex, nyersanyaguk kvarcporfir. Technikailag Micoquien hagyományokat őriznek, a retusálás módja megegyezik mind a középső, mind a felső paleolit típusokon. A pengék nagy száma, a pengemagkövek jelenléte és a nem Levallois technika azt mutatja, hogy itt egy átmeneti iparral van dolgunk, mely megőrzött bizonyos Micoquien elemeket és a pengetechnológia irányában fejlődött tovább. De eltéréseket mutat a felső kultúrréteg leletanyagával (Svoboda & Simán 1989: 299-303).

A Szeletien-hez hasonló iparok ismertek Nyugat-Szlovákia és Morvaország területéről. Az egymással való kapcsolatot alátámasztja a Szeleta-barlangban talált Vág völgyi radiolarit, illetve morvaországi lelőhelyeken kvarcporfirból készült levélhegyek jelenléte (Svoboda & Simán 1989: 309).

Néhány nyíltszíni lelőhely a Vág völgyében a Korai Interpleniglaciálisra keltezhető (B.P. 38 000) és a Szeletien-hez köthető. Ilyen lelőhely például Ivanovce, Trenčín IV, Vlčkovce. Sajnos az előbb említett lelőhelyekről hiányoznak a szedimentológiai vizsgálatok, vagy a radiokarbon adatok, vagy mindkettő (Svoboda & Simán 1989: 309).

A Vág mentén fekvő nagyobb barlangok is lakottak voltak, mint például Čertova Pec. Erről a lelőhelyről radiokarbon adattal is rendelkezünk (B.P. 38 320 év), mely megerősíti a szlovákiai Szeletien feltételezett korát (Svoboda & Simán 1989: 309).

Tipológiaiilag a legérdekesebb gyűjtemény Moravany-Dlhá-ból ismert, mely több mint 200 levélhegyet (a legtöbb ívelt bázisú, háromszög alakú) tartalmaz. Sajnos pontos kronológiai helyzete nem ismert.

Morvaország területén a Szeletien csoportok sűrűn benépesítették, a kovákban gazdag Krumlovský és Bořitov vidékét. Más morvaországi felső paleolit népeiségektől eltérően a barlangokat is gyakran látogatták (Svoboda & Simán 1989: 309).

Az egyetlen ásatással is hitelesített lelőhely Vedrovice V. Két radiokarbon dátum ismert (B.P.

39 500 és 37 650 év), melyek alapján kultúránk együtt élt a késő Bohunicien iparokkal. Lehetséges, hogy a Szeletien egy ideig együtt létezett az Aurignacien-nel a fejlett Interpleniglaciális alatt és hathatott a későbbi Gravettien-Pavlovien fejlődésre is (Svoboda & Simán 1989: 309).

Vedrovice V. pattintott kőanyaga helyi (Krumlovský típusú) kovafélékből készült, de előfordul a radiolarit is. Elsődlegesen nem Levallois szilánk és pengetechnika jellemzi. A levélhegyek és kaparók lapos retusokkal megmunkáltak. A különféle kaparó típusok elterjedtek, vakarók és árvésők is találhatóak (Svoboda & Simán 1989: 310).

A morvaországi Szeletien iparokra jellemző levéleszközökön kívül a Moustérien hegyek, illetve Aurignacien típusok (hajógerinc vakarók és árvésők) jelenléte is. A lapos retus alkalmazása nemcsak a levélhegyeken figyelhető meg, hanem kaparókon és vakarókon is (Svoboda & Simán 1989: 310).

Technológiailag a fent bemutatott Szeletien-hez hasonlóan (Vedrovice V: Svoboda & Simán 1989: 310) az Eger környéki lelőhelyekre sem jellemző a Levallois technika.

A közép-európai Micoquien vonások (Svoboda & Simán 1989: 303), nemcsak a Szeletien-re, hanem az Eger környéki lelőhelyekre is jellemzőek. Előfordul a váltakozó retusú élmegmunkálás (Bosinski 1967), a bifaciális eszközök, lapos retusokkal megmunkáltak, keresztmetszetük többnyire plan- és bikonvex. Megfigyelhető a lekerekített, hegyes és nyelezett bázis, például Egerszalók-Kővágó-dűlő I. anyagában (IV. képtábla 6-9.).

Az eszköztípusok közt fejlett Szeletien levélhegyre Eger-Kőporos-tető (I. típus tábla 5.) és Bükkmogyorósd-Hosszú-bérc (IX. típus tábla 2.) anyagán kívül Galgagyörk-Csonkás-hegyen is találunk példát (Markó 2004: 11, 1:2). Ezek párhuzama a Szeleta barlang felsőbb rétegeiből közölt eszköz (Kadić 1915: 253-254, 22. ábra, XVII. t. 2.).

Mályi-Öreg-hegy lelőhelyről szintén ismert fejlett Szeletien levélhegy (Adams 2000: 177, Fig. 5.).

Aurignacien típusok – hajógerinc és orros vakarók – nem csak morvaországi Szeletien anyagokban találhatóak (Svoboda & Simán 1989: 310), hanem az egi lelőhelyekében is (III. képtábla 1, V. képtábla 5-6, VII. képtábla 7-10.).

A nyersanyag felhasználásban is egyezések

mutatkoznak a Szeleta-barlang és az egi lelőhelyek közt. A kvarcporfir és hidrokvarcit a legkedveltebb.

Az előbb felsorolt tipológiai és technológiai egyezéseket figyelembe véve az Eger környéki lelőhelyeket a Bábonyien-hez hasonlóan, Simán Katalinnal egyetértve (Svoboda & Simán 1989: 306-307.) nyíltszíni Szeletien lelőhelyeknek tartjuk.

7.6. Aurignacien

Hazánk területéről eddig nyolc barlangi – Istállós-kő és Pes-kő (Vértes 1965), Jankovich, Kecskégalya, Farkas-kő, Súlyomkút, Miskolc-Tapolca és Hermann Ottó (T. Dobosi 2005: 61.) – és kilenc nyíltszíni – Andornaktálya-Zúgó-dűlő (Kozłowski & Mester 2003-2004), Acsa-Rovnya (T. Dobosi 2004: 173.), Nagyréde I. (Sáros-berek) és Nagyréde II. (Vájsz) (Lengyel et al 2006) – lelőhelyről ismert publikált Aurignacien megtelepedés tipológiai, sztratigráfiai adatok alapján. Verőce-Fehér-hegyről egy szórvány vakaró ismert (Markó 2002). Miskolc-Harsányi elágazás anyaga sajnos még közöletlen (T. Dobosi 2005: 61). Galgagyörk térségében Aurignacien típusú vakarók, levélhegyekkel más fiatalabb paleolitik formákkal kerültek elő felszíni szórványként: Májóka, Komárka és Szár-hegyen (Markó et al 2002: 253-255).

Az Istállós-kő alsó (Aurignacien I) rétegének anyaga kevésbé jellegzetes, bármilyen pengetechnikát alkalmazó iparból származhat. Kora radiokarbon adatok alapján B.P. 44 300 és 39 800 évek közé tehető. Innen egy levélhegy is előkerült, mely hasonlít a Szeleta barlang alsó kultúrrétegében találtakhoz. A Szeleta barlang alsó rétegeinek tetejéről viszont Aurignacien leletek ismertek (Svoboda & Simán 1989: 311). Vértes 39, míg Adams 12 eszközt említ (Lengyel et al 2006). Gyakoriak a pengék, a retusált eszközökön meredek élretus figyelhető meg, mely nem azonos az aurignacien retussal. Vértes a hasított alapú csonthegek jelenléte alapján sorolta az Aurignacien I-hez az anyagot és az ipart dél-keletről eredeztette (Vértes 1965). Simán és Svoboda véleménye szerint az Aurignacien I és a Szeletien fejlődésük korai fázisában párhuzamosan élhetett egymás mellett a Bükk keleti és nyugati felén. Az Ipoly mentén néhány nyíltszíni lelőhely ismert, melyek tipológiailag az Istállós-kő alsó rétegével mutatnak kapcsolatot (Svoboda & Simán 1989: 310-311, 313).

A felső (Aurignacien II) réteg már tipikus

Aurignacien elemeket tartalmaz némi középső paleolit jelleggel vegyítve (Svoboda & Simán 1989: 311-313). Mintegy 100 eszköz ismert innen, leggyakoribbak a retusált és az aurignacien retusú pengék, a többi aurignacien típus hiányzik (Adams 1998; Lengyel et al 2006). A nagyszámú csonthegy (Olschewa típus) alapján (akár csak az alsó réteg) vadásztanya lehetett. Radiokarbon adatok alapján ez a réteg B.P. 30 900 évre keltezhető, hasonlóan a morvaországi lelőhelyekhez (Svoboda & Simán 1989: 311, 313).

Az Istállós-kő felső (Aurignacien II.) rétegéből ismert retusált pengéhez (Adams 1998: 77, Fig. 5.18: b) hasonlót Andornaktálya-Gyilkosról (X. képtábla 7.) ismerünk.

A Pes-kő barlang az Istállós-kőtől néhány kilométerre, délre fekszik. Az első próbaásatást Hillebrand végezte 1912-ben. Később Kadić Ottokár (Kadić 1925), Mottl Mária és Vértes László (Vértes 1955: 111-130) folytatott kutatásokat a lelőhelyen. Hasított alapú és Olschewa típusú csonthegyek egyaránt jelen vannak az Aurignacien retusú pengék mellett. Található még egy orros vakaró is az anyagban. Vértes szerint a leletek az Istállós-kő felső rétegével egykorúak, ezt a radiokarbon adat is alátámasztja B.P. 35 200 év (Lengyel et al 2006).

Az acsa-rovnyai lelőhely Péntek Attila és Béres Sándor terepbejárásainak köszönhetően vált ismertté. Ásatások 2002 és 2004 évben folytak a területen. A jelenlegi szinttől számított 60-80 cm-en jelentkezett az egykori települési felszín bifaciális levélhegyekkel, típusos Aurignaci eszközökkel (T. Dobosi 2004: 173; T. Dobosi 2005: 61).

Andornaktálya-Zúgó-dűlő az Eger patak bal oldalán a IIb teraszon helyezkedik el (Hevesi & Ringer 2003-2004: 141-142). Tengersizint feletti magassága 191,18 m. A Gyilkos-tetői lelőhelytől 1,1 km (ÉNy-i irányban), a Rózsa-hegyi teleptől pedig úgyszintén 1,1 km (szintén ÉNy-i irányban) választja el légvonalban. Az egész tető szőlőművelés alatt áll.

A lelőhelyet Saléti György fedezte fel, gyűjtéséből 1380 db lelet ismert (Kozłowski & Mester 2003-2004: 111). 2001 és 2002 folyamán szisztematikusan terepbejárás, illetve ásatás folyt a lelőhelyen (Ringer 2003: 136; Ringer 2004: 175).

A feltárás két kultúrréteg jelenlétére derített fényt. Az alsó réteg B.P. 30 180 évre datálható (Budek & Kalicki 2003-2004: 152.) és a Hernád völgyi lelőhelyekkel hozható kapcsolatba. Főbb

eszköztípusok az aurignacien vakarók, szilánk és pengevakarók, szilánkolt eszközök.

A felső réteg bizonyos folytatását képviseli az alsó réteg technológiai és tipológiai hagyományainak. Viszont új elemek is felfedezhetőek, mint például a fűrok és keresztelű árvésők. Leggyakoribb nyersanyag az obszidián, az északi kovák és a hidrokvarcit. Helyi nyersanyagokból és kvarcporfirból már jóval kevesebb fordul elő. Ez az anyag a morvaországi Epi-Aurignacien lelőhelyekkel párhuzamosítható, mint például Karolin I, Určice. B.P. 28 000 és 24 500 év közé keltezhető (Kozłowski & Mester 2003-2004: 127, 133-134).

A lelőhely alsó rétegéből előkerült vakaróhoz (Kozłowski & Mester 2003-2004, 119, Fig 8:9) hasonlót Demjén-Pünkösöd-hegy anyagában találunk (XI. képtábla 1.).

A Zúgó-dűlő felszíni anyagában szintén találunk olyan vakarót (Kozłowski & Mester 2003-2004), melynek párhuzamát Demjén-Pünkösöd-hegyről (XI. képtábla 2.) közöljük.

Szintén Demjén-Pünkösöd-hegyről származó radiolarit orrosvakaró (XI. képtábla 7.) párhuzamát Galgagyörk-Komárnóról (Markó et al 2002: 249, Fig. 2:9) ismerjük.

Nagyréde I. és II. a Mátra hegységtől délre heglábi környezetben található. Az I. lelőhely tengerszint feletti magassága 187 m, a II. lelőhelyé 200 m. A lelőhelyek a Rédei-Nagy patak jobb oldalán az Öreg-hegyen találhatóak. Légvonalban mért távolságuk egymástól 300 m. Mindkét lelőhely szőlőművelés alatt áll.

A lelőhelyek nyersanyagára jellemző a helyi hidrokvarcitok dominanciája. A második helyen, de már jóval kisebb számban a lengyelországi erraticus kova áll. A Szlovákiából származó radiolarit, a mátrai andezit és a dél-bükki szarukó csak néhány darabbal képviselteti magát.

A gyűjteményben a szilánkok dominálnak, pengék, mikropengék kis számban találhatóak. A magkövek gyakoriak, ezek főleg szilánkmagkövek több irányból történt leütéssel.

Mindkét leletanyagban gyakoriak a szilánkon készült eszközök. A legkedveltebb típus a szilánk- és orros vakaró. Részleges pikkelyretussal ellátott pengék mindkét lelőhelyre jellemzőek. Előfordulnak még árvésők, retusált szilánkok, ívelt élű kaparók is kis mennyiségben.

A nagyrédei lelőhelyek az alább említésre kerülő morvaországi vakaró dominanciás lelőhelyekhez hasonlíthatók leginkább: Oliva besorolása szerint A2 csoport (Lengyel et al

2006.). Az erraticus tűzkövek jelenléte is ilyen kapcsolatot feltételez. Az istállóskői barlangban szintén találhatóak morva és dél-lengyelországi kovák.

A szerzők (Lengyel et al 2006) a franciaországi leletekkel összehasonlítva a nagyrédei anyagot az Aurignacien IIA-val, míg Kozłowski és Otte besorolása szerint a klasszikus Aurignacien-nel tartják megegyezőnek. Abszolút adatok szerint ezen lelőhelyek B.P. 32 000-30 000 évre keltezhető, akárcsak az Istállós-kő felső rétege (Lengyel et al 2006).

A leletanyag mennyisége és összetétele alapján a tárgyalt gyűjtemény hosszú ideig használt műhelytelep lehetett (Lengyel et al 2006).

Nagyréde II. lelőhelyről származó orrosvakaró (Lengyel et al 2006: Fig. 5:3.) párhuzamát Egerszalók-Egerlátó-tető anyagában találjuk (XII. képtábla 1.).

Tőlünk északra Kelet-Szlovákiában és Morvaországban is találhatóak Aurignacien lelőhelyek. A kelet-szlovákiai települések két csoportra oszthatóak. A hernádi csoport főbb lelőhelyei: Barca, Seňa, Kechnec. Ezen lelőhelyek régétani és kronológiai helyzete nem teljesen világos. Ásatásokon (Barca II.) sikerült feltárni félig földbe mélyített kunyhó alapokat, melyek ovális alakúak, hossz tengelyük 5 m, mélységük 0,8 m. A köipar főleg vakarókból áll, melyek szilánkon készültek. Előfordulnak még völgyelt és fogazott eszközök, retusált pengék. Az árvésők és fűrók kevésbé elterjedtek. Egy levélhegy is elfordul, melyet lapos retusokkal munkáltak meg (Svoboda & Simán 1989: 313; Adams 1998).

Tibava és Barca I. (Adams 1998: 48-49.) lelőhelyekhez hasonlóan bifaciális eszköztöredékek ismertek az Eger környéki Aurignacien lelőhelyekről is (Andornaktálya-Alsó-tető, Demjén-Pünkösöd-hegy, Egerszalók-Egerlátó-tető XII. képtábla 10. a-b).

A Felső-Tisza csoport egyik lelőhelye Tibava. Jellemző a nagyszámú vakaró (pengén is) és csonkításon kiképzett árvésők.

Csonthegyek korábbi szlovákiai barlangásatásokból kerültek elő. A Mladeč típus gyakrabban előfordul, mint a hasított alapú (Svoboda & Simán 1989: 313).

A morvaországi Aurignacien lelőhelyek tipológiailag még változatosabbak, de a legtöbbjük csak felszíni gyűjtésekből ismert. Majdnem minden helyi nyersanyagot felhasználtak, de távolsági nyersanyagokat is

importáltak nagyobb mennyiségben (Svoboda & Simán 1989: 313).

Az Eger környéki lelőhelyeken a helyi nyersanyagok nem játszanak fontos szerepet, inkább a regionális hidrokvarcitot használták (Andornaktálya-Gyilkos és Rózsa-hegy, Demjén-Pünkösöd-hegy, Egerszalók-Egerlátó-tető).

Nagyobb mennyiségű távolsági nyersanyag csak Andornaktálya-Zúgó-dűlőről ismert (Kozłowski & Mester 2003-2004).

Valoch korai Aurignacien műhelytelepnek tartja Vedrovice II. és Kuparovice I. lelőhelyeket. Mindkét anyag gazdag árvésőkben, kaparókban és magkő eszközökben. Svoboda és Simán ezen lelőhelyeket korábbinak tartja és nem köti az Aurignacien-hez (Svoboda & Simán 1989: 314).

Középső Aurignacien-hez köthetőek Stránská Skála II. és III. lelőhelyek egyes rétegei. Radiokarbon dátumok alapján B.P. 32 500 és 30 000 év közé keltezhetőek. Jellemző típusok a vakarók, árvésők, kaparók, völgyelt és fogazott eszközök.

Felső Aurignacien Stránská Skála Ia lelőhely 3. rétegéből ismert. Jellemző az árvésők nagy száma. Ez a lelőhely régétanilag már egyidős a Pavlovien-nel (Svoboda & Simán 1989: 314).

Az Eger környékéről ismert Aurignacien lelőhelyek tipológiai és technológiai párhuzamait Istállós-kő II (Adams 1998) és Nagyréde I-II (Lengyel et al 2006) anyagaiban véljük felfedezni.

Néhány eszköztípusban hasonlóságot, míg a nyersanyag eloszlásban eltéréseket találtunk lelőhelyeink és Andornaktálya-Zúgó-dűlő közt (Kozłowski & Mester 2003-2004).

Hasonló típusok (kaparók, bifaciálisok) távolabbi lelőhelyekkel is kapcsolatot mutatnak, például Galgagyörk-Komárka (Markó et al 2002), vagy Barca (Svoboda & Simán 1989; Adams 1998: 48-49).

8. Összefoglalás

8.1. Az Eger környéki Szeletien lelőhelyek

Utolsó fejezetünkben az Eger környéki levéleszközös lelőhelyek Eger-Kőporos-tető, Egerszalók-Kővágó-dűlő I, valamint Ostoros-Rácpa I - anyagát vetjük össze egymással, illetve egy cserhát – Legénd-Káldi-tanya – lelőhellyel (XVIII-XIX. típusablak).

Tapasztalataink szerint a 300 db-nál kevesebb tárgyat számláló leletanyagok – Demjén-Hegyeskő-tető I, Egerszalók-Kővágó-dűlő II,

Ostoros-Rácpa II, Bükkmogyorósd, Csokvaomány, Nekézseny – statisztikai összehasonlításra nem alkalmasak.

Az I. térképen jól látható, hogy az Eger környékéről eddig ismert 6 Szeletien lelőhely közül 5 a mai Ostoros település déli vonalát nem lépi át. Mint látni fogjuk az Aurignacien telepek esetében ugyanez az Ostoros és Andornaktálya közti sáv jelenti a felső paleolit lelőhelyek északi határát. A szabályt erősítő kivétel – Demjén-Hegyeskő-tető - természetesen itt is akad.

Lelőhelyeink eszközanyagára a kettőség jellemző: középső és felső paleolit típusok egyaránt nagy számban fordulnak elő (XVIII. típusábra).

A középső paleolit típusok közül a kaparók – ívelt és egyenes élű egyszerű, valamint ívelt keresztelű – nagy aránya, (2-5 %) illetve a bifaciális eszközök (1,5-2 %) és különféle megmunkált szilánkok (1,5-2 %) gyakorisága a legszembetűnőbb (XVIII. típusábra).

A felső paleolit eszköztípusokra a vakarók (3 %) és a retusált pengék (1-3 %) túlsúlya jellemző. A vakarók közül leggyakoribbak a szilánk és pengevakarók, de találhatóak orros és hajógerinc alakúak is.

A fűrők és árvésők aránya az 1 %-ot sem éri el (XVIII. típusábra).

Az eszközök aránya az egész leletanyaghoz képest egységesen 13 %, ez alól kivételt képez a legéneki lelőhely, ahol nem éri el a 7 %-ot sem.

A magkövek aránya 1%, ez alól kivételt képez a Kővágó-dűlő I. lelőhely (4 %), mely műhelytelep lehetett.

A szilánkok aránya 67-76 % közt változik. Legéneken a szilánk arány jóval magasabb (90 %).

A pengék számaránya 5-8 % közt mozog. Legénekről egyáltalán nem ismerünk pengéket.

A megmunkálatlan nyersanyagok száma 1,5-2,5 % közt mozog. Ez alól újfent csak a Kővágó-dűlői műhelytelep képez kivételt (6 %).

A leletanyagokban előfordul néhány Levallois technikájú szilánk és magkő, de maga az ipar nem Levallois, akárcsak a korábbiakban bemutatott Bábonyien és Szeletien (Svoboda & Simán 1989).

A talon típusok közt a sima talon a legelterjedtebb, kétlapú és preparált kisebb számban fordul elő. A magkőről való leválasztás módja a legtöbb esetben kemény ütővel történt. Lágú ütő használata ritkán figyelhető meg. Az eszközök szinte kivétel nélkül szilánkon készültek.

A bifaciális eszközökről elmondható, hogy a

Kőporos-tetőn és Ostoros-Rácpa I-en a hossz tengelyre aszimmetrikusak, Egerszalók-Kővágó-dűlő I-en szimmetrikusak.

Leggyakoribb a plankonvex keresztmetszet, de előfordul a bikonvex és a paralelogramma is. Ez utóbbi a Micoquien (Bosinski 1967) és Bábonyien (Ringer 1983) iparok egyik sajátossága.

A bázisok közt leggyakoribb a ferdén csonkított, de megtalálható a lekerekített és a hegyes bázisvég is. A ferdén csonkított bázis a Bábonyien egyik sajátossága (Ringer 1983).

A nyersanyagok közül a legkedveltebb a kvarcporfir (10-20 %) és hidrokvarcit (15-26 %). Ostoros-Rácpa I. és Legéneki anyagában a hidrokvarcitok száma jóval magasabb (69 és 76 %). Helyi kőzetek, nagyobb mennyiségben csak Kővágó-dűlő I. anyagában figyelhetőek meg (64 %), míg arányuk a Kőporos-tető (36 %) és Rácpa I. (15 %) anyagában jóval kisebb.

Ennek az eltérésnek az lehet az oka, hogy a Kővágó-dűlői telep a közeli mátraháza-felnémeti típusú opál, míg a rácpai a Kács környéki hidrokvarcitok feldolgozására specializálódott.

Távolsági nyersanyagok, mint az obszidián, kárpáti radiolarit és északi kovák kis számban (0,5-1,5 %), de előfordulnak.

A felső paleolit típusú eszközök nyersanyagául főleg hidrokvarcitot használtak, a helyi nyersanyagok és a kvarcporfir háttérbe szorult. Távolsági nyersanyagok kis számban megfigyelhetőek. Ez alól kivételt képez a Kővágó-dűlő I. anyaga, melyben a legtöbb vakarót és retusált pengét a közelben található mátraháza-felnémeti típusú opálból készítették (XIX. típusábra).

A korábbiakban bemutatott tipológiai, technológiai és nyersanyag felhasználási sajátosságok alapján az Eger környéki levéleszközös lelőhelyeket a Miskolc környéki telepekkel együtt a Szeletien nyíltszíni telephelyeinek tartjuk.

8.2. Az Eger környéki Aurignacien lelőhelyek

Az alábbi fejezet részben Andornaktálya-Alsótető, Gyilkos, Rózsa-hegy, Szukszer-domb és Demjén-Püskös-hegy anyagát hasonlítjuk össze Nagyréde I. és II., valamint Andornaktálya-Zúgó-dűlő lelőhelyekkel, valamint kiterünk távolabbi párhuzamaikra, kapcsolataikra is.

Mivel a felsorolt lelőhelyek - a Zúgó-dűlő kivételével - eddig csak felszíni szórványanyagot szolgáltatottak, ezért ezen lelőhelyről is csak a

szórványanyagot vettük figyelembe.

Tapasztalataink szerint statisztikai összehasonlításra csak a 300 db-nál többet számláló gyűjtemények alkalmasak. A kisebb gyűjtések – Demjén-Szőlő-hegy és Egerszalók-Egerlátó-tető – nem az adott kultúrára jellemző arányokat mutatnak.

Az I. térképen jól látható, hogy az Eger környékéről eddig ismert 7 Aurignacien lelőhely közül 6 a mai Andornaktálya település északi vonalát nem lépi át. Mint már említettük, ugyanez a déli határvonala a Szeletien telepeknek. A szabályt erősítő kivétel – Egerszalók-Egerlátó-tető – természetesen itt is akad.

Az eszközkészlet összetételére jellemző a vakarók és retusált pengék túlsúlya. A vakarók aránya a leletanyagokban átlagosan 4 % körül mozog. (XX. típus tábla) Leggyakoribb típus a szilánkvakaró, de megtalálhatóak a hajógerinc alakú és az orros vakarók is.

Retusált pengék az Eger környéki lelőhelyeken gyakoribbak, mint a nagyrédei lelőhelyeken.

A kombinált eszközök (vakaró-árvéső, illetve vakaró-fűrő) csak három lelőhelyen fordulnak elő, azokon is csak egy-egy darab található. Gyalu csak Andornaktálya-Gyilkoson és Nagyréde I-en fordul elő. Az árvésők aránya egyetlen lelőhelyen sem haladja meg az 1 %-ot.

Fűrő csak Andornaktálya-Rózsa-hegy és Zúgó-dűlő anyagából ismert. Szilánkolt eszköz nagyobb mennyiségben csak a zúgó-dűlői anyagban található.

Kaparó az Eger környéki lelőhelyeken csak 1 %-ban fordul elő, Nagyréden ennél is kevesebb található, főként ívelt és egyenes élű kaparók, keresztelű kaparók.

Bifaciális eszköz, illetve retusálás csak egy-egy darab található Andornaktálya-Alsó-tető, Zúgó-dűlő, Demjén-Pütkösd-hegy és Egerszalók-Egerlátó-tető anyagában. Ez, mint a fentiekben láttuk a szlovákiai lelőhelyekre is jellemző (Adams 1998).

A különféle megmunkált szilánkok egyenlő arányban képviselik magukat a lelőhelyeken.

Az eszközök aránya 8-10 % Andornaktálya-Gyilkos és Rózsa-hegy, valamint Nagyréde I. és Andornaktálya-Zúgó-dűlő anyagában.

A magkövek aránya általában 3-4 % közt változik. Ennél nagyobb számban csak Andornaktálya-Gyilkoson és Nagyréde I-en találkozunk velük.

A szilánkok aránya 60-80 %, míg a pengéké 6-

10 % között mozog. A Zúgó-dűlőn a pengék aránya majdnem kétszerese, a többi lelőhelyen megszokottak (XX. típus tábla).

A megmunkálatlan nyersanyagok aránya 1-2 % körüli.

Az eszközök leggyakrabban szilánkon készültek, de pengén, illetve magkögerincen készített darabok is találhatóak.

A kaparó típusoknál a levéleszközös lelőhelyeknél is megfigyelhető módon a sima talonok és a kemény ütős leválasztás figyelhető meg leginkább. Nem is beszélve a nyersanyag megválasztásáról. Újra nagyobb szerepet kapnak a helyi kőzetek és a kvarcporfir.

Ezzel ellentétben a felső paleolit típusoknál a lágú ütő használata gyakoribbá válik.

A talon típusok közt tovább őrzi vezető helyét a sima, de előfordul a preparált és az éperon is.

Nyersanyagként a felső paleolit típusok készítéséhez szinte csak regionális hidrokvarcitot használtak, a helyi fajták és a kvarcporfir kisebb szerepet kapott. A középső paleolit típusoknál viszont ennek fordítottja igaz.

A helyi nyersanyagokat tekintve Andornaktálya-Gyilkos és Zúgó-dűlő anyaga egyezést mutat (körülbelül 16 %). Andornaktálya-Szukszer-domb és Demjén-Pütkösd-hegy nyersanyag felhasználása ezektől eltér (47 és 51 %).

A kvarcporfir az általunk vizsgált lelőhelyeken csak csekély számban található meg.

A hidrokvarcitok a nagyrédei lelőhelyeken a nyersanyagok 90 %-át teszik ki, ennek oka, hogy a nyersanyagforrás mindössze 7 km-re fekszik a műhelytelepektől (Lengyel *et al.* 2006). Az Eger környéki lelőhelyeken a hidrokvarcitok aránya valamivel kevesebb: 30-70 %.

Radiolaritok viszonylag nagyobb mennyiségben Andornaktálya-Zúgó-dűlőn, Gyilkoson és Demjén-Pütkösd-hegyen fordulnak elő.

Az andezit csekély számban szinte majdnem minden lelőhelyen előfordul.

Az északi tűzkőfajták igen nagy mennyiségben és változatosságban csak a Zúgó-dűlőn jellemzőek, a nagyrédei lelőhelyeken viszonylag gyakran előfordul, a többi Eger környéki anyagban csak kis számban található. Az eddig ismert Eger környéki lelőhelyek közt egyedülálló ez a nagymértékű távolsági nyersanyag felhalmozás. Az alig 1 km-re fekvő Gyilkoson már alig találunk egzotikus tűzköveket.

Ennek oka talán az lehet, hogy a Zúgó-dűlő

felső rétege és felszíni szórványanyaga fiatalabb időszakhoz (Epiaurignacien Kozłowski & Mester 2003-2004: 133-134) tartozhat.

Obszidián nagyobb mennyiségben szintén csak a Zúgó-dűlőn található.

Hegyi kristály Eger környékén eddig csak Andornaktálya-Alsó-tetőről ismert (XXI. típusábra).

Összegezve a nyíltszíni Szeletien lelőhelyektől való földrajzi elkülönülés, valamint Nagyréde I-II., az istállóskői barlang, illetve szlovákiai lelőhelyekkel való tipológiai és technológiai hasonlóságok alapján az Eger környéki lelőhelyek ezen csoportját a fentebb bemutatott Aurignacien kultúrához soroljuk.

Az Eger környéki paleolit lelőhelyek vizsgálata során arra a következtetésre jutottunk, hogy két jól meghatározható és jellegzetes karakterű felső paleolit ipar jelenlétét sikerült kimutatni, melyek érintkezési területe Andornaktálya és Ostoros térségében húzódott.

Amennyiben ez a határvonal valóságos és nem csak a kevés adat téveszt meg bennünket, akkor újabb bizonyítékát láthatjuk annak, hogy a korai felső paleolitikum idején az Aurignacien és Szeletien iparok fejlődésük egy szakaszában, egy időben, egymás szomszédságában éltek. Eszközkészletükben, technológiájukban és nyersanyag felhasználásukban hatottak egymásra.

A két kultúra egyidejűségére már más kutatók is felhívták a figyelmet.

Az Istállós-kő Alsó (Aurignacien I.) rétegeből – melynek kora B.P. 44 300-39 800 év – egy Szeletien levélhegy is előkerült, mely karakterében hasonlít a Szeleta barlang alsó rétegében talált levéleszközökhöz.

A Szeleta barlang alsó rétegeből – mely radiokarbon adatok alapján B.P. 41 800 éves – Aurignacien kő és csonteszközök kerültek elő.

Nem kizárt, hogy az Aurignacien I és Szeletien kultúra fejlődésük korai fázisában egymás mellett élt a Bükk keleti és nyugati felén (Vértes 1965; Svoboda & Simán 1989; Adams 1998).

Az általunk szintén a Szeletienhez köthető Bükkmogyorósd anyagában található retusált penge (IX. képtábla 7) párhuzamát az Istállós-kő II. rétegének leletei közt találjuk (Adams 1998).

Szintén Bükkmogyorósd anyagában található egy másik retusált penge is (IX. képtábla 8.) melynek párhuzama Nagyréde I. lelőhelyről ismert (Lengyel-BÉRES-Fodor in press).

Nekézseny anyagában is található párhuzam (IX. képtábla 11.) az Istállós-kő II. retusált

pengéihez (Adams 1998: 78, Fig 5.19).

Mivel szakdolgozatunkban felszíni szórványanyagokat vizsgáltunk, nem zárható ki különböző időszakok leletanyagának keveredése sem.

Feltevésünk ellenőrzését Eger környékén nehezíti a tény, hogy az általunk bemutatott lelőhelyek, erősen kopott dombtetőkön találhatóak, melyeket az intenzív szőlőművelés is jelentős mértékben megbolygatott.

Ahhoz, hogy az Eger környéki lelőhelyek egymáshoz és a fent említett két kultúrához való viszonyát tisztázni tudjuk, mindenképpen új bolygatatlan kultúrréteget szolgáltató lelőhelyek feltárása szükséges, mely lelőhelyek egyaránt szolgáltatnak botanikai, faunisztikai és radiokarbon korhatározás számára is alkalmas mintákat.

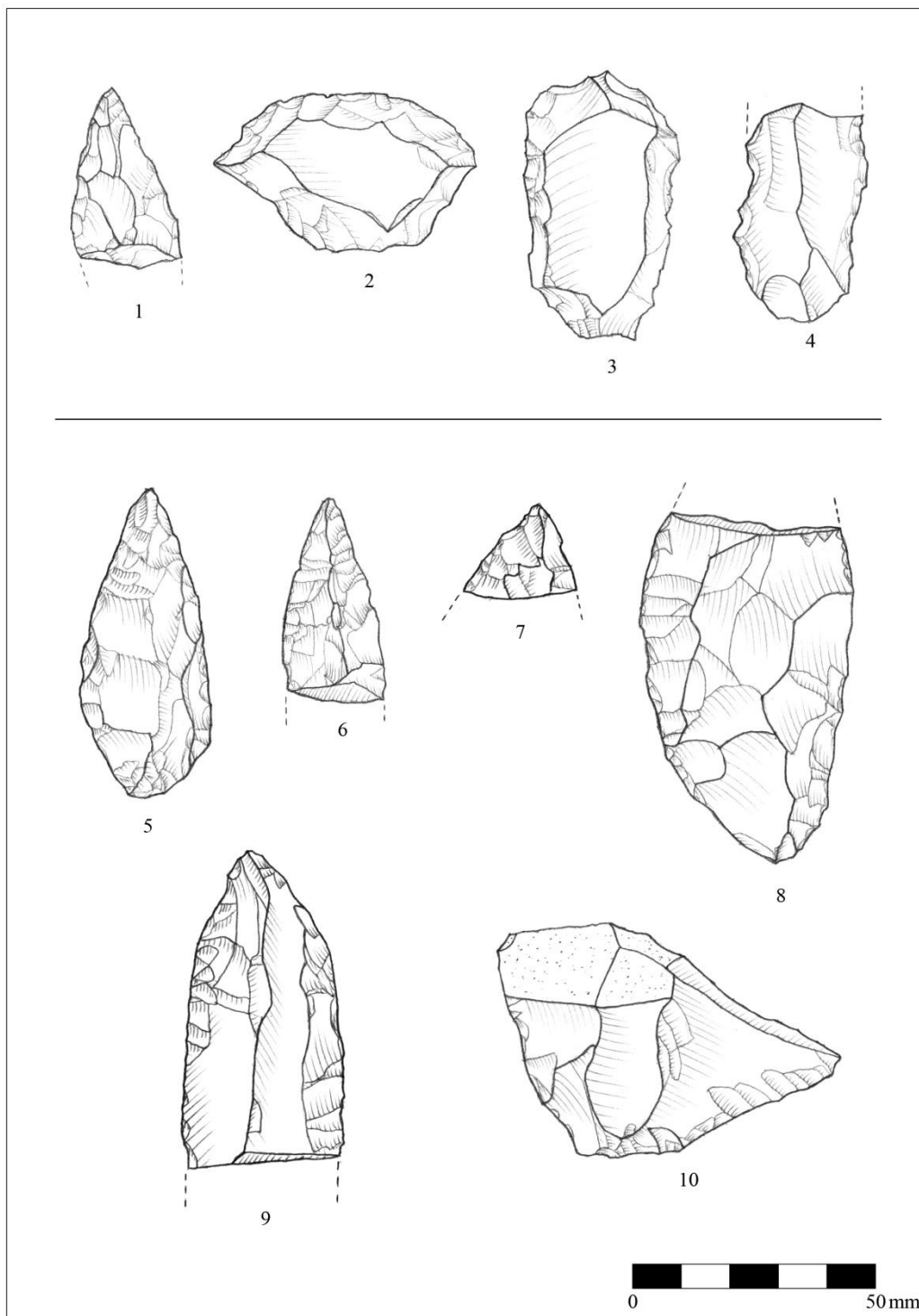
9. Felhasznált irodalom

- Adams B. 1998. *The Middle to Upper Paleolithic Transition in Central Europe: The record from the Bükk Mountain region*. British Archaeological Reports, Oxford.
- Adams B 2000. Archaeological investigations at two open-air sites in the Bükk Mountain region on Northeast Hungary. In: Orschiedt J., Weniger G-Ch. (eds.) *Neanderthals and Modern Humans – Discussing the Transition: Central and Eastern Europe from 50.000 – 30.000 B.P.* Wissenschaftliche Schriften des Neanderthal Museums Bd. 2, pp. 169-182.
- Allsworth-Jones P. 1986. *The Szeletian and the Transition from Middle to Upper Palaeolithic in Central Europe*, Oxford.
- T. Biró K. 1981. A Kárpát-medencei obszidiánok vizsgálata. Archaeometrical study of the Carpathian obsidians. Анализ обсидиана в Карпатской котловине. *Archaeologiai Értesítő* 108: 194-205.
- T. Biró K. 1984. Őskökori leletek a Mátra hegységéből. Palaeolithic finds from the Mátra Mountains. *Agria* XX: 5-11.
- T. Biró K. 1984. Őskökori és őskori pattintott kőeszközök nyersanyagának forrásai. Sources of lithic raw materials for chipped implements in Hungary. Источники сырья каменных орудий эпохи камня в Венгрии. *Archaeologiai Értesítő* 111: 42-52.
- T. Biró K., T. Dobosi V. 1991. *Lithotheca. Comparative Raw Material Collection of the Hungarian National Museum*. Budapest 1991.

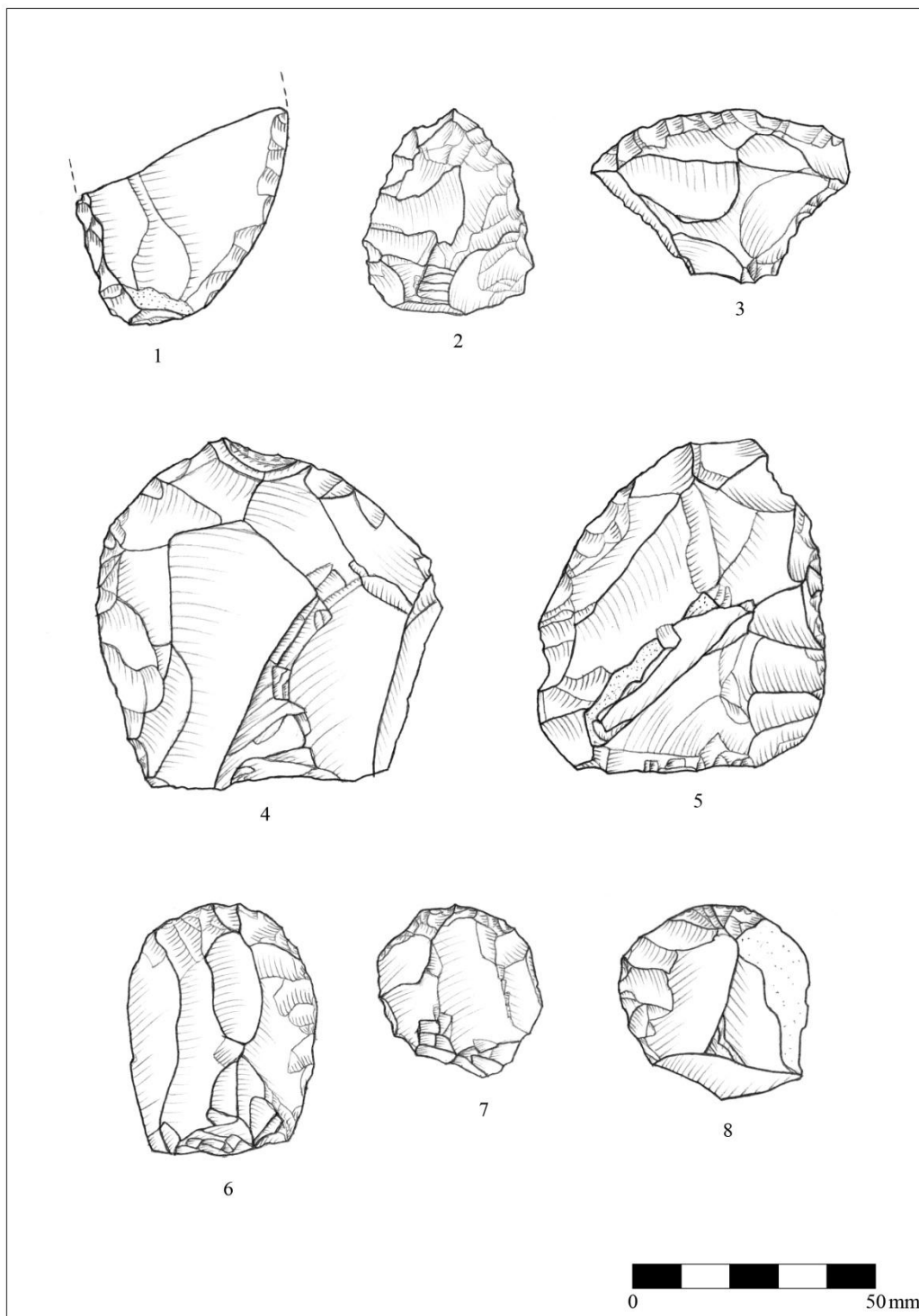
- T. Biró K., T. Dobosi V., Schléder Zs. 2000. *Lithotheca II. Comparative Raw Material Collection of the Hungarian National Museum*. Budapest 2000.
- Bordes F. 1981. *Typologie du Paleolithique ancien et moyen*. Cahiers du Quaternaire 1. Universite de Bordeaux. 1981.
- Bosinski G 1967. *Die mittelpalaolithischen Funde im Westlichen Mitteleuropa*. Fundamenta A4, Köln-Graz.
- Budek A., Kalicki T. 2003-2004. Sedimentological and micromorphological studies of T11 section at Andornaktálya. *Praehistoria* 4-5: 145-152.
- Dobos A. 2002. A Bükkalja II. Felszínalaktani leírás. In: Baráz Cs. (szerk.) *A Bükki Nemzeti Park. Hegyek, erdők, emberek*. Eger. 217-227.
- T. Dobosi V. 1971. Mesolitische Fundorte in Ungarn. *Alba Regia* XII: 39-60.
- T. Dobosi V. 1975. Magyarország ős- és középső kőkori lelőhelykatasztere. *Archaeológiai Értesítő* 102: 64-76.
- T. Dobosi V. 1976. Prehistoric settlement at Demjén-Hegyeskőbérc. *Folia Archaeologica* XXVII: 9-40.
- T. Dobosi V. 1978. A pattintott kőszközök nyersanyagáról. Über das Rohmaterial der retuschierten Steingeräte. *Folia Archaeologica* XXIX: 7-19.
- T. Dobosi V. 1981. Őskori telepek Boldogkőváralja környékén. Vorgeschichtliche Siedlungen in der Umgebung von Boldogkőváralja. *Folia Archaeologica* XXXII: 7-36.
- T. Dobosi V. 1989. Data on the relationship between the middle and upper palaeolithic in Hungary. *Anthropologie* XXVII/2-3: 231-244.
- T. Dobosi V. 1990. Leaf-shaped implements from Hungarian open-air sites. In: Kozłowski J. K. (dir.) *Les industries à point foliacées du Paléolithique supérieur européen*. E.R.A.U.L. 42 Liège, pp. 175-188.
- T. Dobosi V. 1995. Eger-Kőporos-tető. Revision d'une industrie à outils foliacés. *Paleo Sup*. No. 1. Actes du Colloque de Miskolc. pp. 45-55.
- T. Dobosi V. 2000. Middle Palaeolithic phenomena in Hungary. In: Ronen A., Weinstein-Evron M. (eds.) *Toward modern humans. The Yabrudian and Micoquian 400-50 k-years ago*. Proceedings of a Congress held at the University of Haifa. November 3-9, 1996, BAR International Series 850, pp. 51-59.
- T. Dobosi V. 2004. Acsa-Rovnya (Pest megye). *Régészeti kutatások Magyarországon. Archaeological Investigations in Hungary*, p. 2002 Budapest. 173.
- Domboróczki L. 2003. Eger határa. *Régészeti kutatások Magyarországon 2001. Archaeological Investigations in Hungary 2001*. Budapest. p. 160.
- Fodor L. 1984. Néhány őskőkori lelőhely Eger környékén. *Agria* XX. 1984: 73-116.
- Gábori M. 1956. Az epipaleolitikum lelőhelye Honton. Der Fundort aus dem Epipalaolithikum in Hont. *Archaeologiai Értesítő* 83: 125-138.
- Gábori M. 1964. *A késői paleolitikum Magyarországon*. Régészeti tanulmányok III. Budapest.
- Gábori M. 1982. A Bükk hegység paleolitikumának mai problémái. *A Herman Ottó Múzeum Közleményei* 20: 1-7.
- Gáboriné-Csánk V. 1990. Le Jankovichien en Hongrie de L'Ouest. In: Farizy C (dir.) *Paleolithique moyen récent et paleolithique supérieur ancien en Europe*. Mémoires du Musée de préhistoire d'Ile de France. No. 3. Nemours, pp. 97-102.
- Gáboriné-Csánk V. 1993. *Le Jankovichien. Une civilisation paléolithique en Hongrie*. ERAUL 53, Liège.
- Hevesi A., Ringer Á. 2003-2004. The geoarchaeological studies of the site „Zúgó-dűlő” at Andornaktálya. *Praehistoria* 4-5: 141-144.
- Inizan, M.-L., Reduron-Ballinger, M., Roche H., Tixier, J. 1999. *Technology and Terminology of Knapped Stone*. Préhistoire de la Pierre Taillée 5. Nanterre: CREP.
- Kadić O. 1915. A Szeleta-barlang kutatásának eredményei. *A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve* 23: 151-278.
- Kordos L. 2001. Őskörnyezet a miocén végétől a középső-pleisztocén végéig. In: Dobrossy I. (főszerk.) *Emberelődök nyomában. Az őskőkor emlékei Északkelet-Magyarországon*. Miskolc. 29-34.
- Kordos L., Ringer Á. 2001. A felső-pleisztocén őskörnyezet. In: Dobrossy I. (főszerk.) *Emberelődök nyomában. Az őskőkor emlékei Északkelet-Magyarországon*. Miskolc, pp. 35-39.
- Kozłowski J. K., Otte M. 1987. L'Europe Centrale. In: Otte M. (dir.) *Le paléolithique*

- supérieur européen. Bilan quinquennal. Université de Liège. Liège, pp. 129-160.*
- Kozłowski J. K., Mester Zs. 2003-2004. Un nouveau site du Paléolithique supérieur dans la région d'Eger (Nord-est de la Hongrie). *Praehistoria* 4-5: 109-140.
- Lengyel Gy., Béres S., Fodor L. 2006. New lithic evidence of the Aurignacian in Hungary. *Eurasian Prehistory* 4 (1-2): 79-85.
- Markó A. 2002. *Őskőkori lelőhelyek az Ipolytorok és Vác városa között. Egyetemi Szakdolgozat ELTE-BTK Régészettudományi Intézet.*
- Markó A. 2004. Újabb kőszköz a galgagyörki Csonkás-hegyről. *Őrégészeti Levelek* 6: 10-12.
- Markó A., Péntek A., Béres S. 2002. Chipped stone assemblages from the environs of Galgagyörk (Northern Hungary). *Praehistoria* 3: 245-257.
- Markó A., Péntek A. 2003-2004. Raw Material Procurement Strategy on the Palaeolithic Site of Legénd-Káldy-Tanya (Cserhát Mountains, Northern Hungary). *Praehistoria* 4-5: 165-177.
- Markó A., T. Biró K., Kasztovszky Zs. 2003. Szeletian felsitic porphyry: non-destructive analysis of a classical Palaeolithic raw material. *Acta ArchHung* 54: 297-314.
- Marosi S., Somogyi S. 1990. Magyarország kistájainak katasztere II. Budapest, pp. 851-856.
- Mester Zs. 2000a. Apparition du Jankovichien au sud de la Montagne de Bükk (Hongrie). In: Mester Zs., Ringer Á. (dir.) *A la recherche de l'Homme préhistorique*, ERAUL 95. Liège, pp. 247-255.
- Mester Zs. 2000b. Sur la présence du silex de Swieciechów dans L'Abri de Súlyomkút (montagne de Bükk, Hongrie) *Praehistoria* 1: 83-93.
- Oliva, M. 1981. Die Bohunicien-Station bei Podoli (Bez.: Brno-Land) und ihre Stellung im beginnenden Jung-Paläolithikum. *Casopis Moravskeho Musea Brno* Bd. 66: 7-45
- Patay P. 1937. A korláti paleolitikok kérdéséhez. *Archaeológiai Értesítő* L: 139-141.
- Pentelényi L. 2002. A Bükkalja I. Földtani vázlat. In: Baráz Cs. (szerk.) *A Bükki Nemzeti Park. Hegyek, erdők, emberek.* Eger, pp. 205-216.
- Ringer Á. 1983. *Bábonyien. Eine mittelpalaeolithische Blattwerkzeugindustrie in Nordost-ungarn.* Régészeti Dolgozatok. Ser. II. No. 11. Budapest.
- Ringer Á. 2003. Andornaktálya, Zúgó-dűlő. *Régészeti kutatások Magyarországon 2001. Archaeological Investigations in Hungary 2001.* Budapest. p. 136.
- Ringer Á. 2004. Andornaktálya, Zúgó-dűlő. *Régészeti kutatások Magyarországon 2002. Archaeological Investigations in Hungary 2002.* Budapest. p. 175.
- Ringer Á., Adams B. 2000. Sajóbáony-Méhészető, eponymous site of the middle palaeolithic Bábonyian industry: Microwear studies made on tools found at the site during the 1997 excavation. *Praehistoria* 1: 117-128.
- Rozsnyói M. 1963. Mezolitik-gyanús szörványleletek a Bükk hegység északnyugati részén. Colonies sporadiques apparemment mésolithiques dans la partie Nord-Ouest de la Montagne de Bükk. *Agria* I: 69-80.
- Saad A. 1955. A miskolci Avas őrégészeti problémái. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 8-12.
- Saad A. 1964. A Korlát melletti Ravaszlyuktetőn végzett gyűjtéseim eredményei. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei.* 5-10.
- Simán K. 1983. Kőszközleletek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (1978-1982). *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 21: 37-49.
- Simán K. 1999. Bifaciális eszközök Korlát-Ravaszlyuk-tető lelőhelyen. Bifacial implements on Korlát-Ravaszlyuk-tető site. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXVII:* 29-44.
- Simán K. 2003. Átmenet a középső- és a felső paleolitikum között. A modern ember kialakulása. In: Visy Zs. (Főszerk.) *Magyar régészet az ezredfordulón.* Budapest, p. 84.
- De Sonneville-Bordes D., Perrot J. 1953. Essai d'adaptation des méthodes statistiques au Paléolithique supérieur. Premiers résultats. *Bulletin de la Société préhistorique française*, 50/5-6: 323-333.
- De Sonneville-Bordes D., Perrot J., 1954. Lexique typologique du Paléolithique supérieur: outillage lithique I. Grattoirs, II. Outils solutréens. *Bulletin de la Société préhistorique française*, 51: 327-335.
- De Sonneville-Bordes D., Perrot J., 1955. Lexique typologique du Paléolithique supérieur (suite). III, Outils composites. Perçoirs. *Bulletin de la Société préhistorique française* 52: 76-79.
- De Sonneville-Bordes D., Perrot J., 1956. Lexique typologique du Paléolithique supérieur:

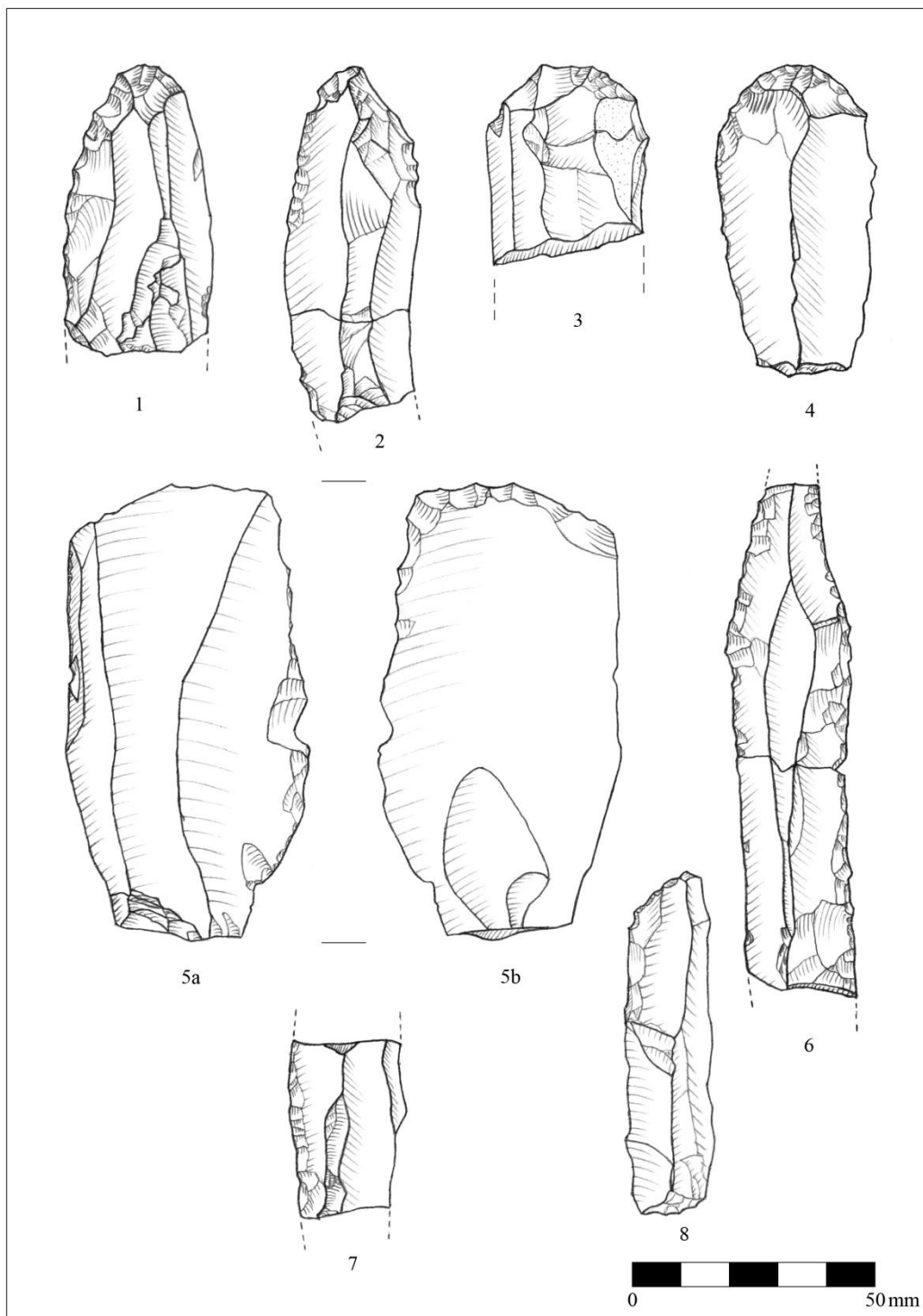
- ouillage lithique. *Bulletin de la Société préhistorique française* 53/7-8: 408-412.
- De Sonneville-Bordes D., Perrot J., 1956. Lexique typologique du Paléolithique supérieur. Outillage lithique – V-IX. *Bulletin de la Société préhistorique française* 53: 547-559.
- Škrdla P. 1997-1998. Mohelno-Stanice z období prechodu od stredního k mladému paleolitu na Moravě. Mohelno-A MP/UP Transitional period site in Moravia. *Prehled vyzkumu* 40: 35-50.
- Svoboda J., Simán K. 1989. The Middle-Upper Paleolithic Transition in Southeastern Central Europe (Czechoslovakia and Hungary). *Journal of World Prehistory* 3/3: 283-322.
- Tóth L. 1973. Mezolit telep Sajóbáonyban. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 12: 17-25.
- Tóth L. 1975. A miskolci Avas őskőkori problémái. Der miskolcer Avas-Berg während der Ursteinzeit. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XIII-XIV*: 31-64.
- Valoch K. 1990. La Moravie il y a 40 000 ans. In: Farizy C. (dir.) *Paleolithique moyen récent et paleolithique superieur ancien en Europe*. Mémoires du Musée de préhistoire d'Ile de France. No. 3. Nemours. pp. 115-124.
- Vértes L. 1951. Мезолитические находки на вершине горы Кёпорош при г. Эгер (Венгрия). Die mesolithische Fundstätte von Eger. *Acta Archaeologica* 1: 154-190.
- Vértes L. 1953. Kőkorszakbeli leletek az egeri Kőporos-tetőn. *Természet és Technika*, Január: 35-37.
- Vértes L. 1954. Néhány új őskőkori lelőhelyünkről. *Folia Archaeologica* 6: 9-21.
- Vértes L. 1965. *Az őskőkor és átmeneti kőkor emlékei Magyarországon*. Régészeti Kézikönyv I. Budapest.
- Zandler K. 2005a. Andornaktálya, Gyilkos-tető. In: Kisfaludi J. (szerk.) *Régészeti kutatások Magyarországon 2004. Archaeological Investigations in Hungary 2004*. Budapest. p. 168.
- Zandler K. 2005b. Eger, Kőporos-tető. In: Kisfaludi J. (szerk.) *Régészeti kutatások Magyarországon 2004. Archaeological Investigations in Hungary 2004*. Budapest. p. 211.
- Zandler K. 2005c. Egerszalók, Kővágó-dűlő. In: Kisfaludi J. (szerk.) *Régészeti kutatások Magyarországon 2004. Archaeological Investigations in Hungary 2004*. Budapest. p. 211.
- Zandler K. 2005d. Ostoros, Rácpa-dűlő. In: Kisfaludi J. (szerk.) *Régészeti kutatások Magyarországon 2004. Archaeological Investigations in Hungary 2004*. Budapest. p. 260.

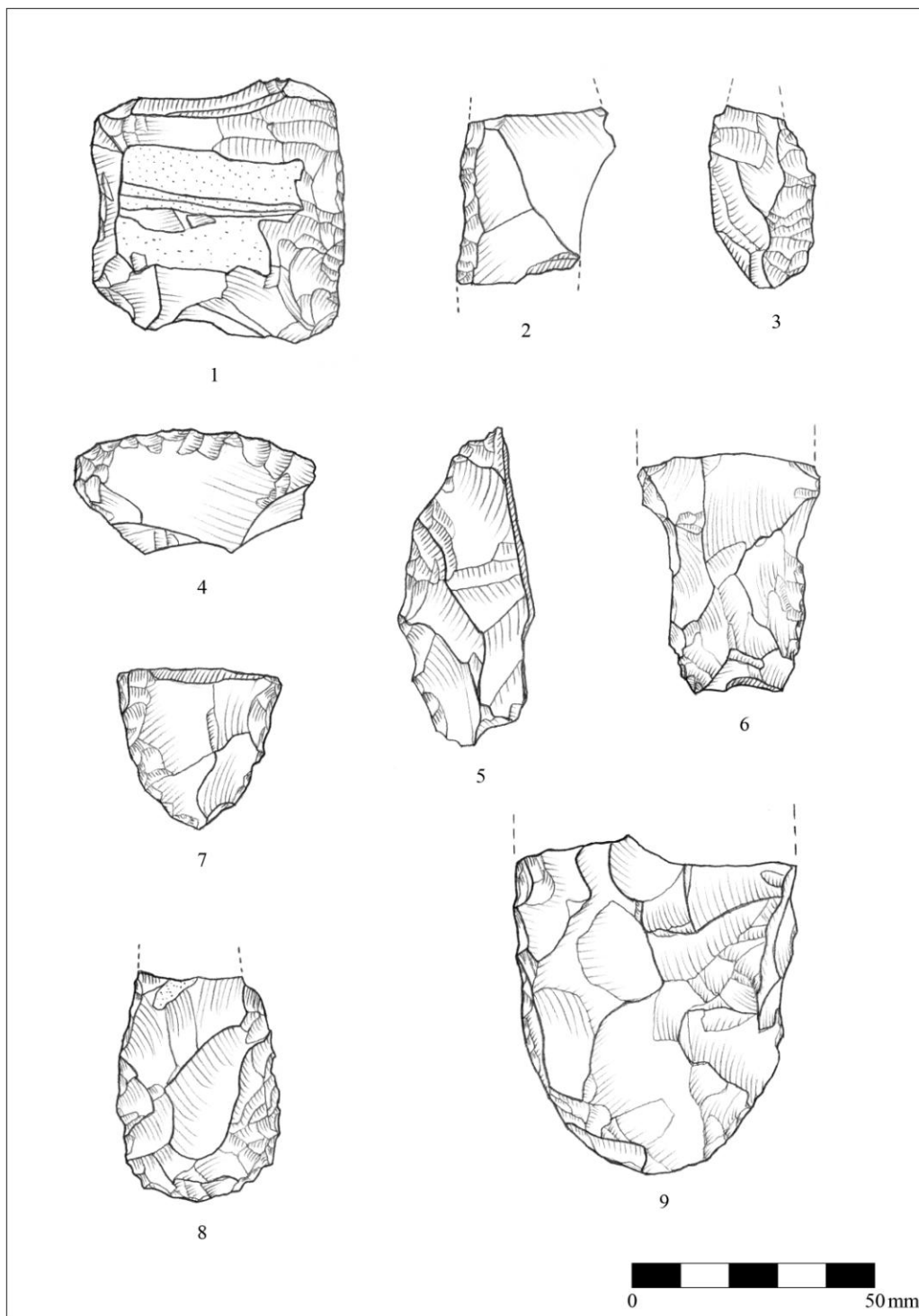
I. képtábla: Demjén-Hegyeskő-tető: 1-4, Eger-Kőporos-tető: 5-10

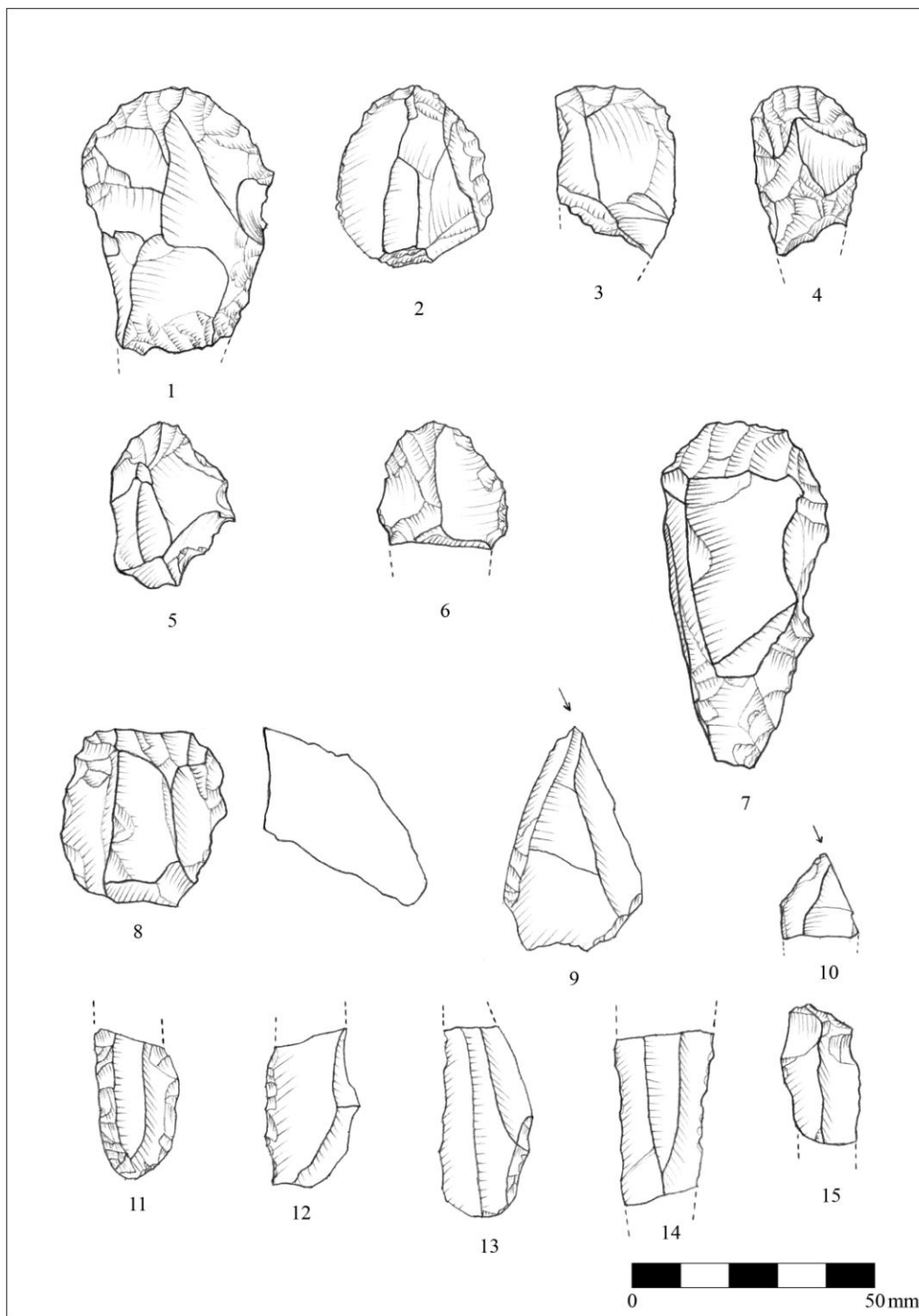
II. képtábla: Eger-Kőporos-tető: 1-8

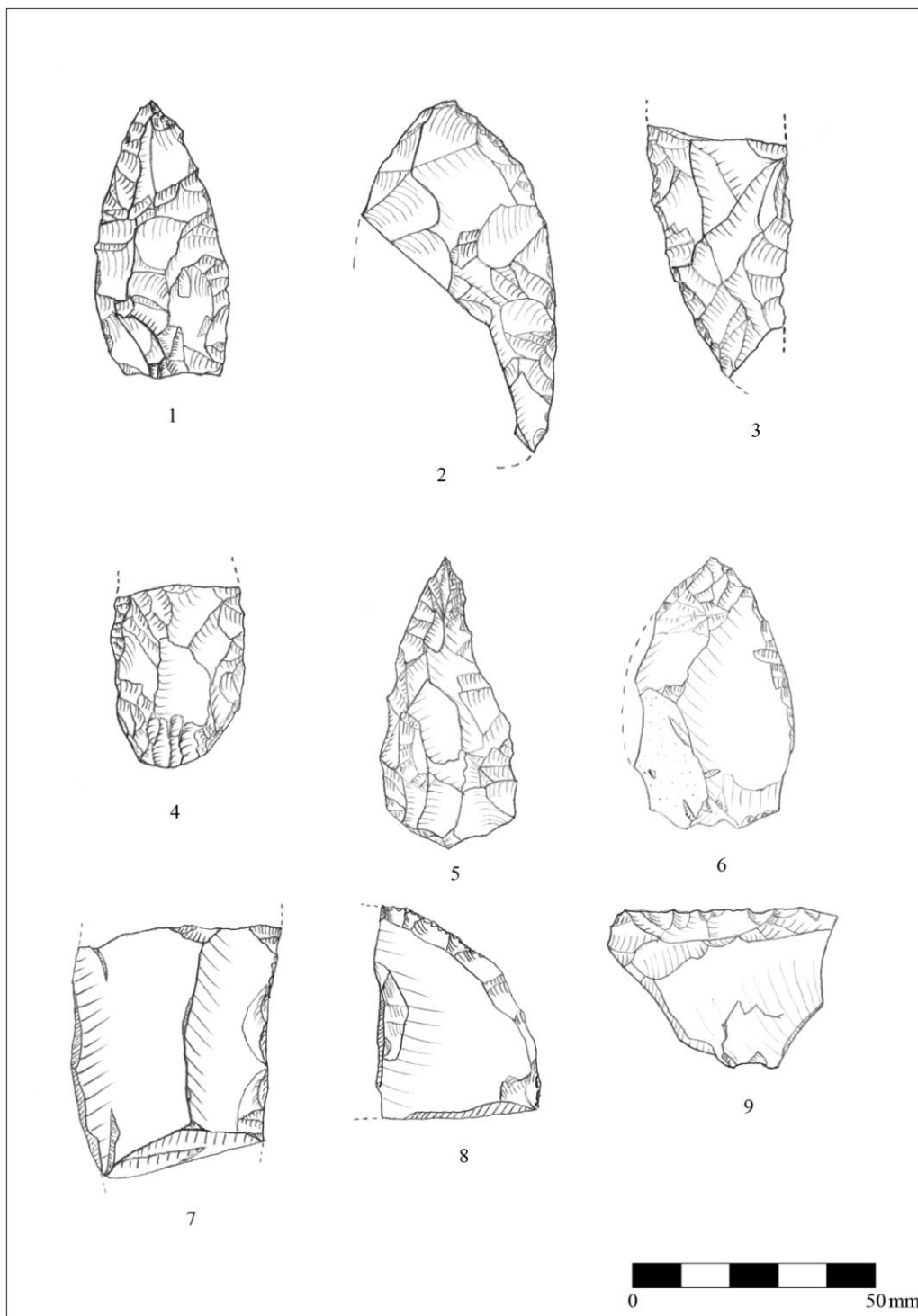
III. képtábla: Eger-Kőporos-tető: 1-8

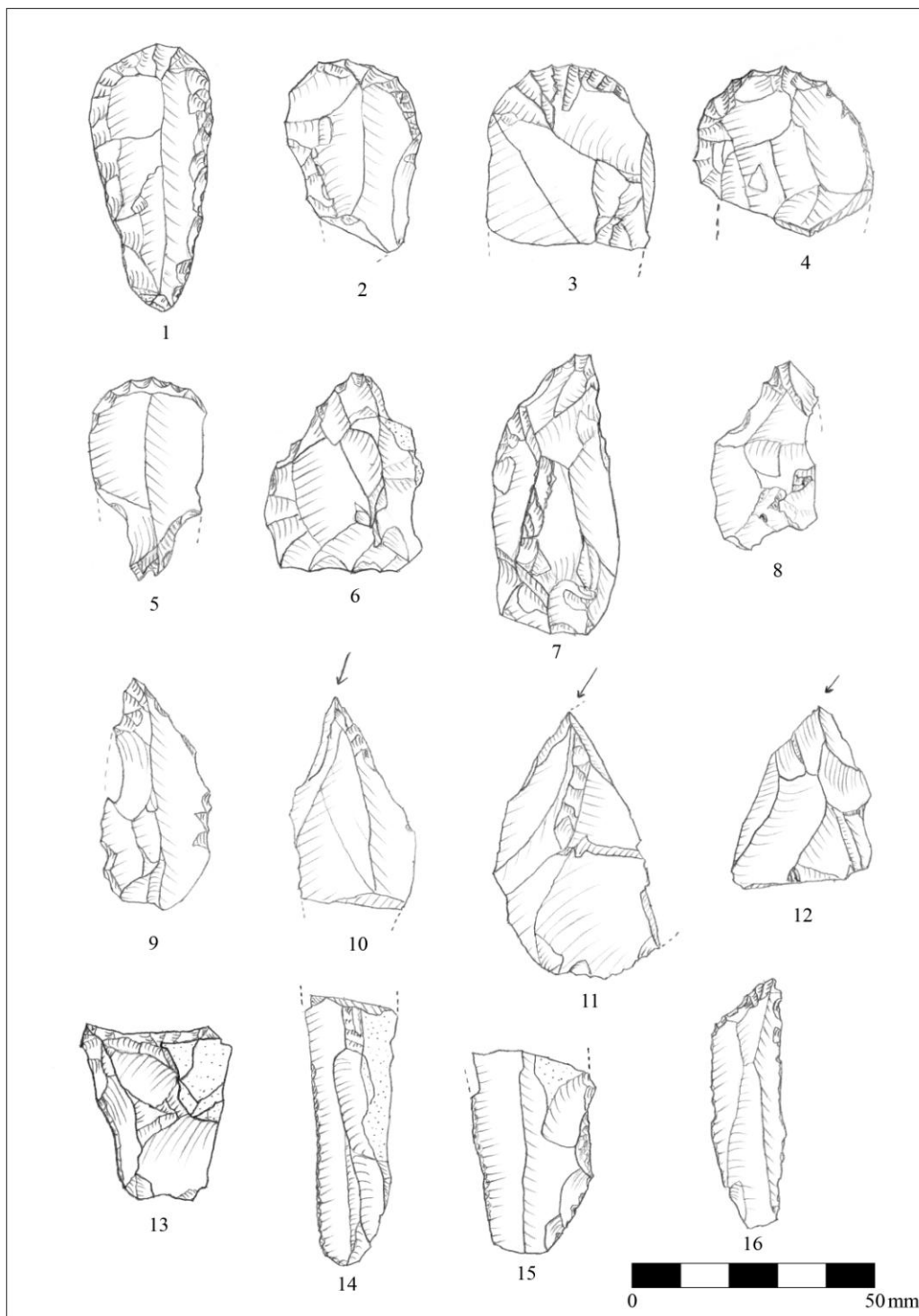
IV. képtábla: Egerszalók-Kövágó-dűlő I: 1-9

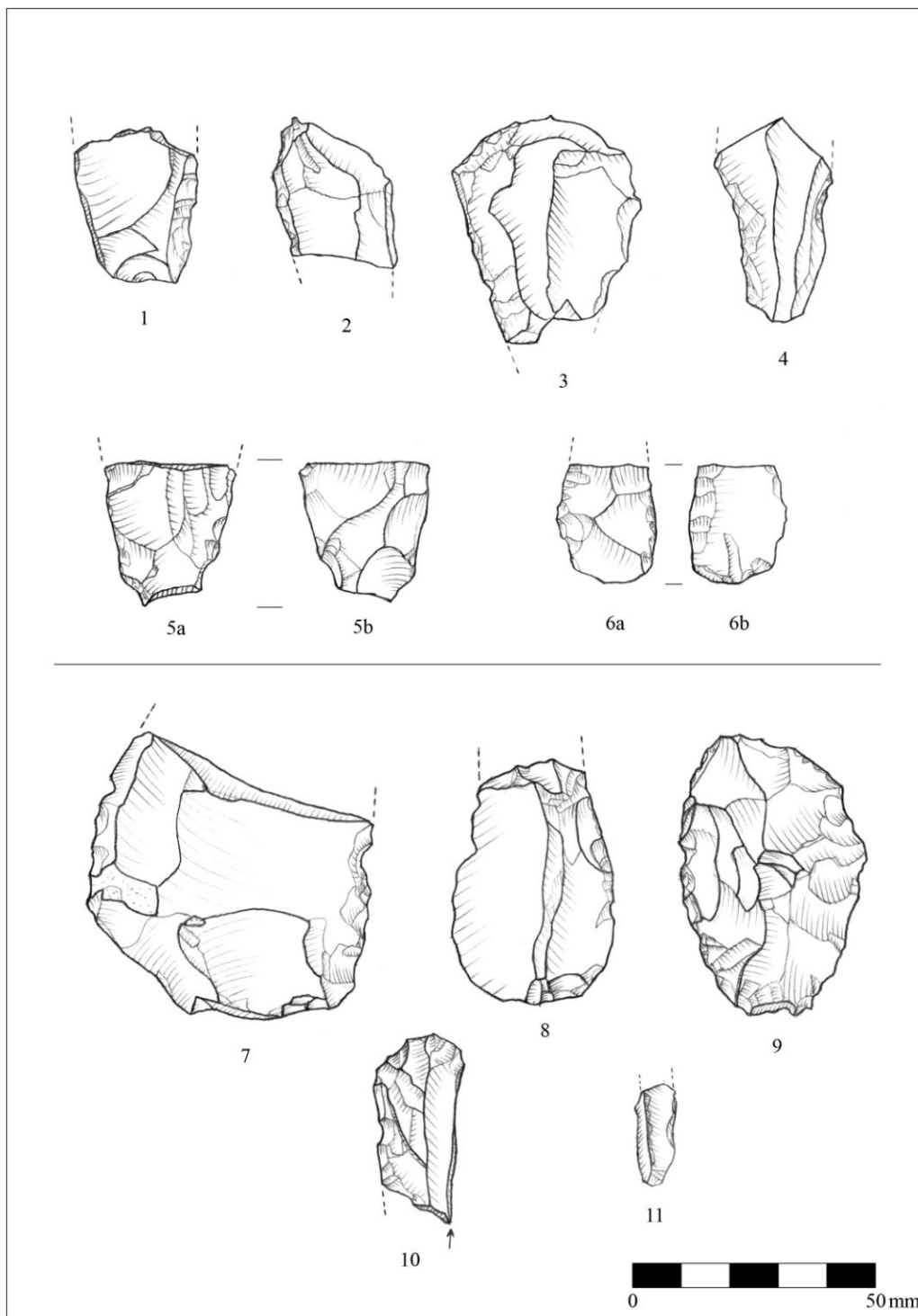
V. képtábla: Egerszalók-Kővágó-dűlő I: 1-15

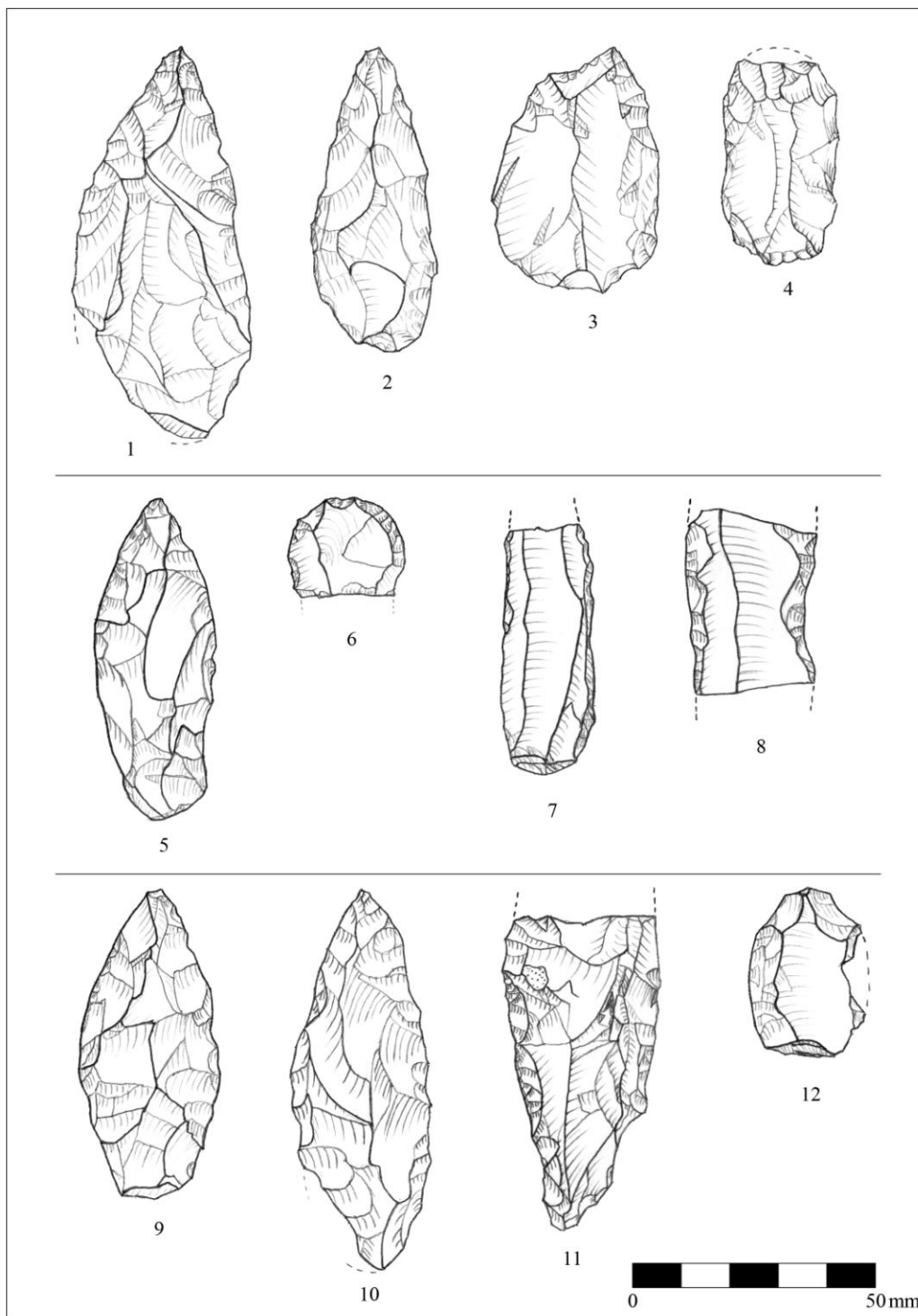
VI. képtábla: Ostoros-Rácpa I: 1-9

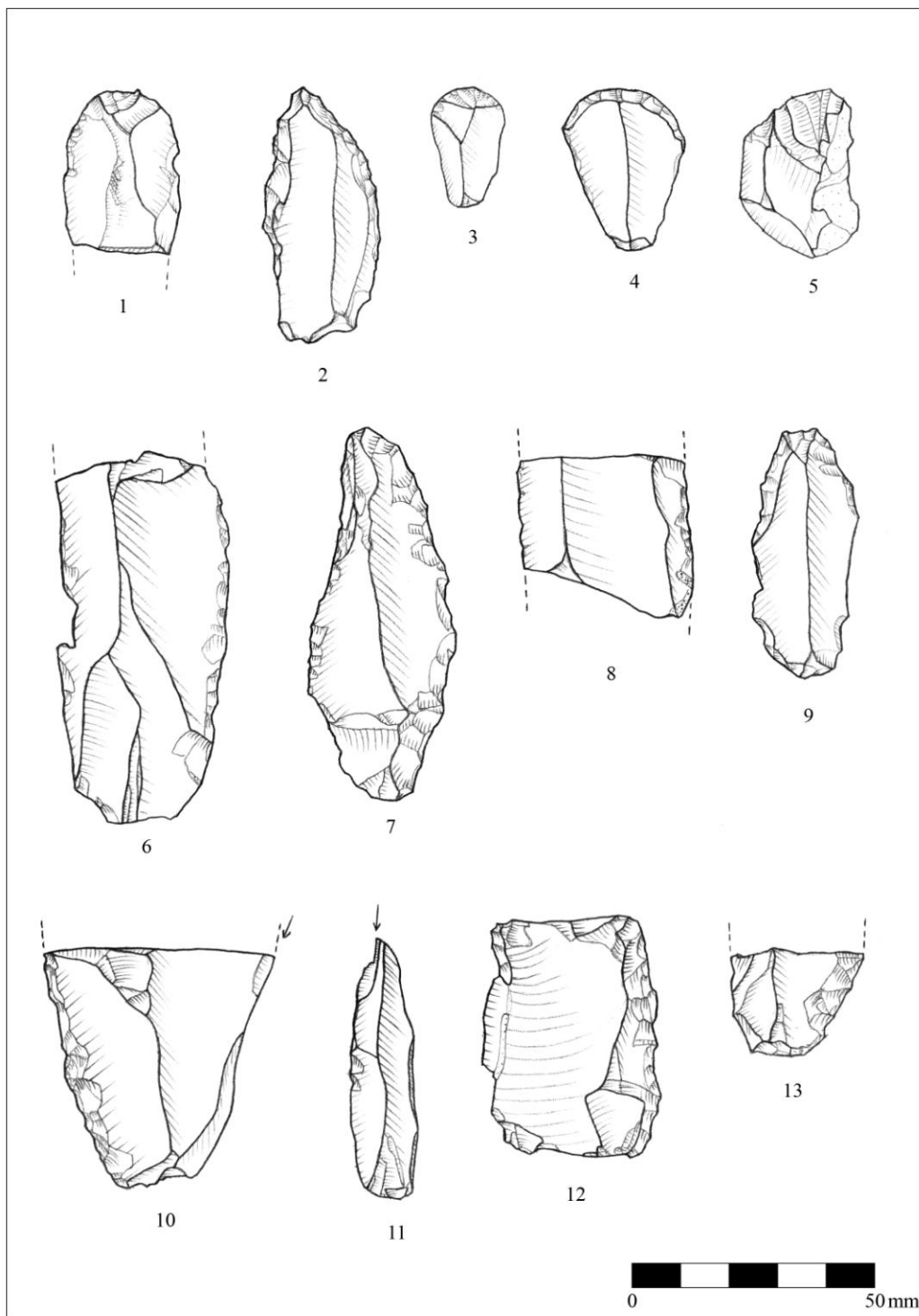
VII. képtábla: Ostoros-Rácpal: 1-16

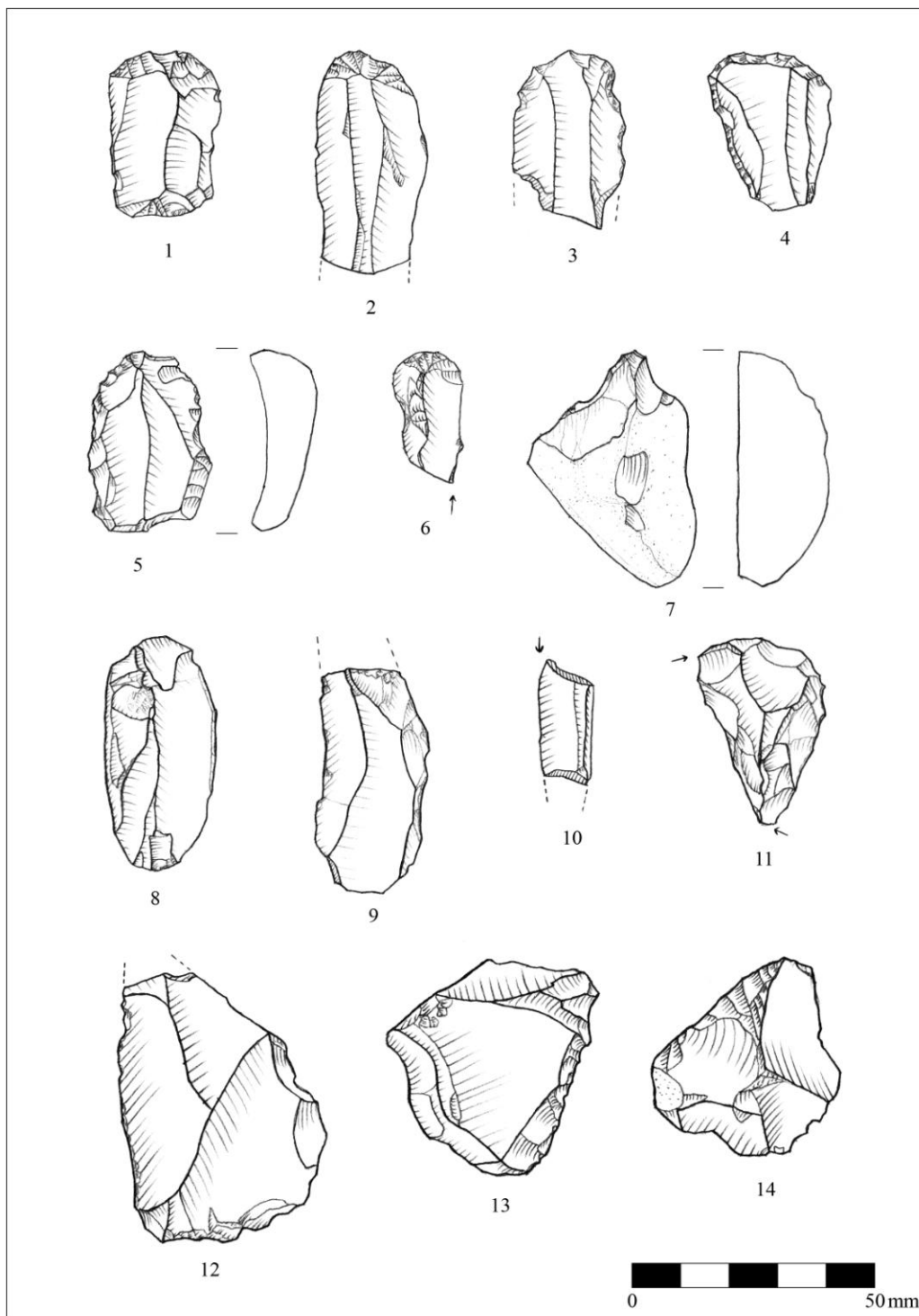
VIII. képtábla: Egerszalók-Kővágó-dűlő II: 1-6, Ostoros-Rácpa II: 7-11

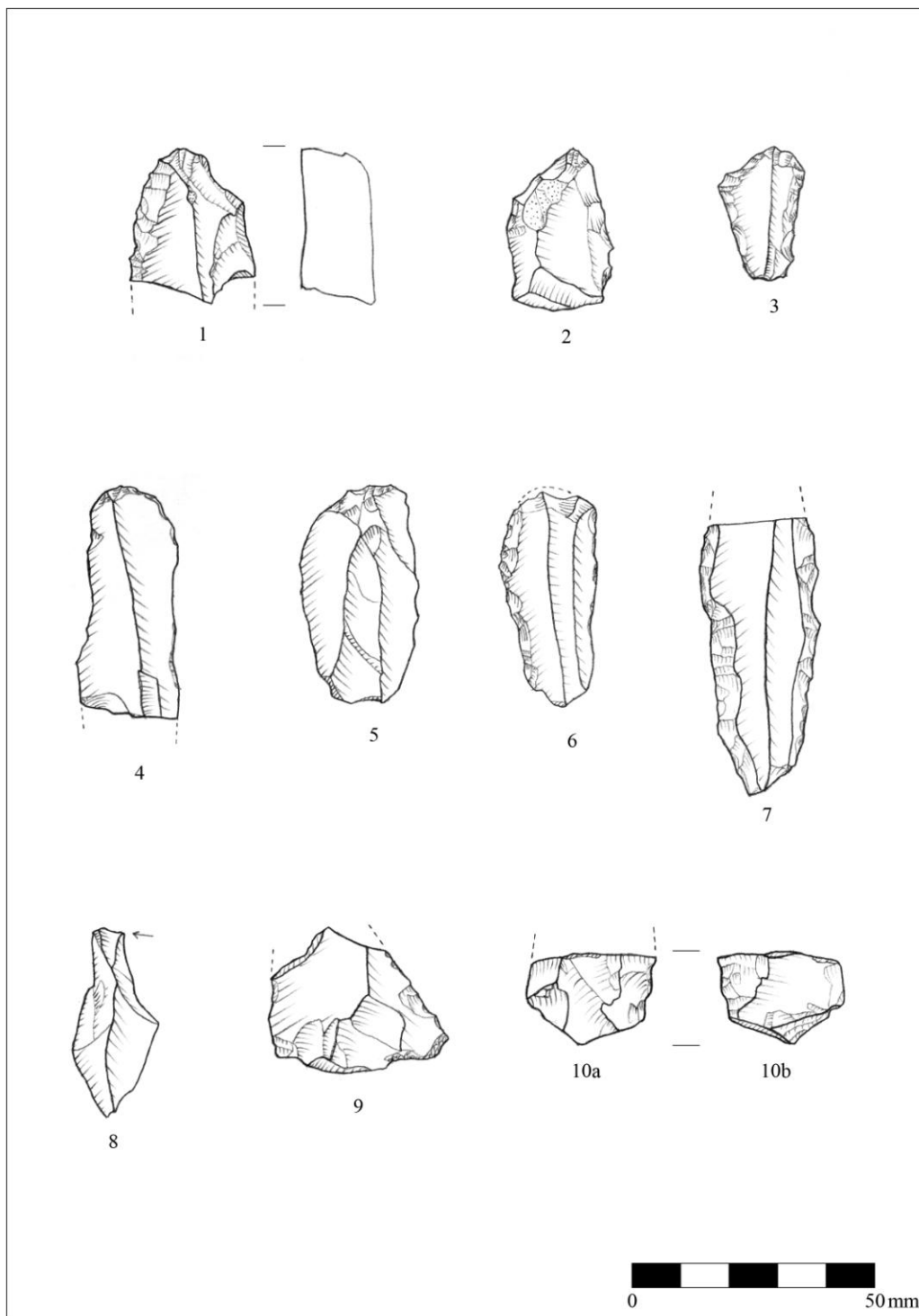
IX. képtábla: Bükkmgyorórsd: 1-4, Csokvaomány: 5-8, Nekézseny: 9-12

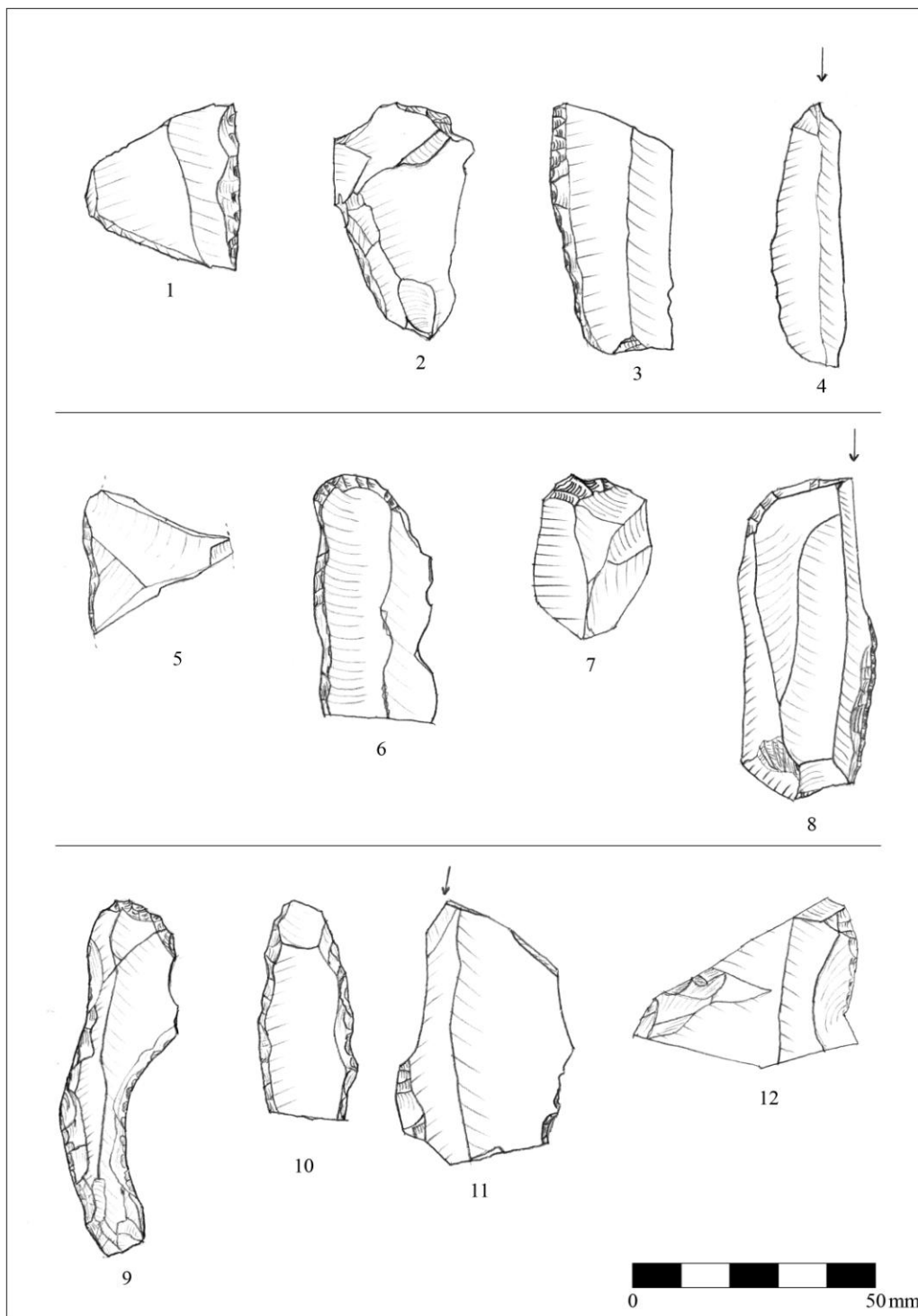
X. képtábla: Andornaktálya-Gyilkos: 1-13

XI. képtábla: Demjén-Pünkösdhegy: 1-14

XII. képtábla: Egerszalók-Egerlátó-tető: 1-10a-b

XIII. képtábla: Andornaktálya-Alsó-tető: 1-4, Andornaktálya-Rózsahegy: 5-8, Demjén-Szőlőhegy: 9-12